
Lõpparuanne

Ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ tulemuslikkuse uuring Politsei- ja Piirivalveametile

Merle Raun, Delis Lauringson, Laura Argus, Tauno Õunapuu, Ehti Järv

2024

Uuring: Raun, M., Luringson, D., Argus, L., Öunapuu, T., Järv, E. (2024).
Ennetusprogrammi „Puhast Tulevik“ tulemuslikkuse uuring Politsei- ja
Piirivalveametile

Riigihanke viitenumber: 264419

Autorid: Merle Raun, Delis Luringson, Laura Argus, Tauno Öunapuu, Ehti Järv
Uuringu valmimisele aitas kaasa ekspert Anna-Liisa Uisk

Teostaja: LevelLab OÜ

Tellija: Politsei- ja Piirivalveamet

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1 Uuringu metoodika	5
2 Ennetusprogrammide koostamise teoreetilised alused ja praktikad	10
2.1 Ennetustegevuste rakendamise teoreetiline raamistik	10
2.2 Teiste riikide kogemus ennetusprogrammide rakendamisel.....	19
2.3 Ennetusprogrammide seireks kasutatavad mõõdikud	26
3 Programmi rakendamine Eestis	28
3.1 Teadlikkus programmist.....	28
3.2 Programmi tegevused.....	32
4 Programmi tulemuslikkus osapoolte hinnangutel.....	41
4.1 Ennetusprogrammi mõju ning tegevuste mõju programmi eesmärkidele	41
4.2 Tulemuslikkuse hindamine	44
4.3 Programmi kitsaskohad ja takistused.....	46
4.4 Programmi tulemuslikkust mõjutavad tegurid	53
4.5 Koostöö osapoolte vahel	56
5 Ettepanekud ja soovitused alaealiste narkoennetuse läbiviimiseks KOV-ides.....	63
6 Programmi edasise rakendamise alternatiivsed võimalused	67
Kasutatud allikad	75
Lisa 1. Ülevaade alaealistele suunatud ennetusprogrammidest	79
Lisa 2. Ennetusprogrammi mõju hindamise mõõdikud, andmekogumise viisid ja mõõdetava mõju avaldumise periood.....	80
Lisa 3. Intervjuu küsimused piirkonnapolitseinikele	81
Lisa 4. Intervjuu küsimused lastekaitsespetsialistidele	82
Lisa 5. Intervjuu küsimused lapsevanematele	83
Lisa 6. Intervjuu küsimused programmis osalejatele.....	84
Lisa 7. Küsitlus lastekaitsespetsialistidele ja politseiametnikele.....	85

Sissejuhatus

Justiitsministeeriumi andmetel registreeriti 2023. aastal Eestis 3932 alaealise poolt toime pandud õigusrikkumist, millest narkootikumidega seotud väärted moodustasid 11% ja kuriteod 3%. Võrreldes varasemate aastatega (2021 ja 2022) on süüteoed selles valdkonnas kasvanud¹, mis toob esile vajaduse tõhusate sekkumismeetmete järele. Eesti narkopoliitika 2030. aastani seab eesmärgiks tõkestada narkootiliste ainete levikut alaealiste seas, rõhutades tõenduspõhiste sekkumiste rahastamist ning teadmata tulemuslikkusega sekkumisviiside puhul nende tõhususe hindamist.²

Uimastiennetuse eesmärk on ennetada või edasi lükata uimastite (sealhulgas narkootikumide) tarvitamist. Tõhus ennetus hõlmab eelkõige laste ja noorte arengu, kaasatuse ja heaolu toetamist peredes, haridusasutustes, kogukonnas ning laiemalt ühiskonnas.³

2013. aastal alustas Põhja prefektuur pilootprojektiga „Puhas Tulevik“, mis on nüüdseks mittekarakteristliku sekkumisena kasutusele võetud üle Eesti paljudes KOV-ides. Programmi „Puhas Tulevik“ eesmärk on vähendada ja ennetada narkootikumide tarvitamist ja omamist alaealiste seas, ennetada narkootikumidega seonduvate õigusrikkumiste toimepanemist, parandada noorte sotsiaalseid oskusi, toetada alaealiste ja nende perede sotsiaalset ja psühholoogilist heaolu ning edendada seaduskuulekust. Programm on suunatud kuni 18-aastastele isikutele, kes on esimest korda vahele jäänud narkootikumide tarvitamise ja/või omamisega.

Programmi tegevusteks on arutelude korraldamine osaleja ja tema vanemaga, kodukülastuste läbiviimine, KOV-i pakutavates programmides ja spetsialistide vastuvõttudel osalemine ning vajadusel narkokiirtestide tegemine⁴ Programmi viivad ellu kohaliku omavalitsuse (edaspidi KOV) lastekaitse spetsialistid ja piirkonnapolitseinikud. Programm kestab kuus kuud.⁵

Ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ tulemuslikkust ei ole varem hinnatud. Käesoleva uuringu eesmärk on analüüsida ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ teaduspõhisust ja senist rakendamist, sh tuginedes kohalike omavalitsuste võrdlevale kaardistusele. Uuringu raames analüüsitakse KOV-ide praktikaid, et tuvastada, kas programm vastab tõhusate sekkumismeetmete standarditele ja esitatakse ettepanekud programmi edasiseks jätkamiseks.

Aruanne koosneb viiest peatükist:

- I Uuringu meetodika
- II Ennetustegevuste rakendamise teoreetiline raamistik
- III Programmi rakendamine
- IV Programmi tulemuslikkus osapoolte hinnangutel
- V Ettepanekud ja soovitusel alaealiste narkoennetuse läbiviimiseks KOV-ides
- VI Programmi edasise rakendamise alternatiivsed võimalused

Hindamine teostati aastase perioodi jooksul 16.10.2023-05.11.2024

¹ Justiitsministeerium. (i.a). *Alaealiste õigusrikkumised*. Kasutatud 23.10.2024, <https://www.just.ee/kuritegevus2023/alaealiste-õigusrikkumised/>

² Siseministeerium. (i.a). *Eesti narkopoliitika aastani 2030*. Kasutatud 23.10.2024, https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/documents/2022-01/eesti_narkopoliitika_aastani_2030_valge_raamat_210x297mm_varvilisem%20%282%29.pdf

³ Tervise Arengu Instituut. (2018). *Uimastiennetus Eestis*. Kasutatud 02.10.2024, https://www.tai.ee/sites/default/files/2021-03/15422884779_uimastinnetus_.pdf

⁴ Kriminaalpoliitika (i.a). *Ennetusprogramm „Puhas Tulevik“*. Kasutatud 10.10.2024, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ennetusprogrammi-puhas-tulevik>

⁵ Miljan, M. (i.a). Ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ retsensioon.

1 Uuringu metoodika

Uuringu eesmärgiks oli analüüsida ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ teaduspõhisust ja senist rakendamist, sh tuginedes kohalike omavalitsuste võrdlevale kaardistusele.

Eesmärgi täitmiseks püstitati järgmised uurimisülesanded:

1. Viia läbi kaardistus, kus esmalt kirjeldatakse ja analüüsitakse programmi sekkumisloogikat, sh võrdlevalt eri KOV-ides ning hinnatakse, kuivõrd tugevatele teoreetilistele alustele senine sekkumisloogika tugineb;
2. Viia läbi kvalitatiivne üle-eestiline uuring programmis osalenute ja nende vanemate, piirkonnapolitseinike ning KOV ametnike seas, saamaks nende võtmerühmade hinnanguid programmi rakendamise tulemuslikkusele;
3. Koostada ekspertarvamus (mis omakorda tugineb põhiosas töö käigus kogutud teoreetilistele ja empiirilistele andmetele) programmi täiendamiseks ning anda hinnang, millist meetodit või meetodeid ja andmekomplekti oleks otstarbekas tulevikus programmi tulemuslikkuse hindamiseks kasutada.

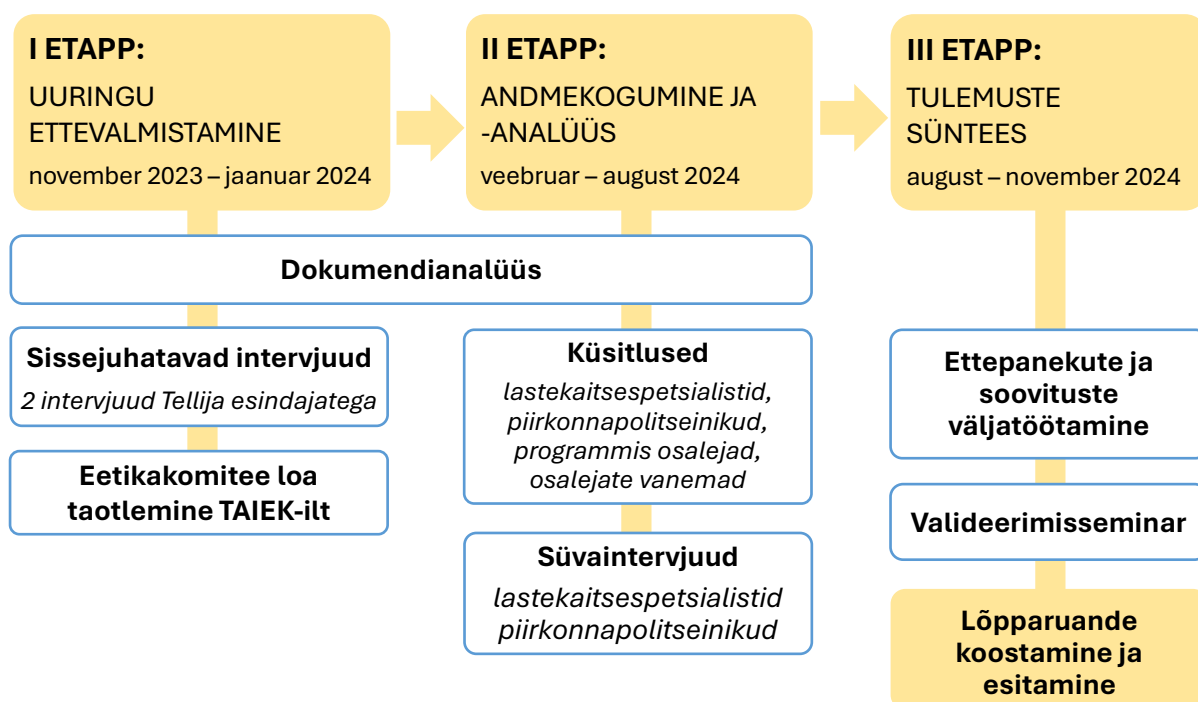
Uuringu käigus leiti vastused järgmistele uurimisküsimustele:

1. Millise teoreetilise raamistikuga on programm ja selle tegevused seostatavad ning kas need on erialasele kirjandusele toetudes tõendatud positiivse mõjuga?
2. Kuidas toimub programmi rakendamine üle-eestiliselt?
3. Milline on hinnang programmi tulemuslikkusele ja millised erinevad tegurid, sh programmivälised tegurid, mõjutavad programmi tulemuslikkust?
4. Millised on muudatusettepanekud programmi edasisele rakendamisele nii sisult kui korralduslikult?
5. Milliseid andmeid on vaja PPA-l koguma hakata selleks, et programmi tulemuslikkust tulevikus hindama hakata?

Uuring oli jagatud kolme etappi (joonis 1). Esimene etapp keskendus uuringu ettevalmistamisele, dokumendianalüüsi jaoks vajalike allikate otsingu läbiviimisele ja dokumendianalüüsile, mis jätkus ka teises etapis. Esimeses etapis viidi läbi ka kaks sissejuhatavat intervjuud Tellija esindajatega, et täpsustada metoodikat ja uuringu eesmarke ning ette valmistada küsimustike koostamist. Lisaks koostati taotlus eetikakomitee loa saamiseks, kuna uuringus osalesid ka alaealised. Taotlus kooskõlastati Tervise Arengu Instituudi inimuuringu eetikakomitee (TAIEK) poolt. Teises etapis toimus andmekogumine küsitluse ja süvaintervjuude kaudu ning andmeanalüüs. Kolmandas etapis toimus tulemuste süntees ja ettepanekute ja soovitude väljatöötamine, sh stsenaariumite väljatöötamine ja valideerimine.

Dokumendianalüüs

Dokumendianalüüs hõlmas esmalt allikmaterjalide otsingut ja teemaga süvitsi tutvumist. Kasutades teadusartikleid, varasemaid analüüse ja uuringuid ning muid teemakohaseid materjale koostati ülevaade ennetustegevuse rakendamise teoreetilisest raamistikust. Dokumendianalüüsi tulemusena anti ülevaade, kuidas on vastavuses „Puhas Tulevik“ programmitegevused ennetuse teoreetiliste aluspõhimõtetega. Lisaks koostati ülevaade välisriikides kasutatavatest ennetusprogrammidest, milleks on Rootsi STAD programm, Soome Ankkuri mudel, Hollandi Moti-4 programm ja Suurbritannia PreVenture programm. Võrdlusprogrammid on peamiselt suunatud alaealistele ning üheks eesmärgiks on narkootikumide tarvitamise ennetamine.

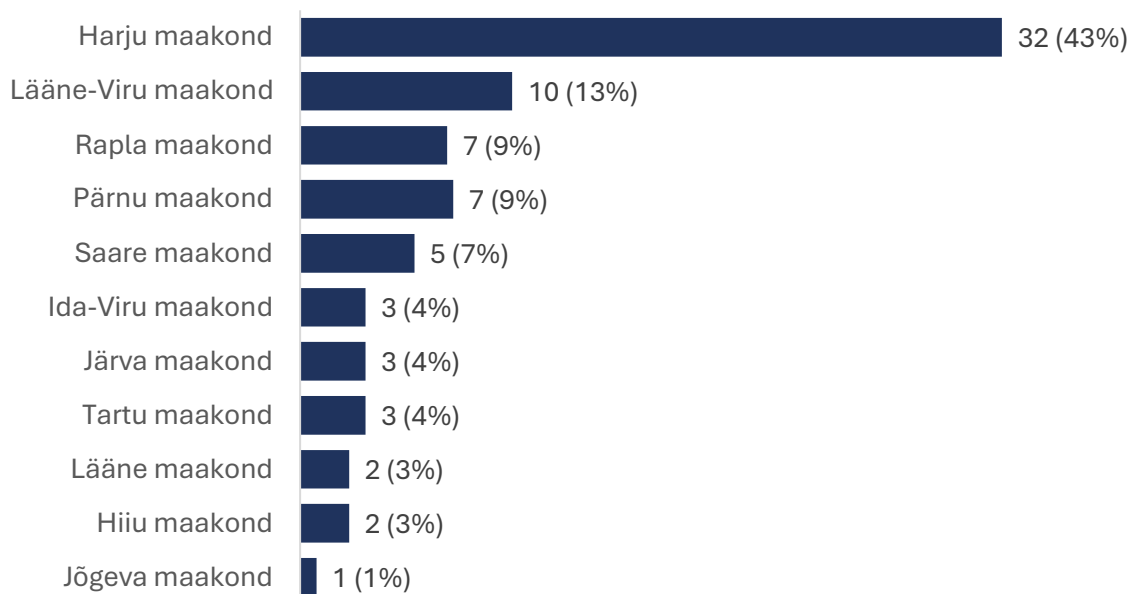


Joonis 1. Analüüsi protsess koos peamiste andmekogumise meetoditega

Küsitlus

Uuringu teises etapis viidi 27.02 – 28.03.2024 programmi tulemuslikkuse hindamiseks läbi üleeestiline veebiküsitlus KOV-ide lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseinike hulgas.

Vastajaid oli kokku 75: lastekaitsespetsialiste 39 ning piirkonnapolitseinikke 36. Vastajate jaotus maakondade kaupa on toodud joonisel 2.



Joonis 2. Vastajate jaotus maakondade järgi

Algselt oli planeeritud programmis osalenuid ja lapsevanemaid intervjueerida, kuid läbi viia õnnestus kolm süvaintervjuud: kaks lapsevanematega ja üks programmis osalenuga. Värbamise ebaõnnestumise põhjused võivad olla seotud osalejate madala motivatsiooniga või hirmuga tundliku teemaga seotud küsimustele vastamise ees.

Süvaintervjuud otsustati asendada küsitlusega, mis viidi läbi ajavahemikul 30.07-16.08.2024. Küsimustik saadeti 63-le programmis osalejale ja 60-le programmis osaleja lapsevanemale üle kogu Eesti. Küsitlusele vastas 6 programmis osalejat ja 8 lapsevanemat. Tuleb märkida, et osad programmis osalenud vastajatest väljendasid üleüldist rahulolematust küsimustikule vastates, sest küsimused puudutasid neile tundlikku teemat. See võib selgitada ka uuringus osalemise vähest aktiivsust.

Süvaintervjuud

Poolstruktureeritud süvaintervjuude eesmärk oli saada süvendatud sisendit, et anda hinnang programmi tulemuslikkusele ja millised erinevad tegurid, sh programmivälised tegurid, mõjutavad programmi tulemuslikkust. Valimi moodustamisel lähtuti sellest, mis KOV-ides ennetusprogrammi rakendatakse, tellija soovitudest ja geograafilisest asukohast, et saavutada võimalikult mitmekesine esindatus erinevates Eesti maakondades.

Süvaintervjuud viidi läbi 10 lastekaitsespetsialisti ja 10 piirkonnapolitseinikuga ajavahemikul 08.04.–11.06.2024. Intervjueeritavad esindasid 17 erinevat KOV üksust (sh Tallinna erinevad linnaosad). KOV-id asusid kaheksas erinevas maakonnas ning esindatud oli nii Põhja-Eesti, Ida-Eesti, Lääne-Eesti ja Lõuna-Eesti.

Valimi koostamisel lähtuti erinevate piirkondade esindatusest, kus programmi on rakendatud ja kaasati nii suuremate linnade (Tallinna erinevad linnaosad) kui ka väiksemate KOV-ide esindajaid, et saada ülevaade lastekaitse ja politseitöö võimalikest piirkondlikest eripäradest seoses programmitegevustega. Suuremates KOV-ides püüti läbi viia intervjuud nii lastekaitsespetsialisti kui ka piirkonnapolitseinikuga, et saada põhjalikum ülevaade programmi rakendamise kohalikul tasandil. Väiksemates KOV-ides piirduti ühe osapoole intervjuerimisega, kuna tihedama koostöö ja väiksema töömahu tõttu on sageli piisav ühe spetsialisti hinnang.

Süvaintervjuud viidi läbi *Teamsi* vahendusel. Intervjuud salvestati intervjueeritava nõusolekul, seejärel intervjuud transkribeeriti ja koostati kokkuvõtted. Analüüsi läbiviimisel ja andmete tõlgendamisel kasutati avatud kodeerimist ja kategooriate loomist.

Valideerimiseminar

08.10.24 toimus valideerimiseminar uuringu tulemusena valminud järelduste ja ettepanekute aruteluks ja valideerimiseks. Valideerimiseminaril oli kokku 15 osalejat. Kaasatud olid Tellija esindajad, piirkonnapolitseitöö ja ennetustöö koordinaatorid, piirkondliku politseitöö grupijuhid, analüüsibüroo analüütikud jt eksperdid. Seminaril esitleti uuringu tulemusi ja põhijäreldusi ning toimus arutelu kolme stsenaariumi üle programmi „Puhast Tulevik“ edasiseks rakendamiseks.

Uuringu piirangud

Antud uuringu piirangud on seotud andmete kogumisega programmis osalejatelt ja nende lapsevanematelt. Intervjuude ja küsitluse läbiviimist on raskendanud mitmed tegurid, mis omakorda mõjutavad tulemuste üldistatavust.

Uuringu lähteülesande järgi oli eesmärgiks läbi viia vähemalt 30 intervjuud programmis osalejatega, nende vanematega, piirkonnapolitseinikega ja KOV ametnikega. Pakkumuses kavandati kokku 42 intervjuud, sh 10 intervjuud programmis osalejatega ja 10 lapsevanematega. Intervjuude kokkuleppimise käigus selgus, et programmis osalejad ja lapsevanemad ei ole huvitatud intervjuude andmisest, mistõttu asendati nende sihtrühmade intervjuud anonüümse küsitlusega. Kokku osales küsitluses ja intervjuudes 7 programmis osalejat ja 10 lapsevanemat. Seatud arvuline eesmärk sai küll enamasti täidetud, kuid tuleb arvestada, et esmases andmekogumises osales vähem kui 5% viimase kolme aasta jooksul programmi „Puhas Tulevik“ kaasatud noortest ja nende lapsevanematest.

Saadud andmed ei pruugi seega kajastada programmi „Puhas Tulevik“ rakendamise kogemusi kogu sihtrühma ulatuses, mis **piirab saadud tulemuste üldistatavust**. Tulemused võivad peegeldada üksikute vastajate subjektiivseid kogemusi ja hinnanguid, mistõttu võib nende üldistamine kogu programmi efektiivsusele või rakendatavusele antud sihtrühmas (programmis osalejad ja lapsevanemad) olla ebatäpne. Käesoleva uuringu tulemusi lastevanemate ja programmis osalenute osas tuleks käsitleda pigem indikatiivsete tähelepanekutena, mis annavad ülevaate valimi spetsiifilistest kogemustest, kuid ei võimalda teha lõplikke järeldusi programmi tulemuslikkuse kohta tervikuna. See kitsendus ei laiene uuringu koguvalemile – piirkonnapolitseinikud ja lastekaitsespetsialistid.

Vähene osalemissoov võib tuleneda mitmest tegurist: programmi temaatika on tundlik ning paljud potentsiaalsed vastajad võisid tunda hirmu või ebamugavustunnet seoses oma kogemuste jagamisega. Osalejate vähest motivatsiooni võis mõjutada ka mure privaatsuse ja konfidentsiaalsuse pärast, kuigi värbamise käigus oli nii osalejatele kui ka nende vanematele rõhutatud, et konfidentsiaalsus on tagatud.

Mitmed vastajad, kes küsitlusele siiski vastasid, tõid esile rahulolematust, leides, et käsitletavad teemad olid neile emotsionaalselt rasked või liiga isiklikud. Selle tõttu võidi osaliselt või täielikult vältida vastamist või katkestada vastamine. Tulemusena võib see mõjutada vastuste kvaliteeti ja negatiivsemad või keerulisemad kogemused on jäänud kajastamata.

Lisaks tuleb märkida, et osalejate ja lapsevanemate **värbamine** intervjuudesse ja küsitluse läbiviimine toimus tellija vahendusel, mitte otsekontaktidena uuringu läbiviijate poolt. Selline vahendatud värbamine võis mõjutada osalusaktiivsust ja uuringu usaldusväärset mitmel viisil. Riski vähendamiseks koostati värbamisprotsessi toetav infokiri, mis selgitas põhjalikult uuringu eesmärki, intervjuude korraldust ja konfidentsiaalsuse tagamise põhimõtteid.

Esiteks võis vahendatud kontakt vähendada potentsiaalsete vastajate usaldust uuringu läbiviijate ja andmekogumise protsessi suhtes. Programmis osalejad võisid tunda, et nende vastused ei jää piisavalt anonüümseks või vastused edastatakse tellijale, mis on eriti oluline tundlike teemade käsitlemisel. See võis tekitada osalejate seas muret privaatsuse ja konfidentsiaalsuse pärast, mis omakorda mõjutas valmisolekut osaleda avatud ja ausas vestluses.

Teiseks võis vahendatud värbamine piirata uuringu läbiviijate võimalust selgitada uuringu eesmäärke ja metoodikat potentsiaalsetele osalejatele otse. Otsene kontakt võimaldab vastata osalejate küsimustele, hajutada võimalikke hirme ning luua usalduslikku suhet, mis on kriitiline tundlike teemade käsitlemisel. Tellija vahendusel värbamine jätab aga osalejatele tihti vähem võimalusi saada täielikku ülevaadet uuringust, mis võib vähendada nende motivatsiooni ja osalusvalmidust.

Käesoleva uuringu piiranguna toome välja ka ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ mõju hindamise. Uurimisküsimus 3 ja selle alaküsimused keskenduvad ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ mõju ja tulemuslikkuse hindamisele. Käesolevas uuringus oleme **mõju hindamisel** tuginenud peamiselt kvalitatiivsetele väärtushinnangutele, kas ja mil määral on ennetusprogrammi "Puhas Tulevik" tulemused kasulikud ja olulised sihtrühmadele ja ühiskonnale. Erinevalt loodus- ja täppisteadustest, kus täpsete kvantitatiivsete meetoditega saab tulemusi selgelt määratleda, on sotsiaalteadustes mõju avaldumine tihti pikaajaline ning raskesti hinnatav⁶. Seepärast on hinnatavas valdkonnas mõju raske vaadelda ainult kvantitatiivsete näitajate järgi ja selleks sobib paremini kvalitatiivne (hinnanguline) lähenemine, mis tugineb võimalusel kvantitatiivsele taustainfole. Kuigi kvalitatiivne lähenemine võimaldab süvitsi minevat ja detailset arusaama, siis tuleb arvestada, et see ei paku alati objektiivseid ja laialdaselt üldistatavaid tulemusi. On oluline mõista, et antud uuringu tulemused peegeldavad programmi mõju pigem hinnangulises ja kontekstuaalses raamistikus.

⁶ Rutiku, S. (2017). *Teaduse ühiskondliku väärtuse ja mõju kirjeldamisest ja hindamisest*. <https://www.etag.ee/wp-content/uploads/2017/08/teaduse-m6ju-kirjeldamine.pdf>

2 Ennetusprogrammide koostamise teoreetilised alused ja praktikad

2.1 Ennetustegevuste rakendamise teoreetiline raamistik

Ennetus on tegevus või meetod, mille eesmärk on vähendada või takistada probleemide, kahjude või ohtlike olukordade tekkimist. Ennetus hõlmab eelkõige ettevaatusabinõude rakendamist ja riskide maandamist, et vältida probleemi teket või vähendada selle mõju.⁷ Ennetusmeetmed on sageli tõhusamad ja kuluefektiivsemad võrreldes hilisemate tagajärgedega tegelemisega, mis toob kaasa märkimisväärsed kulud tervishoius, sotsiaalsfääris ja õigussüsteemis.

Uimastiennetus on spetsiifiline ennetuse liik, mille eesmärk on vähendada uimastite tarvitamise algust ja levikut ning seeläbi vähendada sellega seotud terviseprobleeme ja ühiskondlikku kahju. See hõlmab laia valikut meetmeid ja programme, sealhulgas teadlikkuse tõstmist uimastite ohtudest, ennetustegevuste elluviimist koolides ja kogukondades, ning nõustamis- ja raviteenuste pakkumist uimasteid kuritarvitavatele või sõltuvusega inimestele.

Efektiivsete ennetusprogrammide keskmes on ühiskonna teadlikkuse suurendamine, tervislike eluviiside propageerimine ning sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arendamine, mis aitavad inimestel langetada uimastitest hoidumist soodustavaid otsuseid. Ennetus keskendub mitte ainult individuaalsele tasandile, vaid ka kogukondlikule ja institutsionaalsele tasandile, tagades süsteemse ja tervikliku lähenemise uimastiprobleemide lahendamisele.

Ennetusprogrammide loomisel tuleks kombineerida teaduspõhist ja tõenduspõhist lähenemist. **Teaduspõhisus** (*research-based, evidence-informed*) tähendab, et ennetusprogrammid tuginevad teoreetiliselt põhjendatud lähenemistele ja uuringutest saadud teaduslikele tõenditele, mis selgitavad, miks ja kuidas teatud meetodid võivad aidata kaasa soovitud tulemuste saavutamisele. Selline lähenemine võimaldab mõista ja ennustada inimeste käitumist ning kavandada sekkumisi, mis on tõenäoliselt tõhusad. **Tõenduspõhisus** (*evidence-based*) tähendab, et ennetusprogrammid tuginevad praktikas kinnitust leidnud meetoditele, mille tõhusus on tõendatud empiiriliste uuringutega. Selline lähenemine tagab, et programmid on mitte ainult teoreetiliselt põhjendatud, vaid ka tegelikus rakenduskeskkonnas tulemuslikud.

Ennetusprogrammide loomisel ja rakendamisel on kasutatud mitmeid teoreetilisi lähenemisi, mis aitavad mõista ja mõjutada inimeste käitumist, sealhulgas narkootikumide tarvitamise vältimist. Teooriad selgitavad, kuidas kujundada noorte uskumusi, hoiakuid ja käitumist, pakkudes tuge enesekindluse tõstmiseks, terviseriskide teadvustamiseks ja positiivsete sotsiaalsete eeskujude loomiseks.

Albert Bandura **sotsiaalse õppimise teooria** (hilisem sotsiaal-kognitiivne teooria) rõhutab, et käitumise õppimine toimub sotsiaalses kontekstis vaatluse, jäljendamise ja modelleerimise kaudu. Õppimine ei ole ainult käitumuslik, vaid kognitiivne protsess, mis toimub sotsiaalses keskkonnas. Näiteks noored omandavad käitumismalle perelt, koolist, sõpradelt, meediast ja mujalt.

⁷ World Health Organization. (2002). *Prevention of psychoactive substance use: A selected review of what works in the area of prevention*. Kasutatud 02.12.2024, https://cdn.who.int/media/docs/default-source/substance-use/prevention-substance-use.pdf?sfvrsn=b0a0d910_2&download=true

Õppimine toimub mitte ainult otsese kogemuse kaudu, vaid ka teiste käitumise ja selle tagajärgede jälgimise kaudu. Õppimisel on oluline tähelepanu, meeldejätmise, kordamine ja motivatsioon⁸

Narkootikumide ennetusprogrammides on see teooria aluseks tervislike käitumismustrite kujundamisel. Eriti tõhusaks on osutunud positiivsete eeskujude kasutamine, kes demonstreerivad soovitud käitumist. Näiteks on noored tõenäolisemalt valmis vältima narkootikume, kui nad näevad oma eakaaslasi, tuntud sportlasi või muusikuid või teisi autoriteete käitumas vastutustundlikult. Sotsiaalse õppimise teooria põhimõtteid on rakendatud erinevates uimastite kasutamise ennetamise programmides, kuna noored sageli jälgivad teiste käitumist ja suhtumist.

Noorte uimastitarvitamise ennetusprogrammides tuleks pöörata erilist tähelepanu automaatsete kognitiivsete protsesside muutmisele, mis võivad mõjutada noorte käitumisvalikuid. Tõhusad programmid pakuvad harjutusi ja tegevusi, mis aitavad noortel muuta negatiivseid või riskantseid mõtteprotsesse. Näiteks saab kasutada rollimänge või simuleeritud olukordi, kus noored saavad harjutada, kuidas reageerida survele uimasteid tarvitada. Automaatsete kognitiivsete protsesside muutmisel on oluline arvestada ka noorte arusaamadega sotsiaalsetest normidest. Üheks lahenduseks on tehnoloogia ja mängupõhised lahendused: mobiilirakendused saavad pakkuda simulatsioone ja tagasisidet reaalaajas.⁹

Sotsiaalse õppimise teooria rõhutab ka motivatsiooni olulisust – inimesed on tõenäolisemalt valmis soovitud käitumist jälgendama, kui nad näevad selle käitumisega kaasnevaid eeliseid ja mõistavad negatiivseid tagajärgi. Ennetusprogrammid saavad seda kasutada, premeerides tervislikku ja vastutustundlikku käitumist.

Kuigi teaduskirjanduses tuuakse välja, et paljud ennetusprogrammid ei ole tõhusad ja puuduvad üldised otsustuskriteeriumid, milline programm on tõhus ja milline mitte, siis üheks kriteeriumiks on teadusallikates üksmeelselt välja toodud, et sotsiaalse mõju mudel on parim, mis meil on. Edukad programmid, mis vähendavad noorte seas uimastite kasutamist, põhinevad sotsiaalse õppimise teooria elementidel, nagu käitumise mudeldamine ja eakaaslaste positiivne mõju.¹⁰

Enesetõhususe teooria, mille töötas välja samuti Bandura, keskendub inimese uskumusele et ta suudab käituda viisil, mis on vajalik konkreetsete tulemuste saavutamiseks. Enesetõhusus peegeldab enesekindlust oma motivatsiooni, käitumise ja sotsiaalse keskkonna üle kontrolli saavutamisel.¹¹ Narkootikumide ennetusprogrammides on selle teooria keskmes noorte enesekindluse suurendamine, mis aitab neil teha tervislikke valikuid ja vältida narkootikume. Oluline on pakkuda noortele eduelamusi ja võimalusi harjutada narkootikumidest keeldumist turvalises keskkonnas, näiteks rollimängude või simulatsioonide kaudu.

Sotsiaalne toetus, nagu tugigruppide loomine, aitab samuti noortel uskuda oma võimesse teha tervislikke valikuid ja vältida narkootikume. Motivatsiooni suurendamiseks rõhutatakse ennetusprogrammides tervise ja isiklike eesmärkide seost ning õpetatakse stressiga toimetuleku tehnikaid, mis vähendavad narkootikumide tarvitamise tõenäosust.

⁸ Bandura, A. (2001). Social Cognitive Theory of Mass Communication. *MEDIAPSYCHOLOGY*, 3, 265–299. http://cogweb.ucla.edu/crp/Media/Bandura_01.pdf

⁹ Krank, M. ja Robinson, J. (2017). Automatic Cognitive Processes and Youth Substance Use: Risks and Prevention. *Current Addiction Reports*, 4, 386–396.

¹⁰ Cuijpers, P. (2002). Effective ingredients of school-based drug prevention programs: A systematic review. *Addictive Behaviors*, 27(6), 1009–1023. [https://doi.org/10.1016/S0306-4603\(02\)00295-2](https://doi.org/10.1016/S0306-4603(02)00295-2)

¹¹ Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The exercise of control*. New York: W. H. Freeman.

Enesetõhususe hindamiseks on olemas narkootikumide vältimise skaala DASES, mis koosneb 16 küsimusest, keskendudes spetsiaalselt narkootikumide tarvitamise vältimisele. Küsimused koosnevad kirjeldustest olukordadest, kus narkootikumide kasutajad võivad tunda kiusatust võtta narkootikume või alkoholi (näiteks peole minek, depressioon ja üksindus, tülitsemine kallimaga) ning vastajal tuleb hinnata oma enesekindlust võime osas vältida narkootikumide tarvitamist nendes olukordades, kasutades 7-punkti skaalat vahemikus 1 (kindlasti ei) kuni 7 (kindlasti jah). Küsimused hõlmavad üheksat riskisituatsiooni: negatiivsed emotsionaalsed seisundid, igavus, sotsiaalne ärevus, tähistamine, ebameeldivad füüsilised seisundid, isiklikud konfliktid, teiste inimeste mõju, negatiivsed mõtted ja narkootikumide vahetu kättesaadavus.¹²

Sarnast lähenemist enesetõhususe teooriaga toetab ka **Tervise uskumuste mudel** (Health Belief Model), mida on rakendanud Hochbaum, Rosenstock ja Kegels. Inimesed muudavad oma käitumist, kui nad usuvad, et nad on vastuvõtlikud terviseriskidele (nagu narkootikumide tarvitamisest tulenevad ohud) ja et sellel on tõsised tagajärjed. Samuti on oluline, et nad tajusid ennetusmeetmete kasulikkust ja usuksid, et takistused ennetusmeetmete rakendamisel on ületatavad. Tervise uskumuste mudel kui psühholoogiline raamistik selgitab ja ennustab inimeste tervisekäitumist, tuginedes nende hoiakutele ja uskumustele.

Narkootikumide ennetamisel kasutatakse seda mudelit teadlikkuse suurendamiseks narkootikumide kahjulikkuse kohta, pakkudes haridus- ja koolitusprogramme, mis keskenduvad terviseriskide ja nende tõsiduse teadvustamisele. Mudeli komponentide rakendamine, nagu tajutud vastuvõtlikkus terviseriskidele, tajutud terviseriski tõsidus, potentsiaalsed negatiivsed tagajärjed või raskused, mis võivad tekkida teatud tervisekäitumiste (nt elustiilimuutused) rakendamisel, tajutud kasud (usk ennetusstrateegia tõhususse) ja enesetõhusus (usk oma võimesse edukalt vajalikke käitumisharjumusi rakendada), on aidanud noortel mõista narkootikumide tarvitamise riske ja motiveerivad oma käitumist tervislikumaks muutma.¹³

Noored on tihti ekslikult veendunud, et riskikäitumine on nende eakaaslaste seas tavalisem ja sagedasem kui see tegelikult on, mis võib suurendada nende enda valmisolekut selles osaleda. **Sotsiaalsete normide teooria** kohaselt mõjutavad noorte käitumist nende arusaamad eakaaslaste käitumisest ja hoiakutest.¹⁴ Narkootikumide ennetusprogrammides on sellest tulenevalt oluline parandada noorte arusaamu tervisliku käitumise levimusest ja vähendada ekslikke uskumusi riskikäitumise kohta.

Programmides kasutatakse sageli sotsiaalsete normide kampaaniaid, mis jagavad usaldusväärset teavet, et noored mõistaksid, et tervislik käitumine on norm. Kui nad näevad, et enamus eakaaslasti hoidub narkootikumidest, väheneb nende motivatsioon riskikäitumises osaleda. Paljudel noortel on liialdatud ettekujutus sellest, kui levinud on alkoholi ja uimastite tarvitamine nende eakaaslaste seas. Sotsiaalsete normide kampaaniad püüavad neid vaele arusaamu korrigeerida, pakkudes täpsemaid andmeid tegeliku tarvitamise taseme kohta. Näiteks kui noored mõistavad, et enamus nende eakaaslastest ei tarvita regulaarselt uimasteid,

¹² European Union Drugs Agency. (1992). *Drug Avoidance Self-Efficacy Scale (DASES)*. Kasutatud 19.09.2024, https://www.euda.europa.eu/drugs-library/drug-avoidance-self-efficacy-scale_en

¹³ Younis, N. M. (2022). Efficacy of Health Beliefs Model-Based Intervention in Changing Substance Use Beliefs among Mosul University Students: A Randomized Controlled Trial. *Bionatura Journals*, 7(2), 1–5. <https://www.revistabionatura.com/files/2022.07.02.35.pdf>

¹⁴ LaMorte, W. W. (2022). Social Norms Theory. *Behavioral Change Models*. Boston: Boston University School of Public Health. <https://sphweb.bumc.bu.edu/otlt/MPH-Modules/SB/BehavioralChangeTheories/BehavioralChangeTheories7.html>

siis väheneb ka nende endi riskikäitumine. Mitmed uuringud viitavad positiivsetele tulemustele, kus näiteks koolides läbi viidud kampaaniad on vähendanud alkoholi ja kanepi tarvitamist. Kui noored said realistlikku teavet oma eakaaslaste käitumise kohta, siis langes nende endi kalduvus osaleda riskikäitumistes.¹⁵ Sotsiaalsete normide lähenemine on tõhusam, kui see viiakse läbi kogukonna tasandil. See hõlmab koolide, noorteorganisatsioonide ja kogukondlike liidrite koostööd, et luua ja edastada sõnumeid, mis kajastavad tegelikku käitumist ja norme.

Tervisekäitumist mõjutavad lisaks individuaalsetele teguritele ka keskkonnategurid. Narkootikumide ennetamistegevusest tuleks arvesse võtta nii vahetut keskkonda – perekonda, kooli ja sõpru – kui ka laiemat sotsiaalset ja kultuurilist konteksti. **Ökoloogiliste süsteemide teooria** rõhutab, et inimekäitumist ja arengut mõjutavad mitmed omavahel seotud keskkonnatasandid. Inimesed ei ela isolatsioonis, vaid keerukas süsteemis, mis hõlmab nende vahetut keskkonda, sotsiaalseid võrgustikke ja traditsioonilisi kogukondi, mis on tekkinud laiemas sotsiaalses struktuuris.¹⁶ Kogu sotsiaalne struktuur ja eriti lähem elukeskkond kujundavad aktiivselt inimese elu tulemust.¹⁷

Narkootikumide ennetusprogrammides, mis toetuvad ökoloogiliste süsteemide teooriale, on oluline sekkuda mitmel tasandil. Näiteks perekondlikud sekkumised, kus õpetatakse vanemaid paremini toetama oma lapsi, kooliprogrammid, mis arendavad noorte probleemi-lahendusoskusi, ja kogukondlikud algatused, mis pakuvad lastele positiivseid ajaveetmise võimalusi, on kõik osa sellest lähenemisest. Narkoennetustegevuste kavandamisel on oluline võtta arvesse nii individuaalseid kui ka kontekstuaalseid tegureid, mis mõjutavad käitumist.

Inimesed soovivad tavaliselt, et nende uskumused ja käitumine oleksid omavahel kooskõlas. Kui nende teadmised ja käitumine on vastuolus, tekib ebamugavustunne, mida püütakse leevendada kas muutes oma käitumist või uskumusi või olukorda ratsionaliseerides¹⁸. **Kognitiivse dissonantsi teooria** põhimõtted võivad muuta inimesi avatumaks oma käitumise ümberhindamisel ja kohandamisel, et vältida sisemist ebakõla.

Narkoennetuses aidatakse inimestel mõista narkootikumide kasutamise ja selle kahjulike tagajärgede vahelist vastuolu. Näiteks motiveeriv intervjuerimistehnika kutsub esile noore sisemist soovi muutuda ilma, et see tekitaks kaitsereaktsiooni või vastuseisu. Selle tehnika kaudu saavad nõustajad luua toetava ja empaatilise keskkonna, mis aitab noortel uurida oma hoiakuid ja väärtusi ning vähendada kognitiivset dissonantsi, mis võib seonduda sõltuvust soodustava käitumisega. See lähenemine on tõhus ennetusvahend, kuna noorte teadlikkuse suurendamine nende soovide ja käitumise vahelisest lahknevusest loob motivatsiooni positiivseteks muutusteks.¹⁹

¹⁵ Perkins, H. W. (2003). The emergence and evolution of the social norms approach to substance abuse prevention. H. W. Perkins (toim), *The Social Norms Approach to Preventing School and College Age Substance Abuse: A Handbook for Educators, Counselors, and Clinicians*, (lk 3–19). San Francisco: Jossey-Bass.

¹⁶ Adams, R., Dominelli, L. ja Payne, M. (2009). *Social work: themes, issues and critical debates; Third edition*. Palgrave Macmillan. Bloomsbury Publishing.

¹⁷ Rich, E. G. (2017), *Exploring perceived reasons and risk factors for illicit drug use among youth in the Western Cape: implications for primary prevention*, Muizenberg, Auquarian Publications

¹⁸ Harmon-Jones, E. ja Mills, J. (2019). An Introduction to Cognitive Dissonance Theory and Overview of Current Perspectives on the Theory. E. Harmon-Jones (toim), *Cognitive dissonance: Reexamining a pivotal theory in psychology* (lk 3–24). American Psychological Association, <https://doi.org/10.1037/0000135-001>

¹⁹ Miller, M. B. ja Rollnick, S. (2023). *Motivational Interviewing Fourth Edition Helping People Change and Grow*. Guilford Publications.

Ennetusprogrammides rõhutatakse mittetarvitamist toetavaid grupinorme või positiivseid eeskujusid, mis aitab noortel muuta mõtlemist ja vähendada dissonantsi nendes, kes kaaluvad narkootikumide tarbimist. Samuti võivad programmid tõsta teadlikkust narkootikumide kahjulikest mõjudest või rõhutada isiklikku vastutust oma tervise ja tuleviku eest. Kui inimesed tajuvad vastuolu oma teadlikkuse ja käitumise vahel, on neil suurem tõenäosus muuta oma otsuseid ning hoiduda narkootikumidest, et vähendada ebamugavustunnet.

Inimesed teevad kokkuvõttes otsuseid lähtudes oma kavatsustest ja uskumustest, püüdes hoida käitumise ja sisemise mõtteviisi vahel tasakaalu. Hoiakud, subjektiivsed normid ja tajutud käitumuslik kontroll mõjutavad indiviidi käitumuslikke kavatsusi, mis omakorda ennustavad tegelikku käitumist. Käitumise muutmiseks tuleb arvestada, millised on inimese uskumused käitumise tagajärgede kohta (hoiakute kujundamine), millist sotsiaalset toetust ja survet ta tajub (subjektiivsed normid) ning kui kindel ta on oma võimes saavutada soovitud tulemus (tajutud kontroll). Näiteks sõltuvusainetest loobumise programmi raames saab tugevdada inimese usku, et ta suudab loobuda, teavitades teda terviseohtudest, kasutades sotsiaalset toetust ning pakkudes vajalikke ressursse ja oskusi, et saavutada muutust.

Kokkuvõttes moodustavad järgmised 7 põhimõtet tervikliku ja tõhusa ennetuse alused, mis arvestavad indiviidi, keskkonna ja ühiskondlike normide koostoimet:

1. **Õppimine teiste käitumise jälgimise kaudu.** Noored õpivad ja modelleerivad oma käitumist jälgides autoriteete, õpetajaid, sõpru ja pereliikmeid, mis mõjutab nende valikuid ja suhtumisi.
2. **Usaldus oma võimekusse.** Käitumise muutus on tõenäolisem, kui individ usub oma suutlikkusesse saavutada soovitud tulemusi.
3. **Terviseriskide tajumine.** Kui noored mõistavad terviseriske ja usuvad, et muutus on nii teostatav kui ka kasulik, muutub nende käitumine tõenäolisemalt.
4. **Sotsiaalsed normid.** Eakaaslaste seas tajutud normid ja ootused kujundavad noorte käitumist oluliselt.
5. **Mitmetasandiline keskkonnamõju.** Perekonna, kooli ja kogukonna mõjud kujundavad noorte arengut ja käitumisvalikuid.
6. **Kognitiivse dissonantsi mõju.** Kui indiviidi käitumine ja uskumused on vastuolus, tekib sisemine pinge, mis motiveerib muutust kas käitumises või hoiakutes.
7. **Kavatsused juhivad käitumist.** Käitumist suunavad kavatsused, mis on mõjutatud hoiakutest, sotsiaalsetest normidest ja tajutud kontrollist käitumise üle.

„Puhas Tulevik“ programmitegevused on kavandatud toetama noori ja nende lähedasi, aidates ennetada riskikäitumist, suurendada teadlikkust ning toetada positiivseid käitumismustreid. Ennetusprogrammi raames pakutakse kohustuslikke tegevusi ning lisaks ka vabatahtlikke tegevusi, mis ei ole programmi poolt ette nähtud, kuid mida iga omavalitsus saab vastavalt oma võimalustele ja vajadustele pakkuda või kuhu vajadusel suunata. Programmis pakutavad tegevused järgivad ja kombineerivad erinevaid tõendus põhiseid lähenemisviise (tabel 1).

Tabel 1. Ennetuse aluspõhimõtted ja „Puhas Tulevik“ programmitegevused

Teooria	Aluspõhimõtted	Programmi kohustuslikud tegevused ja lisategevused
Sotsiaalse õppimise teooria	Õppimine toimub teiste käitumise ja selle tagajärgede jälgimise kaudu. Noored modelleerivad oma käitumist jälgides autoriteete, pereliikmeid, õpetajaid ja sõpru.	<p>Kontakt kooliga. Koostöö kooliga aitab tugevdada õpetajate ja vanemate rollimudelit ja eeskuju luua.</p> <p>Vanemluskoolitused. Vanematele antakse tööriistu ja teadmisi, kuidas olla positiivne eeskuju oma lastele, õpetades neid vastutustundlikult käituma ja vältima riskikäitumist.</p> <p>Vabatahtlik töö/ühiskondlikult kasulik töö. Noored saavad erinevates sotsiaalsetes keskkondades jälgida positiivseid eeskujusid ja arendada sotsiaalseid oskusi.</p>
Enesetõhususe teooria	Usaldus oma võimesse saavutada soovitud tulemusi mõjutab käitumist ja selle muutmist. Inimesed teevad muutusi, kui nad usuvad, et suudavad eesmärgi saavutada.	<p>Kunsti- või loovteraapia. Aitab noortel väljendada emotsioone ja arendada eneseväljendusoskust, mis võib suurendada nende enesekindlust.</p> <p>Töö eneseabi töövihikutega. Võimaldab noortel struktureeritult uurida oma tundeid ja käitumist, aidates neil seada eesmärgi ja tõsta oma enesetõhusust.</p> <p>Eneseanalüüs noorega. Vanemate ja laste vaheliste arutelude kaudu õpitakse iseendas selgusele jõudma ja oma tugevustesse uskuma.</p>
Tervise uskumuste mudel	Käitumine muutub, kui inimesed tajuvad terviseriske ja usuvad, et muutus toob kasu. Samuti on oluline, et tajutakse, et muutus on teostatav.	<p>Kodukülastuste võimaldamine politseil või lastekaitsetöötajal. Annab võimaluse pakkuda vajalikku tuge ja jälgida riskikäitumisega seotud probleeme, tõstes teadlikkust ohtudest.</p> <p>Narko kiirtestide tegemine. Kiirtestid suurendavad teadlikkust narkootikumide kasutamise tagajärgede kohta ja aitavad noortel tajuda oma haavatavust.</p> <p>Psühholoogi teenus. Aitab suurendada teadlikkust terviseriskidest ja pakkuda tuge käitumise muutmiseks.</p>
Sotsiaalsete normide teooria	Käitumist mõjutavad eelkõige sotsiaalsed normid ja teiste ootused. Noored kohandavad oma käitumist vastavalt sellele, mida nad arvavad olevat norm eakaaslaste seas.	<p>KOV aruteludel osalemine koos vanemaga. Aitab tugevdada positiivseid sotsiaalseid norme ja võimaldab arendada mõistmist, et tervislik käitumine on norm.</p> <p>Huviringis osalemine. Pakkudes noortele tegevusi tervislikus keskkonnas, saavad nad kogeda, et enamus eakaaslast ei osale riskikäitumises.</p> <p>Filmi vaatamine. Filmid ja visuaalsed meediad, mis näitavad positiivseid eeskujusid ja tervislikku käitumist, tugevdavad noorte arusaama, et ennetuskäitumine on levinud ja normaalne.</p>
Ökosüsteemide teooria	Käitumist kujundavad mitmed keskkonnatasandid (pere, kool, kogukond), kus iga tasand mõjutab inimese arengut ja valikuid.	<p>Pereteraapia. Keskendub peredünaamika parandamisele, et tugevdada peresiseseid suhteid ja pakkuda tuge noorele.</p> <p>Nõustamisteenus (individuaalne, perega). Võimaldab läheneda probleemidele terviklikult, arvestades laiemat mõju noore käitumisele ja arengule.</p> <p>Abi Töötukassaga suhtlemisel. Noorte integreerimine tööturule pakub tuge ja uusi võimalusi, mis vähendavad senist riskikäitumist.</p>

Teooria	Aluspõhimõtted	Programmi kohustuslikud tegevused ja lisategevused
Kognitiivse dissonantsi teooria	Ebakõla uskumuste ja käitumise vahel motiveerib muutust, kas käitumises või hoiakutes. Inimesed soovivad vältida ebamugavust, mis tekib vastuolust nende väärtuste ja tegevuse vahel.	Essee kirjutamine. Aitab noortel reflekteerida oma kogemusi ja käitumist, tuues välja võimalikud vastuolud nende uskumuste ja tegude vahel. Sõltuvusnõustamine. Nõustamise käigus teadvustatakse noortele nende kahjuliku käitumise tagajärgi, mis motiveerib muutust läbi dissonantsi vähendamise, hoiakute ja käitumise muutmise kaudu.
Käitumusliku kavatsuse teooria	Käitumist suunavad kavatsused, mis sõltuvad hoiakutest, normidest ja tajutud kontrollist. Inimesed tegutsevad vastavalt oma kavatsustele, mis põhinevad nende uskumustel ja tajutaval toetusel.	KOV pakutud programmides või spetsialistide vastuvõtul osalemine. Pakub tuge ja ressursse, mis aitavad noortel oma käitumist suunata tervislikumate valikute suunas.

Erinevad uuringud narkootikumide tarvitamise ennetusmeetmete tõhususe kohta näitavad, et kuigi testimine aitab tuvastada uimastite kasutamist, on selle mõju alaealiste pikaajalise tarvitamise vähendamisele piiratud. Tõhusamaks peetakse nõustamist, haridusprogramme jt tegevusi, mis keskenduvad noorte teadlikkuse tõstmisele ja käitumise muutmisele pikaajaliselt.²⁰ Programmid, mille fookuses on varajane sekkumine ja noore käitumise muutumine on tõhusamad kui ainult narkotestide tegemine, sest aiataavad ära hoida riskikäitumise eskaleerumist.²¹

Narkoteste tuleks rakendada programmi raames toetusmeetodina, mitte karistusmeetmena. Kui testimisele järgnevad hoolikalt läbimõeldud sekkumised ja selged tagajärjed, annab see noortele sõnumi, et ennetusprogramm on eesmärgipärane ja aitab neil vältida riskikäitumist. Programmi kriitiline element on see, kuidas testi tulemusi kasutatakse ja kuidas suudetakse pakkuda asjakohast abi.^{22 23} Narkotestide tõhusus seisneb eeskätt neile järgnevas toetavas ja ennetavas tegevuses, mitte testimises endas.

Kokkuvõttes, parimad tulemused saavutatakse ennetustegevustes siis, kui nõustamine ja testimine on kombineeritud, võimaldades varajast sekkumist ning pakkudes alternatiivseid tegevusi ja teadmisi, mis aitavad noortel teha tervislikumaid valikuid.

²⁰ O'Connor, E., Thomas, R., Senger, C., Perdue, L., Robalino, S. ja Patnode, C. (2020). Interventions to Prevent Illicit and Nonmedical Drug Use in Children, Adolescents, and Young Adults: Updated Evidence Report and Systematic Review for the US Preventive Services Task Force. *JAMA*, 323(20), 2067–2079. <https://jamanetwork.com/journals/jama/fullarticle/2766429>

²¹ Hadland, S.E. (2022). Filling in the Gaps: Building the Evidence Base for SBIRT in Adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 71(4), S1–S4. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10245381/>

²² McNeil, S. E., Chen, R. J., & Cogburn, M. (2023). *Drug Testing*. Treasure Island: StatPearls Publishing.

²³ Substance Abuse and Mental Health Services Administration. (1998). *Screening and Assessing Adolescents for Substance Use Disorders*. Kasutatud 01.10.2024, <https://store.samhsa.gov/sites/default/files/sma12-4079.pdf>

JÄRELDUSED TEOREETILISE RAAMISTIKU PÕHJAL

- ✓ **Sotsiaalne keskkond mängib olulist rolli käitumise õppimisel ja kujundamisel.** Noored omandavad oma käitumismustrid vaatluse, jäljendamise ja modelleerimise kaudu, eriti pereliikmete, eakaaslaste ja autoriteetide käitumise jälgimisel. Seega on oluline pakkuda positiivseid eeskujusid ja toetavat sotsiaalset keskkonda.
- ✓ **Motivatsioon ja enesetõhusus on käitumise muutmisel võtmetegurid.** Inimesed on tõenäolisemalt valmis soovitud käitumist omaks võtma, kui nad usuvad, et nad suudavad saavutatavaid eesmärke täita ja saavad sellest kasu. Enesekindluse suurendamine ja eduelamuste pakkumine, näiteks rollimängude ja simulatsioonide kaudu, on tõhus viis tervislike valikute edendamiseks.
- ✓ **Sotsiaalsed normid mõjutavad käitumist.** Noorte arusaamad eakaaslaste käitumisest ja hoiakutest võivad olla ekslikud. Sotsiaalsete normide parandamine ja kampaaniad, mis näitavad, et tervislik käitumine on norm, aitavad noortel vältida riskikäitumist.
- ✓ **Teadlikkuse suurendamine ja terviseriskide teadvustamine on ennetusprogrammide keskmes.** Inimesed on valmis muutma oma käitumist, kui nad tunnevad, et on vastuvõtlikud terviseriskidele ja mõistavad nende tõsidust.
- ✓ **Keskonnategurid mõjutavad käitumise kujunemist.** Edukad ennetusprogrammid peavad arvestama nii kooli, perekonna kui kogukonna koosmõjuga ning pakkuma laiemat sekkumist, et tagada tervisliku käitumise kujunemine.

JÄRELDUSED PROGRAMMI „PUHAS TULEVIK“ TEADUSPÕHISUSE KOHTA

Programmi kohustuslikud tegevused järgivad järgmisi teoreetilisi **põhimõtteid**:

- ✓ **Mitmetasandiline lähenemine.** Kaasatud on perekond, kodu ja KOV.
- ✓ **Sotsiaalsete normide kujundamine.** Tegevused mõjutavad sotsiaalseid norme nagu noorte arusaam eakaaslaste käitumisest või laiemad kogukondlikud normid. Näiteks KOV aruteludes osalemine ja kodukülastused aitavad tugevdada sotsiaalseid norme tervisliku käitumise kasuks.
- ✓ **Terviseriskide teadvustamine.** Spetsialistidega kohtumised suurendavad noorte teadlikkust terviseriskidest.
- ✓ **Toetava ja ennetava keskkonna loomine.** Tegevused pakuvad noortele turvalist ja toetavat keskkonda, kus nad saavad teadmisi ja oskusi tervislike valikute tegemiseks.

Programmis kõikidele osalejatele võrdselt võimaldavate tegevuste arendamine:

Programmi kohustuslikud tegevused ei keskendu piisavalt noorte eneseregulatsiooni arendamisele, sisemisele motivatsioonile ja eesmärkide seadmise võimekusele. Programmi võiks täiendada tegevustega, mis keskenduvad **isikliku eesmärgipüstituse oskuste arendamisele**, näiteks eesmärgiseadmine, enesejälgimise ja edusammude hindamise tööriistade kasutamine.

Käitumise muutumine toimub mitmes etapis, mis hõlmavad eelteadlikkust, kaalutlemist, ettevalmistust, tegevust ja jälgimist. Praegused tegevused keskenduvad eelkõige teadlikkuse suurendamisele ja riskide teadvustamisele, mis vastavad muutmisetappide varasematele faasidele (eelteadlikkus ja kaalutlemine). Samas ei paku programm struktureeritud tuge noortele, kes on juba tegevusetapis ja vajavad toetust või jälgimist ning tagasilanguste ennetamist. Programmis võiks olla **individuaalselt kohandatud tegevusi vastavalt käitumise muutmise etappidele**.

Praegused tegevused keskenduvad peamiselt probleemide ennetamisele ja riskide vähendamisele, kuid vähem tähelepanu pööratakse noorte tugevuste ja heaolu arendamisele. Programm võiks rohkem rõhutada **noorte positiivsete käitumismustrite tugevdamist ja eneseteostuse võimalusi**. Programmi võiks lisada tegevusi, mis keskenduvad noorte heaolu ja eluga rahulolu suurendamisele, näiteks isikliku arengu töötoad, positiivse käitumise premeerimine ja noorte tugevuste arendamine, näiteks kunsti- või sporditegevuste kaudu.

Kuigi mõned tegevused, näiteks KOV-i aruteludel osalemine vanematega, sisaldavad sotsiaalse toe elemente, ei ole programmi täielikult integreeritud laiapõhjaline sotsiaalne toetus, mis hõlmaks kogukondlikku tuge, sõprade ja võrgustike kaasamist. Programm võiks **laiendada sotsiaalse toe pakkumist**, kaasates näiteks eakaaslaste tugigrupid, mentorlusprogrammid või kogukonnapõhised tegevused, mis aitavad noortel luua tugeva võrgustiku, mis toetab tervislikku käitumist.

2.2 Teiste riikide kogemus ennetusprogrammide rakendamisel

Järgnevalt on esitatud ülevaade välisriikides rakendatavatest ennetusprogrammidest, mis on suunatud alaealistele ja mille üheks eesmärgiks on narkootikumide tarvitamise ennetamine. Analüüsitavad programmid on **STAD programm**, **Ankkuri mudel**, **Moti-4 programm** ja **PreVenture** programm. Uuringuaruande lisa 1 sisaldab lühikest ülevaadet välisprogrammidest.

Stockholm ennetab alkoholi ja narkootikumide probleeme (Stockholm prevents alcohol and drug problems, STAD)²⁴

Programmi tutvustus

STAD on 1995. aastal Rootsis loodud programm, mis tegeleb alkoholi ja narkootikumide kuritarvitamise ennetamisega. STAD keskendub viiele põhivaldkonnale: uuringud, meetodite arendamine ja nende rakendamine, tulemuste hindamine ja koolitused. Programmis on rõhk spetsialistide koostööl ja tõhusatel ennetusmeetoditel, mille eesmärk on vähendada alkoholi ja narkootikumide kättesaadavust ja tarbimist ühiskonnas.

Programmi tegevused

- **Lastevanemate toetamine**

STAD on mitme aasta jooksul toetanud lastevanemaid. Peamiselt eesmärgiga ennetada alkoholi ja muude narkootikumide tarvitamist noorte seas kui ka edendada lapse ja nooruki vaimset tervist.

- **Sugulaste kool**

STAD korraldab rühmatunde Stockholmi piirkonna alates 20-aastastele elanikele, kelle peredes on alkoholi- või narkootikumiprobleeme. Eesmärk on pakkuda teadmisi sõltuvuse mõjust inimesele ja suhetele, pakkuda praktilisi lahendusi olukorra parandamiseks ning võimalust jagada kogemusi teiste peredega.

- **Koolitused**

STAD-i programm keskendub alkoholi kuritarvitamise ennetamisele tervishoiu valdkonna esmatasandil, pakkudes tervishoiutöötajatele koolitusi alkoholi kahjulike mõjude kohta. Programm pakub tasuta koolitusi kõigile tervisekeskustele ja arstidele Stockholmi piirkonnas.

- **Dopingu tarvitamise vähendamine**

Aastal 2007 algatas STAD projekti "100% puhas tõsine treening", et vähendada anaboolsete steroidide ja keelatud ainete kasutamist jõusaalides. Tegevused hõlmavad koolitusi jõusaali omanikele, juhtidele ja treeneritele, mille lõpus saadakse tunnistus. Samuti antakse "100% jõusaal" tunnistus keskustele, mis loovad dopinguvastase poliitika ja teevad koostööd politsei või spordiühendustega. Kampaaniad on suunatud peamiselt 16–25-aastastele meestele.

- **Vastutustundlik alkoholiteenindus**

Vastutustundlik alkoholiteenindus on meetod, mis aitab baarides ja pubides luua turvalisema keskkonna ning vähendada alkoholiga seotud probleeme, sealhulgas vägivalda. Peamised meetmed hõlmavad alkoholi müümise lõpetamist alaealistele ja joobes küllastajatele. Meetod põhineb koostööl tööstusharu ja valitsusasutuste vahel, kahepäevasel koolitusel baaridele, ööklubidele ja restoranidele ning järelevalvel.

- **Alkoholi tarbimise ennetamine spordistaadionitel ja -areenidel**

Eesmärk on vähendada joobeseisundit, suurendada turvalisust ning ennetada vägivaldsete intsidentide toimumist spordisündmustel. Ennetustöös kasutatakse meetodeid, mis on välja töötatud ja hinnatud sarnastes STAD-i projektides. Eesmärk on arendada, rakendada ja hinnata pikaajalist alkoholi- ja narkoennetusprogrammi. Lisaks vähendada joobeseisundit ja suurendada turvalisust staadionidel.

²⁴ Stockholm förebygger Alkohol- och Drogetproblem. (i.a). *About Stad*. Kasutatud 10.01.2024, <https://www.stad.org/en/about-stad>

- **Narkootikumide tarvitamise ennetamine**

STAD tegeleb ka narkootikumide tarvitamise ennetamisega. Selleks loodi projekt uimastiennetusprogramm „Clubs against Drugs“, mille eesmärk on vähendada tarvitamist ja sellega seotud probleeme Stockholmi ööklubides. Tegevuskava hõlmab turvameestele ja teenindajatele koolituste pakkumist, regulaarsete kontrollkäikude korraldamist ning tõhusa poliitika väljatöötamist ja rakendamist.

STAD-i programmi teaduspõhisus ja tegevuste tulemuslikkus

STAD-i tegevused põhinevad teaduspõhisel lähenemisel. STAD lähtub süsteemiteooriast, mis käsitleb alkoholi tarbimist kompleksse süsteemi osana. Selle järgi on võimalik saavutada püsivaid tulemusi, kui mõjutada erinevaid süsteemi alamsüsteeme, nagu alkoholi müük, tarbijate käitumine ja kogukonna normid. Selline integreeritud lähenemine põhineb tõenditel, mis näitavad, et terviklik sekkumine on tõhusam kui üksikmeetmed. STAD tugineb Holderi kogukonnapõhisele ennetusmudelile, mis on kohandatud Stockholmi ööelu jaoks. Kuigi see mudel on üle 20 aasta vana, on see jätkuvalt tõhus, lisades olulise osana baaritöötajate rolli alkoholi kättesaadavuse ja tarbimise mõjutamisel. Baaritöötajatel on suur vastutus alkoholi müügi piiramisel.²⁵

Ennetusmeetodid, millele STAD keskendub, on välja töötatud ja rakendatud koostöös teadusuuringute ja praktilise tööga. STAD meetod põhineb struktureeritud ja pikaajalistel tegevustel ning sisaldab kolme peamist osa: koostöö valitsusasutuste ja tööstusharu vahel, kahepäevane koolitus "Vastutustundlik jookide teenindamine" baaritöötajatele ja baaride juhtidele ning paranenud seadusandlik järelevalve koostöös politseiga.²⁶

Euroopa Narkootikumide Seirekeskuse Xchange ennetusregistri kohaselt on STAD-i programm potentsiaalselt kasulik ²⁶. STAD-i tegevuste tulemuslikkust on hinnatud mitmel korral. Uimastiennetusprogramm andnud häid tulemusi, sest kasvanud on narkootikumidest joobes küllastajate ööklubist väljaviskamise määr 7,5%-lt (2003) 65,5%-ni (2008). Tulemuslikkust hinnati meetodiga, kus jälgiti turvameeste sekkumise sagedust narkootikumide mõju all olevate küllastajate suhtes.²⁷ Lisaks tuvastasid Wallin jt (2003), et STAD-i meetmete rakendamise tulemusena on politsei poolt registreeritud vägivalda juhtumite arv märkimisväärselt vähenenud Stockholmi baarides ja selle ümbruses (29%). Tulemuslikkuse hindamisel kasutati kindlat ajaperioodi ja kontrollpiirkonda, et hinnata politsei poolt registreeritud vägivalda juhtumeid.²⁸

²⁵ Möhle, M., Nijkamp, L., de Greef, J. ja Mulder, J. (i.a). *STAD in Europe. A manual for communities preventing alcohol related harm*. Kasutatud 10.10.2024, <https://stadineurope.eu/resources/sie-manual/>

²⁶ European Union Drugs Agency. (2023). *STAD – (Stockholm prevents Alcohol and Drug problems): an environmental strategy in nightlife environments focussing on the improvement of the compliance of alcohol legislation regarding overserving and age limits*. Kasutatud 08.02.2024, https://www.euda.europa.eu/best-practice/xchange/stad-%E2%80%93-stockholm-prevents-alcohol-and-drug-problems-environmental-strategy-nightlife-environments-focussing-improvement-compliance-alcohol-legislation-regarding-overserving-and-age-limits_en

²⁷ Gripenberg-Abdon, J., Wallin, E. ja Andréasson, S. (2011). Long-term effects of a community-based intervention: 5-year follow-up of 'Clubs against Drugs'. *Addiction*, 106(11), 1997–2004. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2011.03573.x>

²⁸ Wallin, E., Norström, T. ja Andréasson, S. (2003). Alcohol prevention targeting licensed premises: a study of effects on violence. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 64(2), 270–277. <https://doi.org/10.15288/jsa.2003.64.270>

Soome Ankkuri mudel

Mudeli tutvustus

Ankkuri mudel keskendub alaealiste kuritegevuse ja lähisuhtevägivalla varajasele sekkumisele ning ennetavale tööle. Ankkuri mudel alustas Soomes Hämeenlinnas 2000. aastate alguses, eesmärgiga tugevdada professionaalset koostööd noorukite heaolu ja õigusrikkumiste ennetamise valdkonnas.²⁹ Mudeli eesmärk on varakult sekkuda, et ennetada noorte sattumist kuritegelikule teele. Mudelit kasutatakse ka kodu- ja lähisuhtevägivalla ennetamiseks. Sihtgrupiks on 15–20-aastased õigusrikkujad, noored ja täiskasvanud, kes on kogenud koduvägivalda või olnud sellega kokku puutunud, samuti radikaliseerunud noored.³⁰

Mudeli ideeks on piirkondlik koostöö, mis võimaldab suurendada sekkumiste efektiivsust. See põhineb mitme ametiasutuse koostööl, kus meeskonnas on politseiametnik, sotsiaaltöötaja, psühhiaatriaõde ja noorsootöötaja. Meeskonna koosseis võib varieeruda sõltuvalt juhtumist. Kohtumine toimub noorega ning tema vanema või eestkostjaga võimalikult varakult. Lähtutakse põhimõttest, et noorega tegelemiseks ja vajaliku toe pakkumiseks on oluline, et asjakohased avalikud asutused teeksid õigeaegse ja põhjaliku hindamise tema individuaalse olukorra kohta ning teeksid koostööd. Võtmetähtsusega on selgelt määratleda koostööprotsessid, partnerid, vastutused ja tööjaotus, et luua kindel raamistik noorte inimeste abistamiseks ja toetamiseks.³⁰

Mudeli tegevused

Tegevuste osutamisel järgitakse koostöö põhimõtet, mis võimaldab spetsialistidel läheneda noortele ja nende peredele terviklikult ja individuaalselt. Teenused on kättesaadavad ühest kohast. Tegevused algavad politseiametniku uurimisega noore poolt toime pandud kuriteo osas. Samal ajal analüüsivad meeskonna spetsialistid noore ja tema pere olusid, et tuvastada võimalikke probleeme. Sotsiaaltöötaja, psühhiaatriaõde ja noorsootöötaja viivad läbi esmase hindamise, pakkudes samal ajal vajalikku tuge ning suunates vajadusel teistesse teenustesse.

Kanta-Häme piirkonna Ankkuri mudeli meeskonna töömeetodite näited³⁰:

- **Algne hindamine ja tugi**

Esmane hindamine ja algne tugi korraldatakse kohtumiste kaudu, kus meeskonnaliikmed teevad koostööd piirkonna lastekaitsega. Kokku võib olla 1-5 kohtumist ja vajadusel järgneb sellele suunamine edasistele teenustele. Töövormi eesmärk on kiiresti reageerida nooruki olukorrale.

- **Väikeste rühmade tegevused**

Teenuste saajad jagatakse väikesteks rühmadeks, kus noortele ja nende vanematele pakutakse pikaajalist tuge, kestusega 6-12 kuud. See meetod on tõestatud usaldusväärne töövõte, kus noored ja nende pered saavad tuge eakaaslastelt. Lisaks on tegevused seetõttu ka kulutõhusad.

- **Grupikohtumised**

Grupikohtumisi korraldatakse noortele, kes on toime pannud õigusrikkumisi ja nende vanematele. Grupp koosneb noortest, kes on seotud sama kuriteoga või kuriteosarjaga või muud tüüpi probleemse käitumisega. Esmaseid abivajadusi hinnatakse ning korraldatakse ühine intervjuu, kus osaleb ka politseinik. Meetodi eesmärk on jõuda ja mõjutada korruga suuremat hulka noori ning selle tulemusena saavad nende vanemad teadlikuks olukorrast tervikuna. See tagab ka kohtumiste kulutõhususe.

²⁹ Ankkuri. (i.a). *Introduction*. Kasutatud 07.02.2024, <https://ankkuritoiminta.fi/en/manual/introduction>

³⁰ Crime prevention in Finland. (i.a). *The Anchor Model*. Kasutatud 07.02.2024, <https://rikoksentorjunta.fi/en/anchor-model>

- **Töö lähisuhtevägivald vastu**

Lähisuhtevägivald vastu vastase töö eesmärk on peredes probleeme lahendada, pakkudes ohvritele, vägivallatsejatele ja nende peredele abi, tuge ja nõustamist. Tööprotsess algab politsei või hädaabikeskuse poolt avatud lähisuhtevägivald juhtumiga. Osapooltega võetakse ühendust 1-3 päeva jooksul, seejärel korraldatakse kohtumised ohvri ja vägivallatseja vahel (1-5 korda), mis võivad hõlmata ka ülekuulamist. Meeskond võib vajadusel kohtuda ka noortega koduvisiidil või politseijaoskonnas. Vajaduse korral suunatakse edasi teenustele ja planeeritakse järelkohtumised järgmise 6-12 kuu jooksul.

- **Välitöö**

Politsei välipatrullide eesmärk on jõuda alla 18-aastaste laste ja noorteni, soodustades omavahelist tutvumist. Patrullid teevad teavitustööd ja järelevalvet, keskendudes alkoholi tarbimisele, häirivale käitumisele ja kuritegevuse ennetamisele, võimaldades kiiret sekkumist probleemidesse.

Mudeli teaduspõhisus ja tegevuste tulemuslikkus

Ankkuri mudeli teaduspõhisust ja teoreetilisi aluseid ei ole mudelit kirjeldavates materjalides esile toodud.

Mudel on saavutanud häid tulemusi ning mudel on nüüdseks Hämeenlinna piirkonnas püsivalt kasutusel olev töövorm. 2009-2012. aastatel võeti mudelit kasutusele ka kahes teises piirkonnas. Igal piirkonnal on oma teenuste vajadustest ja kohalikest tõhusatest praktikatest lähtuvalt välja kujunenud Ankkuri meeskonnad.³¹ Ankkuri mudeli tulemuslikkuse hindamiseks on läbi viidud politsei registriandmete analüüs. Lisaks viidi läbi kontrollgrupi analüüs, mille eesmärk oli võrrelda mudeli tegevustes osalenud noorte uuesti kuriteo sooritamise määra nende noorte määraga, kes Ankkuri mudelis ei ole osalenud. Tulemuslikkuse uuringu kohaselt on kõige suurem ennetav mõju individuaalsel tasandil. Pärast mudeli rakendamist esines osalenud noorte seas vähem õigusrikkumisi võrreldes kontrollgrupi liikmetega, kes olid teinud õigusrikkumisi, kuid Ankkuri mudelis ei osalenud. Samas ei leitud, et noorte õigusrikkumiste arv oleks Ankkuri mudeli kasutusele võtmise järel piirkonna tasandil märgatavalt muutunud.³²

³¹ Crime prevention in Finland. (i.a). *The Anchor Model*. Kasutatud 07.02.2024, <https://rikoksantorjunta.fi/en/anchor-model>

³² Kaakinen, M., Vauhkonen, T., Tanskanen, M. Ja Hoikkala, T. (2022). *Ankkuritoiminnan vaikuttavuus*. Kasutatud 07.02.2024, <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164154>

Moti-4 programm³³

Programmi tutvustus

MOTI-4 on Hollandi programm, mille eesmärk on vähendada narkootiliste ainete tarvitamist³⁴. Programm põhineb motiveerival intervjuerimisel ja on suunatud 14-24-aastastele noortele, kes soovivad vabaneda kahjulikest käitumismustritest, nagu alkoholi ja narkootikumide tarvitamine ning mängusõltuvus. Programmis töötavad ennetusspetsialistid erinevates Hollandi piirkondades, kes toetavad noori eesmärkide seadmisel ja annavad praktilisi soovitusi nende saavutamiseks. Keskmiselt toimub ühel noorel neli vestlust ennetustöötajaga, eelistatult korraldatakse kohtumisi ka haridustöötajatega.

Programmi tegevused

Programmi raames toimub ühe kuu jooksul neli individuaalset kohtumist, mida viib läbi sõltuvusprobleemide ennetamise spetsialist. Esimesel kohtumisel koostab noor koos spetsialistiga loetelu probleemidest, nagu näiteks narkootikumide tarvitamine. Seejärel seab noor ise endale eesmärgid ning määrab vestluste tempo vastavalt. Protsessi käigus luuakse noorele individuaalne juhtumiplaan, kus ennetusspetsialist aitab tal koostada selge tegevuskava ning toetab noort selle elluviimisel. Järelkontroll toimub kahe kuu ja mõnel juhul kuue kuu pärast, et hinnata tegevuskava eesmärkide saavutamist. Järelkohtumised keskenduvad teadmiste jagamisele, teadlikkuse tõstmisele, noore motiveerimisele ning vastupanuvõime tugevdamisele. Samuti kogutakse tagasisidet noore tugivõrgustikult, et hinnata eesmärkide täitmist. Kui noorel ilmnevad tõsisemad probleemid, suunatakse ta täiendava abi saamiseks vastavatesse teenustesse.

Programmi teaduspõhisus ja tegevuste tulemuslikkus

Moti-4 teoreetiline alus tugineb kliendikesksele teraapiale³⁵, mis on 1940. aastate alguses Carl Rogersi poolt väljatöötatud psühhoteraapia vorm. See lähenemine põhineb veendumusel, et inimesed on loomulikult motiveeritud saavutama head vaimset heaolu. Klient on oma elu ekspert, kes suunab teraapia käiku, samas kui terapeut jääb mittejuhtivaks.³⁶

Moti-4 tugineb ka sotsiaalse tunnetuse teooriale. Programmi raames kasutatakse empaatilist kuulamist, et mõista uimastitarbimist osaleja eesmärkide ja väärtuste taustal. Ennetusspetsialist keskendub osaleja sisemistele vastuoludele, aidates noorel liikuda positiivsete muutuste suunas.³⁵

Moti-4 programmi hinnati ühes Hollandi uuringus, mis keskendus kanepitarbimisele. Tulemuslikkuse hindamiseks viidi läbi infoseminare osapoolte arvamuste saamiseks, pilootuuring eel- ja järeluuringutega kanepi tarvitamise hindamiseks ning kvalitatiivseid intervjuusid, et koguda tagasisidet ja hinnata sekkumise mõju. Uuringu tulemused näitasid, et Moti-4 programm avaldas olulist mõju kanepitarbimise vähenemisele noorte seas 6-kuulise järelkontrolli perioodil. Nädalane rahaline kulutus kanepile ja nädalalaitsetatud jointide arv vähenesid oluliselt kuue kuu järel. Siiski ei täheldatud kohe pärast sekkumist olulist vähenemist nädalalaitsetatud jointide arvus. Teiste ainete tarbimise, hasartmängude ja mängurluse mõju osas ei ole Moti-4 kohta piisavalt veenvaid tõendeid esitatud.³⁷

³³ Nederlands Jeugdinstuut. (i.a). *Moti-4*. Kasutatud 24.01.2024, <https://www.nji.nl/interventies/moti-4>

³⁴ Adriana. (2020). *Interventie Moti-4*. In *Databank Effectieve Jeugdinterventies*. Nederlands Jeugdinstuut. Kasutatud 09.02.2024, <https://www.nji.nl/interventies/moti-4>

³⁵ European Union Drugs Agency. (2023). *MOTI-4: Motivational Interviewing, self-monitoring, and strengthening behavioural control to reduce cannabis use*. Kasutatud 24.01.2024, https://www.euda.europa.eu/best-practice/xchange/moti-4-motivational-interviewing-self%E2%80%93monitoring-and-strengthening-behavioural-control-reduce-cannabis-use_en

³⁶ Yao, L. ja Kabir, R. (2023). *Person-Centered Therapy (Rogerian Therapy)*. Treasure Island: StatPearls Publishing. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK589708/>

³⁷ Dupont, H., Candel, M. J. J. M., Kaplan, C. D., Van De Mheen, D. ja De Vries, N. K. (2016). Assessing the efficacy of MOTI-4 for reducing the use of cannabis among youth in the Netherlands: A randomized controlled trial. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 65, 6–12. <https://doi.org/10.1016/j.jsat.2015.11.012>

PreVenture programm

Programmi tutvustus

PreVenture on teaduspõhine ennetusprogramm, mis pakub lühikesi ja isikupärastatud töötubasid, et toetada 12-18-aastaste noorte vaimset tervist ning aidata neil edasi lükata ainete tarvitamise algust. Programmi eesmärk on arendada noorte eneseefektiivsust ning kognitiiv-käitumuslikke oskusi, et nad saaksid paremini toime tulla erinevate väljakutsetega, nagu näiteks eakaaslaste surve ja konfliktid suhetes. Programm töötati välja Suurbritannias ning nüüdseks on seda rakendatud üle maailma, sealhulgas Austraalias, Kanadas, Ameerika Ühendriikides, Hollandis, Tšehhis ja paljudes teistes riikides. PreVenture programmi töötas välja kliiniline psühholoog ja psühhiaatria professor Dr. Patricia Conrod.³⁸

Programmi viivad läbi koolitatud ja sertifitseeritud juhendajad, kes peavad olema vaimse tervise spetsialistid, õpetajad, nõustajad, sotsiaaltöötajad või magistrikraadiga ennetuse spetsialistid, kes töötavad haridus-, nõustamis- või riigi rahastatud terviseorganisatsioonides, mis pakuvad noortele hariduslikke ja käitumuslikke sekkumisi.³⁹

Programmi tegevused

Programmi raames korraldatakse koolides kaks 90-minutilist grupisessiooni, mida viib läbi nõustaja koos kaasjuhendajaga. Sessioonidel on kolm aspekti: psühho-hariduslik komponent, motivatsiooniga intervjuu komponent ja kognitiiv-käitumuslik komponent.

Esimeses sessioonis seavad osalejad eesmärged, et aidata neil tegeleda isiksuseomadustega. Sessioon tõstab teadlikkust isiksusetüüpide ja sellega seotud probleemide kohta, julgustades osalejaid analüüsima oma kogemusi, toetudes emotsionaalsetele vastustele. Teine sessioon keskendub isiksuseomaduste mõtlemisvigade tuvastamisele ja nende vastu argumenteerimisele, mis võivad põhjustada probleemset käitumist. Negatiivse mõtlemisega isiksusetüübid õpivad vaidlustama halvustavaid mõtteid, nagu üldistamine ja enda süüdistamine.⁴⁰

Programmi teaduspõhisus ja tegevuste tulemuslikkus

Programm on teaduspõhine ja kindla teoreetilise alusega. See tugineb kognitiivsete käitumistechnikate põhimõtetele, pakkudes lühikest ja sihitut sekkumist, mis käsitleb isiksuse mõtmeid, mis võivad soodustada riskikäitumise tekkimist. Programm keskendub neljale isiksuseomadusele, mis on seostatavad riskikäitumisega laste ja noorukite seas: ärevustunne, impulsiivsus, negatiivne mõtlemine, sensatsiooni otsimine.⁴¹ Programmi on testitud mitmetes juhusliku kontrolliga uurin-gutes üle maailma, mis on näidanud, et PreVenture lükkab edasi ja/või vähendab narkootiliste ainete tarvitamist ning vaimse tervise probleeme. PreVenture on tunnustatud tõendus põhise programmina mitmete organisatsioonide, sealhulgas UNESCO, WHO ja UNODC poolt.⁴²

³⁸ PreVenture. (i.a). *A Preventive Mental Health Program for Teens*. Kasutatud 23.01.2024, <https://preventureprogram.com/>

³⁹ PreVenture. (i.a). *Become a Certified Preventure Facilitator*. Kasutatud 23.01.2024, <https://preventureprogram.com/next-steps-facilitators/>

⁴⁰ European Union Drugs Agency. (2023). *Preventure - a personality-targeted intervention to prevent substance use disorders in vulnerable youth*. Kasutatud 24.01.2024, https://www.euda.europa.eu/best-practice/xchange/personality-targeted-substance-misuse-intervention-preventure_en

⁴¹ Maierová, E., Charvát, M., Mioviský, M. ja Šťastná, L. (2015). Preventure: Adaptation and Pilot Implementation of a Targeted Brief Intervention in the Czech Setting – Process Evaluation Study. *Adiktologie*, 15(1), 12–32. http://199757.w57.wedos.ws/wp-content/uploads/2018/09/2015_S_Maierova_Evaluace-procesu-1.pdf

⁴² Preventure. (i.a). *What is PreVenture?* Kasutatud 24.01.2024, <https://preventureprogram.com/program/>

JÄRELDUSED TEISTE RIIKIDE ENNETUSPROGRAMMIDE PÕHJAL

Teaduspõhine ja süsteemne lähenemine on põhjendatud. Alkoholi- ja narkootikumide tarvitamine on keeruline ja mitmetahuline probleem, mille ennetamise jaoks kasutatakse ennetusprogrammides enamasti teaduspõhist lähenemist. See tagab, et sekkumised on tulemuslikud ja tõhusad.

Mitmetasandiline sekkumine annab paremad tulemused. Programmitegevused sisaldavad sekkumisi nii individuaalsel, kogukondlikul kui institutsionaalsel tasandil. Selline lähenemine suurendab ennetustöö tõhusust, pakkudes tuge nii noortele kui ka nende lähedastele luues laiema tugivõrgustiku.

Varajane sekkumine on ennetuses väga vajalik. Kõik programmid rõhutavad varajase sekkumise olulisust, mis aitab tuvastada ja lahendada probleeme enne nende süvenemist. Varajane sekkumine aitab ennetada sõltuvuskäitumise ja teiste negatiivsete tagajärgede väljakujunemist noorte seas.

Programmides on oluline roll koostööl ja partnerlusel. Erinevate valdkondade spetsialistide ja asutuste vaheline koostöö võimaldab pakkuda terviklikku tuge ning parandab ennetustegevuste koordineeritust.

Tegevuste fookus on teadlikkuse tõstmisel ja sotsiaalsete normide kujundamisel. Programmid keskenduvad teadlikkuse suurendamisele ja sotsiaalsete normide muutmisele, mis aitavad vähendada riskikäitumist. Sotsiaalsete normide teooria kasutamine aitab mõjutada noorte arusaamu ja käitumist, mis omakorda vähendab alkoholi ja narkootikumide tarvitamist.

Järelkontroll ja mõju hindamine on eduka programmi üheks osaks. Järelkontroll ja hindamine võimaldavad mõõta sekkumiste mõju ja teha vajaduse korral kohandusi. See tagab, et programmide tegevused on tõhusad ja toovad kaasa pikaajalisi positiivseid muutusi.

2.3 Ennetusprogrammide seireks kasutatavad mõõdikud

Mõõdikute kasutamine^{43,44,45} ennetusprogrammides võimaldab hinnata programmi tõhusust, tulemuslikkust ja mõju ning mõõta, kas seatud eesmärgid on saavutatud. Mõõdikud võimaldavad koguda konkreetseid andmeid selle kohta, kas soovitud muutused osalejate käitumises, teadlikkuses või hoiakutes toimuvad, tagades seeläbi tõenduspõhise lähenemise. Samuti annavad mõõdikud teavet ressursikasutuse kohta, aidates tagada, et programm oleks kulutõhus. Hästi valitud mõõdikud toetavad ka programmi jätkusuutlikkust ja arendamist, pakkudes tagasisidet, milliseid aspekte tuleb kohandada ja täiustada, et saavutada suuremat mõju. Tulemuslikkuse ja mõju näitajad võimaldavad hinnata vastavalt programmi lühi- ja pikaajalist mõju kogukonnale, samas kui finants- ja väljundnäitajad tagavad läbipaistvuse ja vastutustunde rahastajate ja partnerite ees.

Noorte narkoennetusprogrammi tulemuslikkuse ja mõju hindamiseks saab kasutada erinevaid kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid mõõdikuid. Teiste sarnaste programmide, teaduskirjanduse ja projekti käigus kogutud esmase tagasiside põhjal on pakutud välja järgmised võimalikud mõõdikud:

1. **Väljundnäitajad** (*Output Indicators*) kirjeldavad programmi vahetuid tulemusi.
 - 1.1. **Osalejate arv:** Näitab, kui paljud noored on programmis osalenud; oluline mõõdik programmi ulatuse hindamiseks.
 - 1.2. **Tegevuste arv:** Loetletakse programmis toimunud töötoad, seminarid ja muud tegevused; aitab hinnata programmi aktiivsust ja jõudlust.
 - 1.3. **Jagatud infomaterjalide arv:** Mõõdab brošüüride, plakatite ja digitaalsete materjalide jagamise ulatust; oluline teadlikkuse leviku hindamiseks.
 - 1.4. **Koolituse läbinud või tasemeõppe raames vajaliku kvalifikatsiooni omandanud juhtumikorraldajate osakaal:** Näitab, kui palju juhtumikorraldajaid on saavutanud vajaliku kvalifikatsiooni; oluline programmi kvaliteedi ja suutlikkuse hindamiseks.
 - 1.5. **Kaasatud KOV-ide arv:** Näitab, kui palju KOV-e on programmi kaasatud; oluline koostöö ja programmi mõju ulatuse hindamiseks.
2. **Finantsnäitajad** (*Financial Indicators*) näitavad programmi ressursikasutust ja majanduslikku jätkusuutlikkust.
 - 2.1. **Kulu ühe osaleja kohta:** Hinnatakse programmi kulukust ühe noore kohta; oluline efektiivsuse hindamiseks ja kulude optimeerimiseks.
 - 2.2. **Kokku investeeritud rahaline toetus:** Kogu eelarve või rahastuse suurus; oluline, et mõista, millised ressursid olid programmi elluviimiseks saadaval.
 - 2.3. **Rahastuse ja väljundnäitajate suhe:** Võrreldakse rahalist panust ja saavutatud väljundeid; aitab hinnata investeeringu tasuvust.
 - 2.4. **Partnerorganisatsioonide rahaline panus:** Mõõdetakse partnerite rahalist toetust; oluline, et hinnata koostöö ulatust ja programmi jätkusuutlikkust.

⁴³ Nation, M., Crusto, C., Wandersman, A., Kumpfer, K. L., Seybolt, D., Morrissey-Kane, E. ja Davino, K. (2003). What works in prevention: Principles of effective prevention programs. *American Psychologist*, 58(6-7), 449–456. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.58.6-7.449>

⁴⁴ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (1997). Evaluating drug prevention in the European Union. Kasutatud 10.10.2024, https://tobias-lib.ub.uni-tuebingen.de/xmlui/bitstream/handle/10900/81801/EMCDDA_Monograph_02.pdf?sequence=1&isAllowed=y

⁴⁵ United Nations Office on Drugs and Crime. (2015). International Standards on Drug Use Prevention. Kasutatud 10.10.2024, <https://www.unodc.org/unodc/en/prevention/prevention-standards.html>

3. **Tulemusnäitajad** (*Outcome Indicators*) näitavad muutusi osalejate teadmistes, hoiakutes või käitumises pärast programmi lõppu.
 - 3.1. **Programmi läbinute osakaal:** Näitab, kui suur osa osalejatest on programmi edukalt läbinud; oluline mõõdik programmi püsivuse ja lõpetamisprotsendi hindamiseks, eriti kui paljud jätavad praegu pooleli.
 - 3.2. **Narkootikumide kasutamise vähenemine:** Osalejate küsitlused näitavad, kas ja kui palju on vähenenud narkootikumide tarvitamine programmi järel.
 - 3.3. **Teadlikkuse tase narkootikumide ohtudest:** Mõõdetakse osalejate teadmiste kasvu pärast programmi (nt eel- ja järeltestid); oluline teadlikkuse tõusu hindamiseks.
 - 3.4. **Suhtumise muutus narkootikumidesse:** Küsitlused hindavad, kas osalejate suhtumine narkootikumidesse on muutunud negatiivsemaks, vähendades soovi neid proovida.
 - 3.5. **Sotsiaalsete oskuste areng:** Hindab, kas osalejate sotsiaalsed oskused (nt probleemide lahendamine, enesekindlus) on paranenud; oluline tulemus osalejate edaspidise toimetuleku seisukohalt.
4. **Mõjunäitajad** (*Impact Indicators*) viitavad programmi pikaajalisele mõjule ja kasule noorte elule ja kogukonnale.
 - 4.1. **Narkootikumide tarvitamise levimus kogukonnas:** Mõõdetakse kogukonna tasandil narkootikumide tarvitamise muutust; oluline näitaja programmi üldise mõju hindamiseks.
 - 4.2. **Pikaajaline tervisekäitumine:** Hinnatakse, kas programmis osalenud noorte tervisekäitumine on muutunud, näiteks rohkem füüsilist aktiivsust või vähem riskikäitumist.
 - 4.3. **Koolis osalemine ja haridustulemused:** Analüüsitakse, kas programmis osalejatel on paranenud koolikohalolek ja haridustulemused; aitab hinnata programmi mõju akadeemilisele edule.
 - 4.4. **Eluvalikute jätkusuutlikkus:** Kas noored on valinud tervislikuma eluviisi (nt hoidunud narkootikumidest, leidnud töökoha või õppimisvõimalused); oluline pikaajalise mõju näitaja.

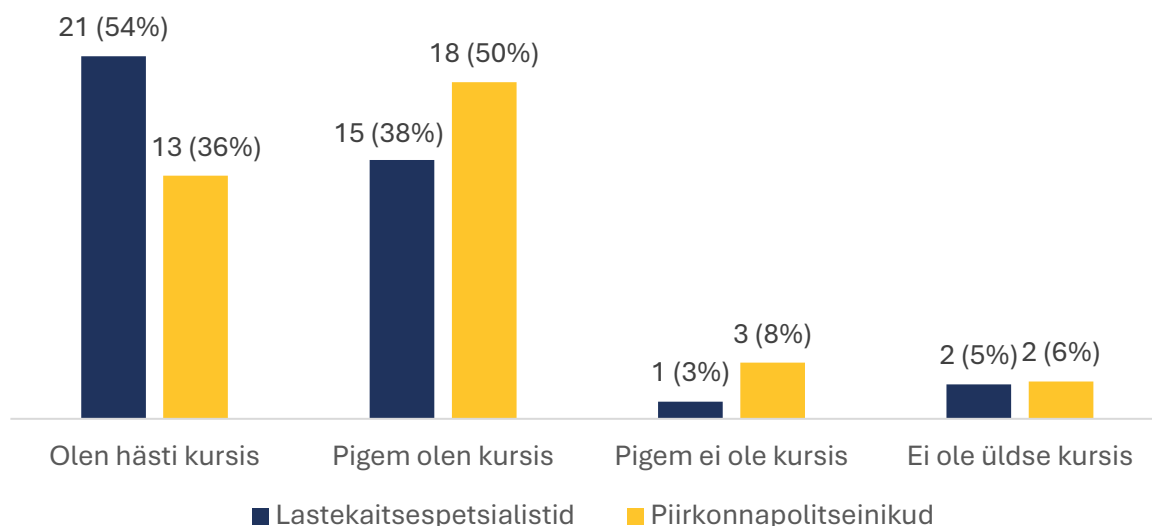
Mõõdikute kavandamisel tuleb arvestada ka mõningate piirangutega. Andmekogumine võib olla keerukas ja kulukas, eriti pikaajaliste mõjunäitajate puhul, kus osalejate jälgimine ja andmete kogumine nõuab ressursse ja järjepidevust. Samuti ei pruugi mõjunäitajate puhul olla võimalik hinnata kas ja kuivõrd toimunud sotsiaalne või majanduslik muutus on seotud hinnatava programmi tegevuste ja tulemustega. Lisaks tuleb arvestada, et programmi spetsiifikast tulenevad piirangud, nagu näiteks osalejate vähene kaasatus või küsitlusandmete subjektiivsus, võivad mõjutada mõõdikute usaldusväärsust ja mõõtmise täpsust. Mõningatel juhtudel võivad mõõdikud olla raskesti kohandatavad, et kajastada programmi unikaalseid aspekte ja sihtrühma vajadusi, mis seab täiendavaid väljakutseid tulemuste hindamisele.

Lahendust vajab ka mõõdikute sihttasemete seadmine. Sihttasemed aitavad määrata, millist tulemust peetakse edukaks ja loovad raamistiku, mille abil saab hinnata programmi edenemist. Sihttasemed peaksid olema realistlikud ja saavutatavad, tuginedes varasematele andmetele ja parimatele praktikatele. Sihttasemete saavutatust hinnatakse regulaarse tulemuslikkuse hindamise käigus. Samuti tuleb sihttasemed perioodiliselt üle vaadata ja vajadusel kohandada, et need vastaksid programmi arengule ja muutuvatele oludele.

3 Programmi rakendamine Eestis

3.1 Teadlikkus programmist

Suur osa lastekaitsespetsialistidest ning piirkonnapolitseinikest on programmiga **hästi kursis või pigem kursis** (joonis 3). Vastajad, kelle teadlikkus programmist on madal või ei ole üldse kursis, ei pärine ühest kindlast Eesti piirkonnast, vaid on erinevatest KOV-idest üle Eesti.



Joonis 3. Lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseinike teadlikkus programmist

Avatud vastustest ja intervjuudest selgub, et **teadlikkus** programmist ja selle võimalustest on **hea**. Enamik piirkonnapolitseinikest on programmiga kursis ning on seda oma töös rakendanud, nähes selles tõhusat alternatiivi traditsioonilistele karistusmeetmetele. Samas selgus, et ollakse kursis pigem konkreetselt enda **tööülesannetega**, kuid teiste osapoolte (sh KOV) tegevustest, ning programmist suurem **ülevaade ei ole alati piisav**.

*Kuna me tegelikult oma igapäevatöös programmi väga palju rakendame ja näeme selles ühte väga head alternatiivi, siis arvan, et oleme üsna kursis.
(piirkonnapolitseinik)*

Olen kursis politsei poolsete tegevustega, kuid ei ole kursis KOV-i poolsete tegevustega. (piirkonnapolitseinik)

Süvaintervjuude põhjal selgus, et lastekaitsespetsialistid on üldiselt **hästi kursis** ennetusprogrammi **eesmärkide, tegevuste ja võimalustega**. Osad hindasid teadmisi väga heaks, samas teised intervjuueeritavad pidasid neid pigem keskmiseks. Mitmed lastekaitsespetsialistid märkisid, et enne programmi rakendamist pidid nad sellega põhjalikult tutvuma, kuna konkreetseid **juhiseid ei ole** loodud. Samuti töid nad esile, et narkootikumide tarvitamise teemal ei tunne nad end ekspertidena.

Olen väga hästi kursis programmi eesmärgiga. Tegevustega kursis olemiseks ei ole konkreetseid juhiseid, mida noorega teha tuleks. Lastekaitsetöötajatel ei ole ekspertteadmisi narkootikumidest ning teadlikkus tegevuste osas on lastekaitse spetsialisti enda mõeldud. (lastekaitse spetsialist)

Toodi ka esile, et kogemuse põhjal ei saaks „Puhast Tulevikku“ nimetada ei programmiks ega ka tõenduspõhiseks ennetuseks, vaid pigem **lastekaitse võrgustikutööks**.

Olen kursis praktilise töö kaudu, selle põhjal ei saaks seda pidada tõenduspõhiseks ega nimetada programmiks, vaid lastekaitse- ja/või võrgustikutööks. (lastekaitse spetsialist)

Programmi läbimise statistika

Politsei- ja Piirivalveameti programmi läbimise statistika näitab, et ligikaudu **veerand alaealiste narkootikumidega seonduvatest väärteomenetluse juhtumitest suunatakse edasi ennetusprogrammi „Puhast Tulevik“** (tabel 2).

Tabel 2. Programmi läbimise statistika

Aasta	Narkootikumidega seonduvate väärteomenetluste arv	Ennetusprogrammi „Puhast Tulevik“ osalejad	Ennetusprogrammi „Puhast Tulevik“ katkestanud
2022	237	80 (34%)	2
2023	364	100 (27%)	4
2024 ⁴⁶	253	50 ⁴⁷ (20%)	Andmed puuduvad

Allikas: Politsei- ja Piirivalveamet

Programmi katkestanuid on vähe, mis võib viidata sekkumiste tõhususe paranemisele või programmis osalejate suuremale motivatsioonile seda läbida. Lisaks ka spetsialistide oskustele aidata noortel kui ka vanematel näha **osalemise väärtust**.

Süvaintervjuudes osalenud lastekaitse spetsialistidel paluti jagada programmis läbimise statistikat, et hinnata programmi läbimist vanuse ja soo lõikes. Kokku esitas anonümiseeritud andmeid kaheksa KOV-i lastekaitsetöötajat (tabel 3). Ühes KOV-is esitati andmed vaid ühe lastekaitse spetsialisti juhtumite kohta ning paaris KOV-is on olnud vaid üksikud juhtumid.

⁴⁶ 2024. aasta üheksa kuu andmed

⁴⁷ 2024. aasta kuue kuu andmed

Tabel 3. Programmi läbimise statistika kaheksa KOV-i andmetel

Vanus	Kokku		Läbinud		Mitteläbinud		Pikendus		Pooleli*	
	poisid	tüdrukud	poisid	tüdrukud	poisid	tüdrukud	poisid	tüdrukud	poisid	tüdrukud
13	1	1			1					1
14	10	4	8	3	2					1
15	13	7	10	5	1	1			2	1
16	14	4	11	4			1		2	
17	13	6	10	5			2	1	1	
KOKKU	51	22	39	17	4	1	3	1	5	3

*Kahe juhtumi puhul suunati noor edasi teistele teenustele, mistõttu on need tulemused märgitud kui „pooleli.“

Programmi on suunatud noori vanuses 13–17. KOV-ides programmi suunatud noortest moodustasid **poisid 70% ja tüdrukud 30%**, mis näitab poiste märgatavalt suuremat osakaalu osalejate seas. Programmi läbis 76% suunatud poistest ja 81% tüdrukutest. Programmi **katkestamised** on toimunud 13–15-aastaste noorte seas, mis tähendab, et see vanuserühm võib vajada rohkem tuge.

Oluline on märkida, et tulemused põhinevad piiratud andmestikul ja vaid kaheksa KOV-i statistikal, mistõttu ei saa neid tulemusi laiemalt üldistada riigi tasandil.

Ennetusprogrammi rakendamise sagedus KOV-ides

Süvaintervjuudes lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseinikega selgus, et ennetusprogrammi **rakendamine** KOV-ides on intervjueeritavate hinnangul olnud **pigem vähene**. Samas leiti, et **vajadus programmi rakendamise järele on oluliselt suurem**. Näiteks on mitmetes KOV-ides programmi rakendatud **vähem kui viis korda aastas või üldse mitte**, samas kui mõnes KOV-is on juhtumite arv olnud suurem. Üheks põhjuseks on **madal vahelejäämist arvu** ja asjaolu, et esmakordsed vahelejääjad **ei jõua sageli spetsialistide vaatevälja**, eriti suuremates KOV-ides.

Juhtumeid on, aga programmi rakendamist võiks olla rohkem. Rakendatakse siiski vähe. Programm on jagatud mitme asutuse vahel, info läheb sageli kaduma ja ei jõua õigete inimesteni. (lastekaitsespetsialist)

Esmased vahelejääjad ei jõua sageli meie vaatevälja või programmi. Tihti jäävad nad mitmel korral vahele enne, kui me saame infot nende alkoholi- või narkootikumide tarbimise kohta. (lastekaitsespetsialist)

On olukordi, kus noored ja nende pered **ei soovi** programmis osaleda, kuna nad ei tunne selle vastu piisavat vajadust. Sel juhul on piirkonnapolitseinike roll äärmiselt oluline, et selgitada programmi eeliseid, narkootikumide mõju ja tarvitamise tagajärgi.

Mõnikord puudub noortel ja nende peredel usk programmi efektiivsusesse. Kui noor ise ei näe oma olukorda tõsise probleemina või ei usu, et tal on sõltuvus, võib see mõjutada tema valmisolekut programmist osa võtta. (piirkonnapolitseinik)

Lastekaitse spetsialistide ja piirkonnapolitseinike roll programmi rakendamisel

Lastekaitse spetsialistide ja piirkonnapolitseinike roll ennetusprogrammi rakendamisel **varieerub** KOV-ides. Koostöökokkuleppe kohaselt peaks juhtumikorraldajaks olema KOV-ides lastekaitse spetsialistid, kuid intervjuudest selgus, et **17 KOV-i näitel täidab 11-s juhtumikorraldaja rolli lastekaitse spetsialist, samas 6-s on selleks piirkonnapolitseinik.**

Ma tean lepingut ja mõistan, kuidas see enne minu aega üles ehitati: juhtumikorraldaja on lastekaitse ja meie oleme võrgustiku liikmed. Siiski olen ma sageli pigem eestvedaja enda initsiatiivil. See pole tingitud käskudest, vaid pigem välja kujunenud olukorrast. Oluline pole, kes mida tegema peab, vaid et töö saaks tehtud. (piirkonnapolitseinik)

Juhtumikorraldaja roll on **koordineerida** programmi rakendamist KOV-is. Kui noore kohta tuleb info, paneb juhtumikorraldaja paika, milliseid tegevusi noorega teha võiks. Lisaks on tavapäraselt juhtumikorraldaja kontaktis programmis osaleja perekonnaga ning korraldab võrgustiku kohtumisi. Samuti vastutab tegevuskava koostamise ja rakendamise eest.

Kui info tuleb mõne lapse kohta, siis ma jagan infot vastava spetsialistiga ja eelnevalt ka teen juhendid, milliseid ülesandeid või tegevusi tuleks lapsega läbi viia. (lastekaitse spetsialist)

Lastekaitse spetsialistide ülesandeks on tavapäraselt **vestluste** ja **kodukülastuste läbiviimine**, vajadusel **lisategevuste** pakkumine või teistele teenustele suunamine. Paaris KOV-is on lastekaitse spetsialistid korraldanud ka ruumid narkotestide tegemiseks. Samas, ühe KOV-i näitel on lastekaitse spetsialisti rolliks vaid kodukülastusel osalemine ja vajadusel lisateenuste pakkumine, kui tegemist on abivajava lapsega. Kui abi ei ole vaja, siis koordineerib edaspidi programmi piirkonnapolitseinik.

Minu roll on olnud selline, et kui piirkonnapolitseinikud lähevad esmakordselt kodukülastusele ja tahavad olukorda analüüsida, siis kutsuvad nad lastekaitse kaasa. Sellisel juhul saab lastekaitse kaardistada pere abivajaduse ja vaadata, mida lastekaitse poole pealt teha saab. (lastekaitse spetsialist)

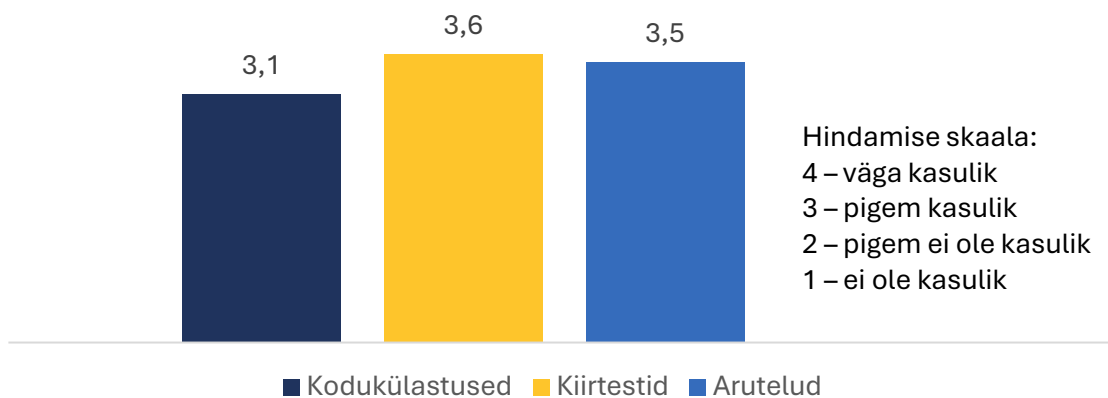
Piirkonnapolitseinike roll on **noorte suunamine programmi**. Kui noor jääb narkootikumidega vahele, siis on piirkonnapolitseiniku ülesandeks **analüüsida, kas noor sobib programmi või mitte**. Seejärel selgitada noorele programmi olemust ning **küsida nõusolekud**. Siis võetakse ühendust lastekaitse spetsialistiga. Programmis jääb piirkonnapolitseinike ülesandeks teostada narkoteste. Vajadusel osalevad piirkonnapolitseinikud ka kodukülastustel ja vestlustel või viivad ise vestlusi läbi.

Meie avastame ja suuname noore programmi, pakkudes talle osalemisvõimalust. Loomulikult on vajalik nii vanemate kui ka lapse nõusolek programmis osalemiseks. Teostan kuue kuu vältel lapse suhtes järelevalvet, külastades teda kodus või võttes teda vastu oma kabinetis. Peamine järelevalvemeede on narkotestide tegemine. (piirkonnapolitseinik)

3.2 Programmi tegevused

Ennetusprogrammi kohustuslikud tegevused

Kohustuslike tegevuste raames viiakse läbi KOV-ides **vestlusi, kodukülastusi ja narkoteste**. Lastekaitse spetsialistide ja piirkonnapolitseinike hinnangul peeti kõiki programmi raames pakutavaid kohustuslikke tegevusi kasulikeks või pigem kasulikeks, kuid **kõige kasulikumaks hinnati kiirtestide tegemist** (joonis 4).



Joonis 4. Kuidas hindate ennetusprogrammi tegevuste kasulikkust?

Küsitluses ja süvaintervjuudes osalenud lapsevanemad tõid välja, et programmi tegevused on nende hinnangul **üldiselt kasulikud**, eriti hinnati kasulikuks **kiirtestide** tegemist. Lapsevanemate küsitlustulemustest ja süvaintervjuudest selgus, et vastajate jaoks on programmi tegevused **üldiselt kasulikud**, eriti kõrgelt hinnatakse **kiirtestide** kasulikkust.

Nelja lapsevanema hinnangul on kiirtestide tegemine väga kasulik, kolme lapsevanema hinnangul on see pigem kasulik, samas kui ühe lapsevanema arvates ei ole see kasulik. **Kodukülastuste kasulikkuse** osas on **arvamused erinevad**. Kolm lapsevanemat hindasid kodukülastusi pigem kasulikuks, samas kui kolm lapsevanemat ei näinud nendes suurt väärtust ega pidanud neid kasulikuks. Kaks vastajat tõid esile, et kodukülastusi ei ole üldse toimunud. Samuti toodi välja, et mõningatel juhtudel viidi kodukülastusi läbi liiga harva.

Lapsevanemate hinnangul on arutelud KOV-iga pigem kasulikud (3 lapsevanemat), kaks lapsevanemat leiavad aga, et need ei ole üldse või pigem ei ole kasulikud. Kolmele noorele antud tegevust ei pakutud.

Spetsialistide vastuvõtte peab kolm lapsevanemat väga kasulikuks või pigem kasulikuks, üks vastaja pigem mitte kasulikuks. Neljale programmis osalejale antud teenust ei pakutud.

Korraldusega jäin rahule. Aruteludele mind ei kaasatud. Mingeid lisanduvaid tegevusi polnud, ainult narkotestid ja vestlused. Kodukülastusi ei olnud. (programmis osaleja lapsevanem)

Programmis osalejad andsid tegevuste kasulikkuse kohta erinevat ja vastuolulist tagasisidet. Kolm osalejat hindas kiirteste väga kasulikuks, kolm osalejat leidis, et kiirtestid ei ole üldse kasulikud. Kodukülastust hindas väga kasulikuks ainult üks osaleja, samas kui kolme osaleja hinnangul ei olnud see tegevus üldse kasulik. Üks osaleja ei saanud kodukülastust üldse kogeda, kuna talle seda võimalust ei pakutud. Spetsialistide vastuvõttude kohta antud tagasiside jagunes pooleks – pooled programmis osalenud leidsid, et antud tegevus ei ole üldse kasulik ning pooled ei osanud kasulikkust hinnata.

Oleks eelistanud ise kohapeal käia testi tegemas. Mulle tundus imelik, et politsei käib kodus nagu oleksin kurjategija. Aga kindlasti oli see programm kokkuvõttes kasulik. (programmis osaleja)

Lastekaitse spetsialistide ja piirkonnapolitseinikega läbiviidud süvaintervjuudest selgus, et KOV-ides viiakse programmi raames läbi mitmeid erinevaid tegevusi. Enamasti rakendatakse **kohustuslikke tegevusi**, kuid iga KOV kohandab programmi vastavalt osalejate vajadustele ja omavalitsuse võimekusele, pakkudes **täiendavaid tegevusi**.

Vestluste läbiviimine toimub KOV-ides erinevalt. Mõnes KOV-is viivad vestlusi läbi **peamiselt lastekaitse spetsialistid**, vajadusel kaasates piirkonnapolitseinikke. Üksikutes KOV-ides viivad vestlusi eraldi läbi nii lastekaitse spetsialistid kui ka piirkonnapolitseinikud, samas kui ühes KOV-is tegelevad vestlustega peamiselt piirkonnapolitseinikud.

Tavapäraselt toimub **esimene kohtumine**, kus osalevad piirkonnapolitseinik, lastekaitsetöötaja, programmis osaleja ning tema lapsevanem või hooldaja. Eesmärk on anda selge **ülevaade programmist**, sealhulgas tutvustada selle **eesmärke, kestust ja tegevusi**. Uuritakse ka põhjuseid, **miks on noor sattunud programmi**. Osades KOV-ides käsitletakse esmasel vestlusel ka näiteks kanepi kõrvalmõjusid ja tarvitamise tagajärgi. Mõnes KOV-is viiakse esimene kohtumine läbi kodukülastuse vormis, kus toimub vestlus ja samal ajal hinnatakse kodust olukorda.

Esimesel kohtumisel selgitatakse üle, mis programmiga tegemist on, kuu kestab ja mis on selle eesmärk ja tegevused. Samuti, mis on pere vaade asjale ja siis hakkame tegevuskava täitma. Edasised vastavalt vajadusele ja lapse arengule. (lastekaitse spetsialist)

Edaspidiste vestluste sagedus varieerub KOV-ides, sõltudes peamiselt noore **individuaalsetest vajadustest** ja **spetsialisti ajalisest ressursist**. Enamik KOV-e korraldab kohtumisi programmis osalejatega **kord kuus**. Kohtumised toimuvad tavaliselt vallamajas või linnavalitsuses, kuid on ka juhtumeid, kus kohtumised leiavad aset politseiijaoskonnas või programmis osaleja kodus. On

KOV-e, kus kohtutakse noorega harvemini kui kord kuus või hoopiski sagedamini kui kord kuus. Näiteks ühes KOV-is toimusid kohtumised iga nädal. Vestlusel osaleb tavapäraselt noor üksi koos lastekaitsetöötajaga, mõnes KOV-is osaleb kohtumistel ka piirkonnapolitseinik ja lapsevanem.

Kui keegi vanematest tahab kohale tulla, siis pole see probleem, kuid tavaliselt saab noorega paremini kontakti ilma vanemaid kaasamata. (lastekaitsepspetsialist)

Vestlustel keskendutakse peamiselt **noore edusammudele ning koduste ülesannete** (näiteks esseede) arutelule. Lisaks käsitletakse **narkootikumide temaatikat**, mille selgitamine jääb sageli piirkonnapolitseiniku ülesandeks, kuna nemad on selle valdkonna spetsiifikaga põhjalikumalt kursis. Noorel on võimalus jagada oma kogemusi ja rääkida, kuidas tal vahepeal on läinud. Vestlustel käsitletakse ka perekonnas, sõpruskonnas ja koolis toimuvat ning arutatakse muid noore elus ette tulevaid probleeme.

Edasistes vestlustes vaatame aga laiemalt, mitte ainult aine tarvitamisega seotud probleeme, vaid ka noore elus esinevaid raskusi. Küsime, mis talle muret teeb või kuidas tema ümbrus teda mõjutab. Sellest lähtuvalt avastame sageli keerulisi ja kompleksseid probleeme. (lastekaitsepspetsialist)

Mõnes KOV-is viivad **vestlusi läbi ka piirkonnapolitseinikud**. Nendel juhtudel tehakse programmis osalejale **kohtumisel ka narkotest**. Vestluse sisu on sarnane lastekaitsepspetsialistide omale – arutatakse osaleja olukorda ja käsitletakse noore elus olevaid murekohti. Üksikutes KOV-ides viivad piirkonnapolitseinikud ja lastekaitsepspetsialistid läbi eraldi vestlusi, kumbki kohtub noorega eraldi.

Kohtun alaealisega kord kuus, mitte ainult uriiniproovide tegemise eesmärgil, vaid ka vestlemiseks ja noore olukorra hindamiseks. Vestlus toimub vabas vormis, kuid kindlasti teen vajalikud uriiniproovid. (piirkonnapolitseinik)

Süvaintervjuudest selgus, et juhtumeid, kus programmis osalejad **ei ilmu** kokkulepitud **kohtumistele**, tuleb ette **harva**. Kui aga nii juhtub, siis tavapäraselt võtab lastekaitsepspetsialist või piirkonnapolitseinik osalejaga ja vajadusel lapsevanemaga ühendust. Uuritakse, mis juhtus ning lepitakse kokku uus aeg. Intervjueeritavate sõnul tullakse tavapäraselt järgmisele kohtumisele juba kohale. Kui aga jäetakse mitmendat korda kohale tulemata, siis lähevad lastekaitsepspetsialistid koju (vajadusel kaasatakse piirkonnapolitseinik).

Kui noor paneb programmi käigus toime **uue rikkumise**, siis tavaliselt kas **pikendatakse programmi või lõpetatakse** see, ning juhtum antakse üle politseile. Selliseid juhtumeid on KOV-ides esinenud **pigem vähe**. Samas märkisid mõned intervjueeritavad, et neil puudub varasem kogemus selliste olukordadega, mistõttu ei olnud nad kindlad, kuidas täpselt edasi toimida.

Programmi ajal uue rikkumise osas jään vastuse võlgu. Ma isegi ei tea, mida tuleks sellises olukorras teha. Pakun, et osalemine programmis lihtsalt pikeneb, aga mis seal teistmoodi saab olla, ei oska öelda. (lastekaitsespetsialist)

Kohustusliku tegevuse raames tehakse igas KOV-is programmis osalejatele **narkoteste**, mida viiakse läbi **kord kuus**. Negatiivne testitulemus kinnitab seda, et osalejad **ei ole tarvitanud keelatud aineid**. Testitulemuste kohta informeeritakse soovi korral lapsevanemaid ja lastekaitsespetsialiste, kuid mõnes KOV-is antakse teavet ainult siis, kui testitulemus on positiivne.

Mina teostan kuue kuu vältel lapse suhtes järelevalvet, külastades teda kodus või võttes teda vastu oma kabinetis. Peamine järelevalvemeede on narkotestide tegemine. (piirkonnapolitseinik)

Teste viiakse enamasti läbi **politseijaoskondades**, kuid on ka juhtumeid, kus narkotest tehakse **kodukülastuse käigus**. Oluliseks on peetud, et teste viiks läbi **samast soost politseiametnik**, tagamaks osalejale suuremat mugavust ja privaatsust.

Uriiniproovide tegemiseks on kõige kindlam variant, kui see toimub meie jaoskonnas. Ma ei viibi koos alaealisega KOV-is, et kontrollida teda sealsetes tingimustes, vaid teeme kõik vajalikud testid ja kontrollid meie enda ruumides, kus on tagatud vajalik privaatsus ja tingimused. (piirkonnapolitseinik)

Ennetusprogrammi raames viiakse **kodukülastusi** läbi mitmel viisil, **sõltuvalt pere ja konkreetse olukorra vajadustest**. Enamasti teevad seda lastekaitsespetsialistid. Sageli tehakse kodukülastusi koos politseiga, eriti keerulisemate juhtumite ja perede puhul, kus esineb suuremat riskikäitumist või kus on vajadus politsei ekspertiisi järele.

Esimene kodukülastus on tavapäraselt piirkonnapolitseiga koos. Ühe lapse puhul oli meil kõik kolm kodukülastust politseiga koos, sest pere oli keerulisem. Ühe keerulise pere puhul vedelesid suitsukonid asjade vahel. Siis sai ka vanematele selgitatud, et kui lapsel esineb riskikäitumist, kuidas kodust keskkonda natuke korrigeerida. (lastekaitsespetsialist)

Kodukülastustel hinnatakse põhjalikult **kodust keskkonda, programmis osaleja eluolu ja peresiseseid suhteid ning dünaamikat**, et tagada noorele ja perele sobiv tugi. Samuti annab kodukülastus spetsialistidele võimaluse tajuda lapsevanemate suhtumist olukorra tõsidusse ja nende valmisolekut koostööks.

Kodukülastuste eesmärk on uurida, kuidas lapse elus asjad on läinud ja millega ta on tegelema. Samuti vaatame, kuidas vanema teadlikkus lapse olukorrast kattub sellega, mida laps ise räägib. Kaardistame pildi, et teada saada, kas on olnud mingeid murekohti või muudatusi, ning räägime läbi, mis vahepeal toimunud on.
(piirkonnapolitseinik)

Kodukülastusi tehakse ka juhtudel, kui **programmis osaleja ei ilmu** näiteks **narkotesti tegemisele kohale**. On olnud ka juhtumeid, kus **regulaarseid kodukülastusi ei peeta vajalikuks**, eriti kui programmis osaleja ja pere on koostöövalmid. Sellistel juhtudel võib piirduda ühe külastusega. Samas on esinenud ka olukordi, kus kodukülastus pole olnud võimalik, sest pere ei ole spetsialiste koju lubanud.

Ennetusprogrammi lisategevused

Ennetusprogrammi raames pakutakse **lisategevusi osalejatele vastavalt vajadustele ja KOV-ide võimalustele**. Tavaliselt suunavad ja pakuvad lisategevusi lastekaitsespetsialistid, kuid on ka KOV-e, kus sellega teevad mingil määral ka piirkonnapolitseinikud.

Lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseinike küsitlusankeetides mainitud lisategevustest hinnati kõige kõrgemalt **vanemluskoolitusi, kontakti kooliga** ning **eneseanalüüsi** (tabel 4).

Tabel 4. Ennetusprogrammis pakutud lisategevuste kasulikkus

Tegevus	Vastajate arv	Mitu vastajat peab pigem kasulikuks või väga kasulikuks
Psühholoog noorele	21	19
Nõustamisteenused (individuaalne. perega)	8	7
Teraapia (sh kunst. loov)	5	3
Pereteraapia	5	5
Essee kirjutamine	5	5
Vanemluskoolitused (Gordon, Imelised aastad)	4	3
Abi Töötukassaga suhtlemisel	2	2
Töö eneseabi töövihikutega	2	2
Kontakt kooliga	2	2
Eneseanalüüs lapsega	2	2
VALIK	2	2

Süvaintervjuudest selgus, et **kõige sagedamini** pakutakse lisategevustena **nõustamisteenuseid**, nagu psühholoogiline nõustamine ja teraapiad, mida mainiti enamikes süvaintervjuudes lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseinikega. Teenuseid on pakutud näiteks Töötukassa ja vaimse tervise keskuse Libertase kaudu. Ühe KOV-i puhul on pakutud ka kunstiteraapiat, kui on esinenud keerulisemaid probleeme. Samuti on pakutud loovteraapiat.

*Vaimse tervise keskuses on vaimse tervise õde, kes saab hinnata lapse olukorda ja vajadusi ning otsustab, kas laps vajab lisateenuseid. Minu roll pole olla arst ega õde.
(lastekaitsespetsialist)*

Pakutakse ka **perenõustamist**, kuna perekonnal on programmis osalejate toetamisel väga oluline roll. Kui peres esinevad konfliktid või muud probleemid, ei piisa üksnes lapsega töötamisest – vajalik on keskenduda kogu perele, et tagada tõhus tugi.

Keerulisemates juhtumites on oluline kaasata pere, eriti kui kodus on olukord keeruline. Sellisel juhul on vajalik intensiivne sekkumine. [...] Kuuluvustunde loomine on oluline, kuid meie eesmärk on tagada, et noored ei põgeneks kodust. Selleks on pereteraapia äärmiselt oluline, et toetada nende peresuhteid ja kodust keskkonda. (piirkonnapolitseinik)

Enamikes KOV-ides lastakse osalejatel programmis kirjutada **esseeid ja kirjalikke töid**, mis on **enamasti narkootikumide teemal**. Ülesandeks on otsida teaduspõhiseid allikaid internetist, näiteks narko.ee lehelt, ning koostada oma kirjutised nende põhjal, viidates kasutatud allikatele. Lisaks essee kirjutamisele võivad lisategevused hõlmata teemakohase raamatu lugemist, filmi vaatamist või teatri- ja muuseumikülastusi. Pärast tegevuste läbiviimist koostavad osalejad kirjalikud kokkuvõtted, et reflekteerida saadud kogemusi ja teadmisi.

Noored kirjutavad sageli uurimusi või esseeid nende ainete positiivsete ja negatiivsete mõjude kohta ning uurivad erinevaid ressursse, sealhulgas YouTube'i videosid, et saada rohkem teavet. Koduste ülesannete käigus arutatakse hiljem, mida nad on õppinud ja millist uut infot nad on saanud. (lastekaitsespetsialist)

Ühes KOV-is on programmis osalejatele korraldatud **ühiskondlikult kasulikku tööd** koostöös kohaliku sotsiaalkeskusega, teises KOV-is on noored osalenud **vabatahtlikus töös** Toidupanga kaudu. Lisaks on pakutud Töötukassa **konsultatsioone** neile, kes soovivad leida tööd.

Ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ ajal on mitmetel juhtudel pakutud programmis osalejatele ka osalemist teistes **lisaprogrammides**. Kolmes KOV-is on pakutud SPIN-programmi⁴⁸ noortele, kellel puudub huvitrenn või kes vajavad abi emotsioonide juhtimisega.

Kui "Puhta Tuleviku" programmis ilmneb, et lapsel on raskusi sotsiaalsete oskuste, eneseregulatsiooni või emotsioonide juhtimisega, siis oleme suunanud ta edasi SPIN-programmi. (lastekaitsespetsialist)

⁴⁸ MTÜ SPIN. (i.a). *Mis on SPIN?* Kasutatud 08.08.2024, <https://www.spinprogramm.ee/programm/>

Lisaks on pakutud vajadusel osalemist ja **suunatud programmidesse** VALIK (nõustamisprogramm kanepitarvitajatele)⁴⁹, STEP (aitab noori tööle saamisega või õppima asumisega)⁵⁰, mitmedimensiooniline pereteraapia ehk MDFT⁵¹ ja SÜTIK (tugiisiku teenus narkootikumide tarvitajatele)⁵². Ühes KOV-is toodi veel täiendavalt välja, et vajadusel pakutakse lastevanematele vanemlusprogramme, nagu näiteks Gordoni Perekool.

On juhtumeid, kus programmis osalejad puutuvad kokku sõltuvusprobleemidega. Sellistel juhtudel pakutakse osades KOV-ides **sõltuvusnõustamist**. Näiteks ühes KOV-is suunatakse sõltuvusprobleemidega noori turvakeskusesse sotsiaalprogrammi. Ühes teises KOV-is pakutakse sõltuvusnõustamist sageli kõigile programmis osalejatele, kes tunnevad selle vastu huvi, isegi kui neil pole veel sõltuvust tekkinud, eesmärgiga ennetada võimalikke probleeme.

Me oleme püüdnud pakkuda sõltuvusnõustamist kõigile huvilistele. [...] Programmis osalejad ei pea tingimata olema juba sõltuvuses. Pigem on oluline, et nad jõuaksid sinna enne, kui sõltuvus tekib. (lastekaitsespetsialist)

Programmi pikkus ning programmist väljumine

Lastekaitsespetsialistidega läbiviidud süvaintervjuudest selgus, et programm kestab tavapäraselt **kuus kuud**, mis vastab ka programmi ettenähtud kestusele. Kestus sõltub ka **testi tulemustest** ning võib varieeruda sellest, kas noor jääb vahele narkootikumide tarvitamisega. Sellisel juhul pikendatakse programmi vastavalt olukorrale. Samas selgus, et ühes KOV-is võib programm tegelikult kesta 3-6 kuud. Seda seetõttu, et alguses võib info viibida ning aeg kulub, seega programmi algus lükkub edasi. Reaalsuses võib-olla jõutakse tegevusi teha kolm kuud.

Keskmiselt jääb see ajavahemik kolme kuu kanti. 6 kuud oleks realistlik juhul, kui info laekub kohe ja ühiselt. Tegelikult info võib juba alguses viibida ja aeg kulub. (lastekaitsespetsialist)

Ühe KOV-i näitel on programm veninud pikemaks, kuna kuuenda kuu lõppu on lisatud **täiendav kohtumine**. See lisakohtumine annab noorele võimaluse anda tagasisidet programmi kohta.

Programm lõpeb **kohtumisega**, millest võtavad osa programmis osaleja, lastekaitsespetsialist ning vajadusel ka pere või piirkonnapolitseinik. Pärast seda kinnitavad lastekaitsespetsialistid programmi läbimise ning esitavad piirkonnapolitseile **aruande**, kus kirjeldatakse kuupäevaliselt programmis tehtud tegevusi ning hinnatakse, kas määratud eesmärgid on täidetud. Piirkonnapolitseinik viib lõpuks läbi testi, et kontrollida, kas noor on puhas.

⁴⁹ Narko.ee. (i.a). *Nõustamisprogramm kanepitarvitajatele (VALIK programm)*. Kasutatud 08.08.2024, <https://www.narko.ee/siit-saad-abi/noustamisprogramm-kanepitarvitajatele/>

⁵⁰ SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus. (i.a). *STEP-programm*. Kasutatud 08.08.2024, <https://step.ee/>

⁵¹ Sotsiaalkindlustusamet. (2024). *Mitmedimensiooniline pereteraapia*. Kasutatud 08.08.2024, <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/mitmedimensiooniline-pereteraapia>

⁵² Narko.ee. (i.a). *Tugiisik narkootikumide tarvitavale inimesele (SÜTIK programm)*. Kasutatud 08.08.2024, <https://www.narko.ee/siit-saad-abi/tugiisik-narkootikumide-tarvitajale-sutik-programm/>

Lõpuks koostame tervikliku aruande, kus lastekaitse spetsialist teeb otsuse, kas noor on programmi läbinud. Lisaks teostab politsei narkotesti, et kinnitada, kas laps on puhas. (lastekaitse spetsialist)

Samuti leidub neid, kes ei ole programmi lõpetamise protseduuriga täpselt kursis. Näiteks üks lastekaitse spetsialist ei teadnud täpselt, kuidas programmist väljumine toimub, kuid oletas, et programm lõpeb sujuvalt, kui kõik narkotestid on negatiivsed.

Edaspidine kontakt programmis osalenuga

Süvaintervjuudest selgus, et mõnes KOV-is säilib **kontakt** programmis osalenutega ka pärast programmi lõppu. Näiteks on toimunud **konsultatsioonid** 2-3 kuu jooksul pärast programmi lõppu, et arutada edusamme ja hinnata vajadust jätkuva toe järele. On korraldatud ka **järelkõnesid telefonis** või **küllastusi** paari kuu pärast, et jälgida, kuidas noorel läheb. Edasine kontakt programmis osalenuga on lihtsam **väiksemates KOV-ides**, kus noortel on kergem silma peal hoida.

Mõnes KOV-is säilib kontakt ainult juhul, kui noor on vaateväljas muude **õigusrikkumiste** või **probleemidega**. Kui perekond ei ole muudel põhjustel vaateväljas, ei ole sageli võimalik neid uuesti vestlusele kutsuda või üles otsida. Mõnes KOV-is **ei toimu** programmis osalenutega suhtlust pärast programmi lõppu. Samuti leiti, et kui pered on toimivad, ei ole vajadust neid täiendavalt segada. Vajaduse korral on spetsialistid nende jaoks olemas ja valmis abi pakkuma.

Minu kahe juhtumi puhul, kui ma nendega suhtlesin, siis ma alati ütlesin, et ma ei taha neid rohkem tülitada, sest nende pere on hästi toimiv ja neil on tugev turvavõrgustik. (lastekaitse spetsialist)

JÄRELDUSED PROGRAMMI RAKENDAMISE KOHTA

Teadlikkus ja elluviimine KOV-ides

- ✓ **Teadlikkus ennetusprogrammist on üldiselt hea, kuid selle tase on KOV-iti erinev.** Lastekaitsespetsialistid ja piirkonnapolitseinikud on üldiselt hästi kursis programmiga, eriti selle eesmärkide ja tegevustega. Siiski jääb sageli vajaka terviklikust ülevaatest, et mõista teiste osapoolte rolle ja tegevusi, mis võib piirata koostöö tõhusust.
- ✓ **Programmi rakendamine on KOV-iti ebaühtlane ja mitmes KOV-is vähene.** Sageli on vähem kui viis juhtumit aastas või mitte ühtegi. Suuremates KOV-ides ei jõua esmakordsed vahelejääd alati kohe programmi, mis viitab vajadusele tihedama rakendamise järele.
- ✓ **Juhtumikorralduse täitmine varieerub erinevates KOV-ides oluliselt.** Kuigi koostöökokkuleppe kohaselt peaks juhtumikorraldajaks olema lastekaitsespetsialist, täidab selle rolli praktikas osades KOV-ides lastekaitsespetsialist ja osades piirkonnapolitseinik. Varieeruvus viitab sellele, et pole selge, kes peaks täitma millist rolli ennetusprogrammi raames.

Programmi läbimine ja alaealiste sotsiaaldemograafiline profiil

- ✓ **Programmis osaleb kõige enam 14-17-aastaseid noori,** mis viitab sellele, et see vanuserühm on eriti vastuvõtlik narkootikumide tarvitamise riskidele.
- ✓ **KOV-ide andmete põhjal on enamus osalejatest poisid,** mis võib viidata sellele, et just poisid satuvad sagedamini riskikäitumise tõttu programmi
- ✓ **Programmi mitteläbimise protsent on pigem väike.** Enamik noori, kes programmi suunatakse, osaleb edukalt lõpuni. Märkimisväärseid soolisi erinevusi programmi lõpetamise määras ei ole.

Programmi tegevused

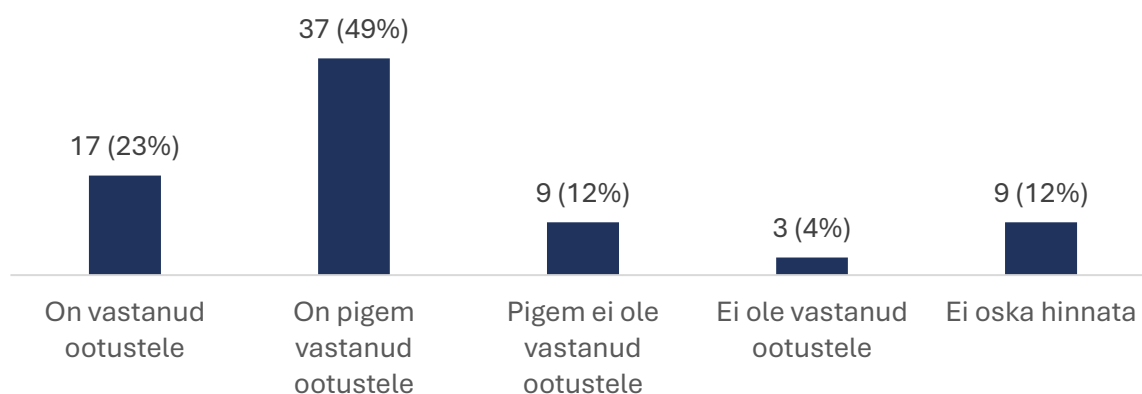
- ✓ **Programmitegevused varieeruvad erinevates KOV-ides oluliselt.** KOV-ides rakendatakse ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ erinevalt, sõltuvalt võimalustest ja ressursidest ning noore vajadustest. Kohustuslike tegevuste elluviimisel ei ole ühtset lähenemist, kuidas nende pakkumine on korraldatud. Mõned KOV-id suunavad ka noori lisaprogrammidesse, et toetada noori täiendavate tegevuste või nõustamisega. Samuti suunatakse mõnes KOV-is noori sõltuvusnõustamisse, et ennetada võimalikke sõltuvusprobleeme.
- ✓ **Osapooled hindasid programmi tegevusi üldiselt kasulikeks,** eriti kiirtestide tegemist, mis oli osalejate jaoks kõige väärtuslikum. Siiski ilmnas vajadus sagedasema tegevuste läbiviimise järele, mis võib viidata võimalusele suurendada programmi tõhusust osalejate toetamisel.
- ✓ **Lisategevustest hinnati kõige kasulikumaks psühholoogilist nõustamist ja vanemluskoolitust.** Kõrgelt hinnati ka essee kirjutamist ja tööd eneseabi töövihikutega.
- ✓ **Programmi kestus on tavapäraselt 6 kuud.** Kestus sõltub narkotestide tulemustest. Programmi lõpetamine toimub viimase kohtumisega ning seejärel esitab lastekaitsespetsialist aruande piirkonnapolitseinikule.
- ✓ **Mõnes KOV-is säilib programmis osalenuga edaspidine kontakt.** Väiksemates KOV-ides on noortel lihtsam silma peal hoida ning järelkontakti säilitada, samas kui suuremates KOV-ides ei pruugi kontakt jätkuda.

4 Programmi tulemuslikkus osapoolte hinnangutel

4.1 Ennetusprogrammi mõju ning tegevuste mõju programmi eesmärkidele

Ennetusprogrammi mõju

Küsitlusest selgus, et ligi pooled lastekaitse spetsialistid ja piirkonnapolitseinikud on **pigem rahul** (49%) ennetusprogrammi mõjuga, leides, et see on vähemalt osaliselt vastanud nende **ootustele** (joonis 5) Täielikult vastas programm 23% vastaja ootustele. 12% vastajatest leidis, et programm pigem ei vasta nende ootustele ning sama paljud ei osanud programmi ootustele vastamist hinnata. Vaid 4% vastajatest on arvamusel, et programmi tajutud mõju ei vasta nende ootustele.



Joonis 5. Kas ennetusprogrammi mõju on vastanud ootustele?

Lastekaitse spetsialistide ja piirkonnapolitseinike hinnangul on **enamik noori**, kes on programmi suunatud, suutnud selle **edukalt läbida** ning programmi jooksul on nende **testide tulemused** olnud **negatiivsed**. Kuid leidub juhtumeid, kus noored suudavad **puhtad püsida ainult programmi ajal**, hiljem aga jätkavad vana eluviisi. Seega tundub, et programm aitab neil lühiajaliselt vältida narkootikumide tarvitamist.

Spetsialistide hinnangul on vestluste käigus noorte arusaam **narkootikumide tarvitamisest** ja sellega kaasnevatest **probleemidest paranenud**, mis viitab sellele, et programm aitab suurendada **teadlikkust**. Spetsialistid on saanud tagasisidet noortelt, kes on arvamusel, et programmis osalemine on neile mõju avaldanud. Samas sõltub edu sageli alaealise enda soovist sõltuvusest loobuda.

Programmis osalejate vanemate hinnangul on programmil **pigem positiivne mõju**. Mitme vanema hinnangul aitas programm kaasa noorte narkootikumide edasise tarvitamise **ennetamisele ja tarvitamise vähendamisele**. Samuti ollakse arvamusel, et programm aitab kaasa noorte **käitumise parandamisele** ja suurendab nende **vastutustunnet** ning aitab noorel end hoida distsiplineerituna.

Nägin, et toimunud on muutusi lapse osas, et on tagasi tõmmanud, väljas käimisi oli vähem ja sõprade seltskond muutunud. Peres omavahel suhted paranesid (mõistlikumaks, usaldusväärsemaks). Mind lapsevanemana mõjutas nii, et meil muutus kõik peres rahulikumaks. Sõpruskond ju muutus paremuse poole, et ei olnud need utsitajad enam. (programmis osaleja lapsevanem)

Osalejad ise hindasid programmi mõju erinevalt. Kaks intervjueeritavat ei osanud mõju hinnata, kahe hinnangul ei olnud programmil neile mingit mõju ning kaks osalejat hindasid programmi väga kasulikuks, sest see aitas neil loobuda narkootikumidest.

Süvaintervjuudes lastekaitsespetsialistidega ja piirkonnapolitseinikega toodi esile mitmeid **edulugusid**, kus programmi rakendamine on **osutunud tõhusaks**. Positiivset tagasisidet anti juhtumite kohta, kus noor **mõistab kiiresti enda eksimust** ning **ei soovi** enam **narkootikume tarvitada**. Lisaks aitavad õnnestumistele oluliselt kaasa **toetav pere** ja noore enda **motivatsioon** oma probleemidest vabaneda.

Alguses olin vastu programmile. Ei soovinud, et politseinik käib kuus kuud kodu testi tegemas. Rääkisin emaga sellest ja ema pani mulle aru pähe, et pärast puhast taust ja tulin programmi. (programmisis osaleja)

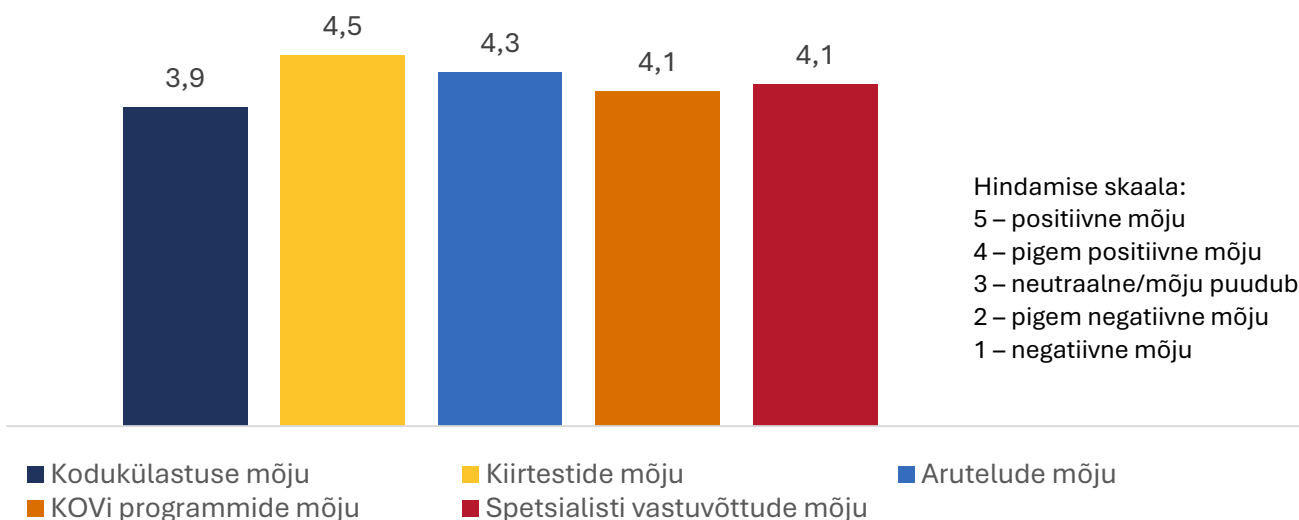
Tänu programmile on võimalik vajadusel suunata noori ka **täiendavatele teenustele**, näiteks vaimse tervise probleemide ja sõltuvuse korral. Ilma programmita võib abivajadus jääda märkamatuks ning noorte toetamine osutada puudulikuks. Raskemate juhtumite puhul on sageli vaja suuremat pingutust, et noort positiivsele teele suunata ja teda toetada. Selleks korraldatakse kohtumisi noorega, kaasatakse tihedamalt võrgustikku ning suunatakse noor vajadusel lisateenustele. Näiteks on mitmeid noori õnnestunud motiveerida taas spordiga tegelema, mis aitab neil sisukamalt vaba aega veeta ning hoiduda narkootikumide tarvitamisest.

Samuti on vastastikune **usalduslik kontakt** spetsialistiga äärmiselt oluline, kuna see loob aluse **avatud** ja **toetavale suhtlemisele**. Intervjuudes jagati mitmeid edulugusid, kus selline pingutus on toonud kaasa positiivseid tulemusi.

Meil oli üks juhtum, kus noor oli tõsisel sõltuvuses, mis oli ohtlik nii talle kui teistele. Selle noore puhul viidi läbi äärmiselt intensiivne igapäevane töö, mis hõlmas kooli lõpetamist ja regulaarset ravi, sealhulgas teraapiat. Tänu sellele töökusele saavutas ta stabiilsema olukorra ning mõistis, et peab regulaarselt teste tegema, et jälgida oma edusamme ja tagada, et ta püsib puhas. (lastekaitsespetsialist)

Ennetusprogrammi tegevuste mõju

Küsitlustulemustest selgus, et lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseinike hinnangul annab programmi eesmärkide täitmisele kõige suuremat mõju **kiirtestide tegemine** (joonis 6). Arutelude läbiviimist peetakse positiivse või pigem positiivse mõjuga tegevuseks. Ühel juhul on märgitud, et narkootikumide kiirtestide tegemine mõjutab programmi eesmärkide saavutamist negatiivselt – ühegi teise tegevuse puhul ei ole vastajad arvanud, et tegevustel oleks pigem negatiivne või negatiivne mõju.



Joonis 6. Milline on olnud ennetusprogrammi tegevuste mõju?

Lastekaitsepspecialistide ja piirkonnapolitseinike hinnangul **tajuvad noored spetsialiste** sageli **karistajatena**, mis võib takistada usaldusväärse kontakti loomist ja vähendada koostöövalmidust. Mõned juhtumikorraldajad on programmi suunanud vaid ühe noore, mistõttu neil puudub piisav kogemus mõju hindamiseks.

On olnud olukordi, kus noored **ei ilmu spetsialistide vastuvõtule** ning KOV-idel puuduvad alternatiivsed tegevused. Kui noor on motiveeritud ja valmis teraapias osalema, on selle mõju positiivne. Spetsialistide hinnangul sõltub programmi mõju suuresti noorte motivatsioonist, koostöövalmidusest ning programmi kvaliteetsest kujundamisest, mis arvestab noorte vajadusi ja olukorda.

Programmi tegevusi hinnati süvaintervjuudes **asjakohasteks** ja **tõhusateks** ning toodi välja, et kuus kuud kestvad tegevused aitavad osalejaid **distsiplineerida**. Samas ei pidanud kõik osalejad programmi kohustuslike tegevusi vajalikuks. Täiendavalt rõhutati, et programm vajab **paremat koordineerimist** ning **täiustamist**, muutes näiteks nõustamisteenused kohustuslikuks. **Narkoteste** pidasid lastekaitsepspecialistid ja piirkonnapolitseinikud vajalikuks, et kontrollida, kas noor on tarvitanud narkootilisi aineid või mitte. **Kodukülastuste** kaudu saadakse ülevaade noore kodusest keskkonnast ja selle toetavusest.

Narkotestid on vajalikud, et kontrollida, kas noor jätkab tarbimist. Kodukülastused annavad taustainfot kodus toimuva kohta. (lastekaitsepspecialist)

Vestluste puhul on oluline minna võimalikult **süvitsi** ja läheneda noorele **individuaalselt**, et programmis osalejad saaksid avameelselt rääkida oma muredest. Vestlema peaks programmis osalejatega vajadusel veelgi **tihedamini**. Osalejate motivatsioon programm **edukalt** lõpetada tõuseb, kui nad tunnevad, et neid **toetatakse** ja nendest hoolitakse.

Vestlused, mis keskenduvad noore isiklikele probleemidele ja oskuste arendamisele, on sageli kõige tulemuslikumad. Suur edusamm on, kui noor mõistab, et probleem pole ainult teistes, vaid ka temas endas. (lastekaitsespetsialist)

Piirkonnapolitseinike poolt rõhutati, et kui **perekond toetab** last ja osapoolte vahel on hea koostöö, siis on ka **tegevused tõhusamad**. Mõned intervjuueeritavad tõid välja, et on keeruline hinnata, kas tegevused aitavad saavutada programmi eesmärgi. Samuti märgiti, et kuus kuud kainenena püsimine ei pruugi tähendada, et osalejale ei esine edaspidi probleeme.

4.2 Tulemuslikkuse hindamine

Lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseinike küsitlusest ning süvaintervjuudest selgus, et ennetusprogrammi **mõju hinnatakse** väga **erinevalt** ja ühtset juhendit ei ole. Tulemuslikkuse hindamine toimub ilma **tõendus põhiste mõõdikuteta** ning mõju hinnatakse eelkõige põhinedes noorte hilisemale käitumisele ja suhtumisele.

Mõju hindamine on seni tuginenud peamiselt **subjektiivsele tagasisidele**, mida kogutakse erinevatelt osapooltelt, sealhulgas noortelt endilt, nende pereliikmetelt ja ka programmiga seotud spetsialistidelt.

Hindamisviisid on KOV-ides varieeruvad. Näiteks on hinnatud tulemuslikkust sellega, kas programmis osaleja on uuesti **narkootikumide tarvitamisega** vahele jäänud või mitte. Mõningatel juhtudel hinnatakse mõju ka selle järgi, kas noor on hoidunud uutest **õigusrikkumistest**.

Spetsialistide hinnangul ilmneb programmi positiivne mõju noorte **teadlikkuse** tõusuna **sõltuvusainete ohtude** kohta ning paljud on programmi ajal ja sageli ka pärast seda suutnud hoiduda narkootikumide tarvitamisest. Tagasiside näitab, et noored ja nende vanemad on **rahul**, kui rikkumisi pole esinenud.

Oleme hinnanud, et kas on uuesti vahele jäänud. [...] Mõõdikute määramine on tõepoolest keeruline, kuna küsimus on selles, mida täpselt jälgida. Näiteks on raske mõõta, kas inimene tarvitab endiselt kanepit või satub uuesti väiksemate rikkumistega vahele, kuna need on väga subjektiivsed ja keerulised. (lastekaitsespetsialist)

Samuti on programmi mõju hinnatud kohe pärast selle lõppemist, kui **vesteldakse** programmis osalejaga. Kuna see ei anna pikaajalist ülevaadet, kogutakse siiski **osalejatelt tagasisidet**, et saada teada, kuidas nad ise hindavad programmi mõju ning kas see on aidanud neil positiivseid muutusi saavutada.

Vestluste ja järeelhindamiste kaudu on selgunud, et noorte käitumismustrid on muutunud **positiivsemaks**. Samas leiavad mõned spetsialistid, et nende kogemusel suudab programm mõjutada noori lühiajaliselt ning sageli pöörduakse pärast programmi tagasi vanade harjumuste

juurde. Mõju võiks olla suurem, kui programmi rakendataks täies mahus, mitte ainult politsei kontrollide kaudu.

Osad spetsialistid leidsid, et programmi mõju on **subjektiivne või manipuleeritav**, sest noored ei võta programmi tõsiselt. Paljud rõhutasid järelhindamiste tähtsust ja vajadust **pikaajaliseks järelkontrolliks**, et noori ka pärast programmi lõppu toetada. See võimaldaks programmi mõju paremini hinnata ja tulemuslikkust suurendada.

Väiksemates KOV-ides on ennetusprogrammi mõju hindamine **lihtsam**. Kuivõrd kohtuvad piirkonnapolitseinikud programmis osalenutega tänaval või koolis, siis räägitakse ja küsitakse, kuidas läinud on. Kuigi tõdeti, et mõju hindamiseks tuleks kasutada **tõenduspõhist lähenemist**. Siiski suurem osas intervjuudes osalenud spetsialiste tõi välja, et enamasti ennetusprogrammi tulemuslikkust peale programmi lõppu üldse **ei hinnata**, kuna osalejatele ei saa kohustuslikult määrata uusi kohtumisi ega narkoteste.

Ühiselt leiti, et mõõdikute määramine on **keeruline**, kuna pole selge, mida täpselt jälgida. Näiteks on keeruline hinnata, kas noor tarvitab jätkuvalt narkootikume, kuna see on raskesti jälgitav.

Programm ise ei ole väga pikk ja me ei tea täpselt, mida nad pärast programmi lõppu teevad. Kui nad siiski edasi tarvitavad ja programmi lõppedes uuesti vahele jäävad, pole muud teha, kui oodata. Lõppkokkuvõttes ei saa neid igavesti kontrollida.
(lastekaitsespetsialist)

Programmi tulemuste hindamine pikaajaliselt

Programmi tegevuste **pikaajaline efekt** sõltub intervjuueeritavate hinnangul indiviidist endast. Mõne programmis osalenu puhul tekib olukord, kus nad ei vaja enam tuge või ei tunne selleks vajadust. Toodi näiteid, kus noored on leidnud oma õpingutes soovitud suuna ning tegelevad vabal ajal aktiivselt trennide ja huviringidega, samuti on vahetatud sõpruskonda. Vastupidiselt võib juhtuda, et programmi lõppedes on näha, et osaleja vajaks ka edaspidist tuge.

Noor läks õppima seda, mida ta päriselt tahtis teha ja tal läheb hästi. Ta ei ole pidanud probleemidega tegelema ning on isegi suutnud seltskonda vahetada pärast seda, kui ta läks teise kooli. Ma arvan, et need positiivsed muutused mõjutavad teda pikemas perspektiivis väga hästi. (lastekaitsespetsialist)

Ma ei oska öelda, kas ta programmi ajal sai selle kasust aru. Nüüd ta sai 19 ja tal ei ole probleeme. (programmis osaleja lapsevanem)

Oli ka neid, kes **ei osanud** hinnata programmi **tulemuste mõju järjepidavust**. On oht, et programmis osalenud võivad naasta **varasemate harjumuste** juurde, eriti kui perekonnas esineb konflikte ja probleeme. Sama kehtib ka juhul, kui narkootikumide tarvitamine on seotud **sõpruskonnaga**, mis ei ole programmi järel muutunud. Lisaks suureneb tagasilanguse risk, kui osaleja ei leia endale **uusi väljundeid** nagu huviringid või muud tegevused.

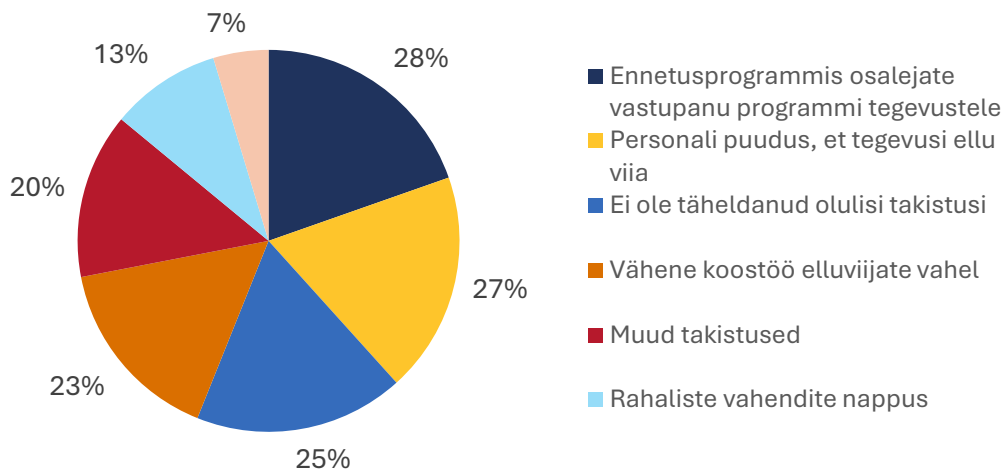
Kindlasti on oht, et läheb tagasi samale teele. Eriti nende laste puhul, kellel on perega probleeme või sõpruskond ei ole hea. (lastekaitsespetsialist)

Noortega, kes on **sõltlased**, on **olukord keerulisem**. Kuus kuud kestvat programmi võib nende jaoks olla liiga lühike, mistõttu on tõenäolisem, et nad jätkavad ainete tarvitamist. Kui noor jääb esmakordselt vahele, ei pruugi tal veel täielikku sõltuvust olla ja lühiajaline kontroll võib anda piisavat mõju pikaajaliste muutuste saavutamiseks. See, et programmi satuvad ka sõltuvusprobleemidega noored, on üheks programmi kitsaskohaks, mida on täpsemalt kajastatud järgmises alapeatükis (vt lk 52).

4.3 Programmi kitsaskohad ja takistused

Süvaintervjuudes ja küsitlustes tõid programmi osapooled välja ja selgitasid põhjalikumalt lahti mitmeid kitsaskohti, millega nad on pidanud silmitsi seisma programmi rakendades.

Küsitlusest selgus, et kuigi programmis osaleja liitub programmiga **vabatahtlikult**, siis enim nähakse lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseerike poolt takistusena programmis **osalejate vastupanu** programmi tegevustele (28%) (joonis 7). See ei tähenda vastupanu kogu programmis osalemisele vaid just **osadele konkreetsetele tegevustele**. Seejärel tuleb kitsaskohana välja **personali puudus** (27%) ning **vähene koostöö elluviijate vahel** (23%). Vähem tuuakse välja rahaliste vahendite nappust (13%) ning **ennetusprogrammis osaleja vanemate vastuseisu** (7%). Veerand vastajatest ei ole täheldanud programmi läbiviimisel olulisi takistusi. 20% vastajatest toovad välja ka muid takistusi, mida avatud vastustes selgitati.



Joonis 7. Millised on olnud ennetusprogrammi ellu viimisel peamised kitsaskohad ja takistused?

Lastevanemate hinnangul on peamiseks murekohaks **programmi kestus**, mida peetakse **liiga lühikeseks**. Kuuekuuline periood ei ole vanemate hinnangul piisav pikaajaliste muutuste saavutamiseks. Peale programmi lõppu **puuduv järelkontroll** on lapsevanemate hinnangul samuti probleemkoht - üks vanem mainis, et noor jätkas narkootikumide tarvitamist pärast programmi lõppu, millele lisandus ka alkoholiprobleem, mis viitab vajadusele tugevama järelkontrolli ja edasiste tegevuste järele.

Peaks kestma kauem. Isegi terve aasta, vähemalt narkootikumide ennetamise osas. Pärast programmi lõppu võiks veel olla paar pistelist kontrolli. Meil jätkus pärast programmi kõik enam-vähem samamoodi. Aeg oli liiga lühike. (programmisis osaleja lapsevanem)

Selgete juhiste ja juhendite puudumine

Küsitlusest ja süvaintervjuudest lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseinikega selgus, et programmil puuduvad **juhised ja juhendid**. **Esmase juhtumi** puhul on programmi rakendamine osutunud **keeruliseks**, kuna on esinenud juhtumeid, kus lastekaitsespetsialistid on pidanud ise end programmiga kurssi viima ning välja mõtlema, kuidas programmi rakendada. See viitab sellele, et esialgsed juhised ja koolitused ei ole olnud piisavad või on olnud puudulikud. Spetsialistide **puudulik ettevalmistus** programmi esmakordseks rakendamiseks ja juhiste ebapiisavus on viinud olukordadeni, kus tuleb **ise välja mõelda** vajalikud tegevused ja meetmed, mis võib takistada programmi efektiivset rakendamist ja tekitada täiendavat koormust. Antud probleem on eriti aktuaalne värskest tööle asunud spetsialistide seas, kellel **puudub varasem kogemus juhtumikorralduses**.

Piirkonnas programmi rakendades pidid lastekaitsetöötajad ise õppima, sest riigi toetus ja lisaressursid puudusid. Programmide loomine peaks olema läbimõeldud ja varustatud vajalike tööriistadega. Selleks, et spetsialistid ei peaks ise tööriistu välja mõtlema, oleks vaja paremat tuge ja ressursse. (lastekaitsespetsialist)

Üheks probleemkohaks toodi välja asjaolu, et lastekaitsespetsialistid peavad vestlusteks ise ette valmistuma, ilma et oleks ette antud kindlaid teemasid või juhiseid, mida käsitleda. Kuna lastekaitsetöötajatel puuduvad sageli süvitsi minevad teadmised **narkootikumide valdkonnas**, tuntakse puudust selgetest **juhenditest ja infolehtedest**.

Põhimõtteliselt antakse koostöökokkulepe kätte ja öeldakse, et hakake ise tegema. See toobki kaasa olukorra, kus lastekaitsespetsialistid peavad endale ise selgeks tegema, kuidas kanep välja näeb või mis üldse on narkootikumid. (lastekaitsespetsialist)

Lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseinike ajalise ressursi puudus

Küsitlusest ja süvaintervjuudest ilmnes, et lastekaitsespetsialistidel ja piirkonnapolitseinikel on **vähe ajalist ressursi**. Programmis osalejad ei saa seetõttu alati piisavat **tähelepanu**, kuigi mõni juhtum vajaks rohkem põhjalikku käsitlemist. Üldiselt rõhutati, et noortega seotud juhtumid vajavad **rohkem tähelepanu** ning noored peaksid olema **selgelt fookuses**. Lisaks leiti, et mitmete perede puhul oleks vajalik minna veelgi sügavamale, et saavutada tõhusam probleemide lahendamine.

Tundub, et lastekaitsjad on meil tegelikult ülekoormatud ja ei pruugi alati jõuda piisavalt süvitsi töötama peredega. Nad peavad valima, millistele peredele nad keskenduvad ja mõnikord jäävad lihtsamad juhtumid tagaplaanile.
(piirkonnapolitseinik)

Oleme varem töötanud väga erinevate piirkonnapolitseinike ja noorsoopolitseinikega. Mõned neist on olnud väga kaasatud, aga praegusel ajal on eriti märgatav, et neil on palju kohustusi ja nad lihtsalt ei jõua kõike. Kui noored pole eraldi fookuses, jääb vajalik tähelepanu puudu. (lastekaitsespetsialist)

Spetsialistidel võib olla korraga **mitu juhtumit**. Lisaks ei tegele lastekaitsespetsialistid ainult õigusrikkumiste juhtumitega, vaid ka **teiste valdkondadega**. Samuti näitena peab ühes omavalitsuses üks lastekaitsespetsialist täitma kahe ametikoha ülesandeid, kuna teist spetsialisti ei ole õnnestunud leida. See suurendab oluliselt tema **töökoormust**. Lisaks peavad piirkonnapolitseinikud tegelema õigusrikkujatega erinevates vanustes ja lahendama muid piirkonna murekohti.

Sageli sõidavad muud tööülesanded neist üle ja suhtumine on selline, et alaealiste juhtumid lahendatakse kiiresti ära, et saaks tegeleda "tähtsamate" asjadega. Võib-olla peetakse neid programme vähetähtsaks, kuid ma arvan, et need on väga olulised, sest see on koht, kus saame noori tõesti aidata ja mõjutada.
(piirkonnapolitseinik)

Ennetusprogrammi vähene struktureeritus ja rollide ebaselge jaotus

Küsitlustulemustest ja süvaintervjuudest lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseinikega ilmnes, et piirkonnapolitseinike ja lastekaitsespetsialistide **rollide ja ülesannete määratlemises esineb segadust**. Mõnes KOV-is on **ebaselge**, millised peaksid olema iga **osalise rollid** (sh juhtumikorraldaja) ja **vastutusala**d programmi läbiviimisel. Kuigi ametlikult on juhtumikorraldajad KOV-i lastekaitsespetsialistid, leiti, et juhtumikorraldust nähakse tihti kui ühe inimese tööna. Tegelikult peaks see olema koostöö eri osapoolte vahel. Struktuuri puudumine tekitab **segadust** ning mõjutab programmi tõhusust.

Meie ühiskonnas on sageli arusaamine juhtumikorraldusest probleemne – seda nähakse kui ühe inimese kogu töö tegemist, mitte kui koostööd, kus igal osapooltel on oma roll. (lastekaitsespetsialist)

Vähene koostöö osapoolte vahel

Intervjuudes mainiti, et piirkonnapolitseinike ja lastekaitsespetsialistide **omavaheline koostöö** võiks olla parem. Näiteks töid mõned lastekaitsetöötajad esile, et piirkondades ei toimu piirkonnapolitsei (kui programmi eestvedaja) poolt piisavalt **kohtumisi ega arutelusid**. Probleemi on toodud välja ka piirkonnapolitseinike poolt.

Üks on see, mida ise teen, kuid politsei poolt võiks olla rohkem koolitusi ja tegevusi. Programmi eestvedaja peaks korraldama rohkem kokkusaamisi ja arutelusid. Mina pole vähemalt selle aja jooksul ühtegi kutset saanud, et osaleda kohtumisel, kus politsei koordineerib arutelu Puhta Tuleviku teemal. (lastekaitsespetsialist)

Ühes intervjuus toodi näiteid juhtumitest, kus lastekaitsespetsialistid **ei teadnudki**, et noor on suunatud programmi. Samuti on olnud juhtumeid, kus politsei ei tunne noore vastu **piisavalt huvi**. Pelgalt noore kutsumine testi tegema **ei moodusta** veel programmi. Juhistes on selgelt kirjas, et noortega tuleb pidada vestlusi ja teha koostööd KOV-iga, kuid **praktikas seda sageli ei toimu**.

On juhtumeid, kus me ei teagi, et selline laps on programmis. Lisaks võiks politsei samamoodi rohkem huvi tunda selle noore vastu, kes on programmis – mis noor teeb, millega tegeleb jne. Lihtsalt see, et kutsuda noor testi tegema, teha proov ja lasta noorel minna ei ole mõttekas ning tegelikult see programm on siis lihtsalt mingi asi, mida tuleb teha. Kuskil on olemas ka minu teada selle programmi juhised ning seal kirjas vestlus noortega, juhtumiplaani koostamine, koostöö KOV-iga, kuid tegelikult seda ei ole. (lastekaitsespetsialist)

Samuti mainiti **vähem kommunikatsiooni** vanemate ning piirkonnapolitsei ja lastekaitse töötajate vahel ka lapsevanemate poolt ning vanemad sooviksid saada rohkem tagasisidet (näiteks testide tulemuste kohta) otse spetsialistilt.

Küsitlusest programmi osalejatega selgus, et kitsaskohana tajutakse **puudulikku kommunikatsiooni** osapoolte vahel. Osalejatelt küsiti, kuidas nad hindavad koostööd piirkonnapolitseinikega. Üks osaleja pidas läbisaamist pigem heaks, kolm osalejat kogesid mõningaid probleeme ning kaks osalejat andsid oma kogemusele väga halva hinnangu. Üldiselt peeti läbisaamist normaalseks.

Narkotestide läbiviimisega seotud kitsaskohad

Piirkonnapolitseinike intervjuudest selgusid kitsaskohad **narkotestide läbiviimisega**. Nõue, et narkotesti peab tegema **samast soost politseiametnik**, tekitab täiendavat **ajakulu** (eriti väiksemates KOV-ides), kuna tuleb leida sobiv asendaja ning leida kõigile osapooltele sobiv aeg. See lisab protsessi veel ühe ametniku, kellega programmis osalejal tuleb suhelda, mis võib noore jaoks olla koormav. Samuti võib **uriiniproovi** võtmine osutada keeruliseks, kui **puuduvad sobivad tingimused**. Politseijaoskondades on tingimused tavaliselt head, kuid muudes kohtades võivad need olla ebasobivad.

Narkotestidena kasutatakse nii uriiniteste kui ka süljeteste, kuid **süljetestid ei pruugi** alati olla **täpsed**. Esile tõsteti olukordi, kus test **ei tööta korralikult** või **tulemusi ei saada kätte**, mistõttu tuleb testimise **protseduuri korrata**. Uriinitestide puhul on eksimisvõimalus väiksem, kuid nende kättesaadavus on piiratud. Samas peetakse süljeteste positiivseks seetõttu, et nende kasutamisel ei ole vaja leida samast soost ametnikku, mis lihtsustab testimise protsessi.

Eksimisruum on uriinistega nullilähedane. Süljeprooviga on oluline kuidas nad hõõruvad ja kuidas test hakkab jooksuma. On väga palju probleeme. Oleme veendunud et me ise ei tee valesti, test lihtsalt ongi selline. (piirkonnapolitseinik)

Probleeme on esinenud ka **testide tõlgendamisel**. Narkotesti loetakse negatiivseks ainult siis, kui ilmub kaks selgelt eristatavat triipu. Kui teine triip on väga õhkõrn, võib tekkida kahtlus, et tarvitamine on toimunud, kuigi testi juhiste järgi loetakse seda siiski negatiivseks. Kahtlust toetab asjaolu, et mõnel juhul on programmis osalejad ise tunnistanud pärast testi tegemist narkootikumide tarvitamist.

See pole efektiivne ja tundub nagu lolli mängimine, sest test ei anna tegelikku olukorda täpselt edasi. Isegi noored ütlevad vahel, et nad on varem midagi tarvitanud, mis kinnitab testi ebatäpsust. Kui see joon on õhkõrnalt näha, siis ma pean lugema selle negatiivseks. Ma ei saa mitte midagi muud teha. (piirkonnapolitseinik)

On esinenud kahtlusi, et programmis osalejad võivad proovida **narkotestidega petta**. Näiteks on üritatud tarbida rohkem vett, et lahjendada proovi või on võetud kaasa kellegi teise uriin. Seda toodi välja ka küsitluses, et noored on teadlikud sellest kui kaua narkootikumid nende kehas püsivad, mistõttu võivad nad testi tulemusi mõjutada.

On olnud ka petmiskatseid, kus noored võtavad kellegi teise uriini kaasa. Samuti üritavad mõned juua meeletult vett, arvates, et see lahjendab proovi. Kui keegi on pikaajaline tarvitaja, siis see vee joomine ei aita. Samuti püsib THC kehas kauem inimestel, kellel on rohkem rasvkudet, mis võib tunduda ebaõiglane, kuna sama seltskonna inimesed võivad saada erinevaid tulemusi. Olen noortele selgitanud, et igaühe keha reageerib erinevalt ja peame sellega arvestama. Kui uriiniproov ei näita midagi, ei saa me midagi teha. (piirkonnapolitseinik)

Lapsevanemad toovad probleemkohana välja ka **testide tegemise sageduse**, mis mõnel juhul oli poolteist kuud, mis lapsevanemate hinnangul vähendas kontrolli mõju.

Programmis ei soovita osaleda

On esinenud juhtumeid, kus noored **ei ole** alati **valmis programmis osalema**. Küsitlustulemustest selgus, et noored on tihtilugu programmi suhtes **negatiivselt meelestatud**, kuna nad näevad seda kui **ebameeldivat kohustust**. Kui noor ei ole motiveeritud ega nõus programmis osalema, jäävad probleemid noore elus tihti lahendamata ja olukord halveneb. Kui noor keeldub osalemast mittekarakteristlikes meetmetes, jääb ainsaks võimaluseks **trahv**, mis ei pruugi probleemide lahendamisel efektiivne olla. Trahvid võivad olukorda hoopis **halvendada** ja peredele lisaprobleeme tekitada.

Lastekaitse spetsialistide ja piirkonnapolitseinike hinnangul tuleneb **osalejate vastupanu programmi tegevustele** peamiselt sellest, et noored tajuvad programmis osalemist sageli **karistusena**, mistõttu puudub neil motivatsioon osaleda. Täisealiseks saamisel võib noorte **motivatsioon** märkimisväärselt **väheneda**, kuna alaealistele kehtestatud kohustused enam ei kohaldu. Programmis osalemine võib põhjustada ka tööalaseid raskusi, sest noored on väljendanud oma kartust, et programmis osalemine võib põhjustada töölt puudumist või isegi töökoha kaotust. Lisaks vähendab noorte motivatsiooni programmi pikkus ja kodutööde maht. Vabatahtlik osalemine annab neile võimaluse **programm pooleli jätta**, mis võib vähendada sekkumise mõju. Programmi edukust mõjutab ka see, kui hästi õnnestub leida noorte ajakava arvestades sobivaid aegu tegevuste läbiviimiseks.

Intervjuudes toodi välja üks juhtum programmist keeldumise kohta. Noorele tehti narkootikumide testi ekspertiis ja pärast programmi algust osutus esimene narkotest positiivseks, mille järel osaleja teatas, et ei soovi enam programmis osaleda. Kuna ekspertiisitasusid ta ei pidanud katma, võis antud juhul programmis osalemine olla ainult vahendiks, et vältida ekspertiisi tasumist. See näitab, et osalejal ei olnud tegelikult soovi programmis osaleda.

*Programmis osaleja sai vaid rahatrahvi ja säästis 800 eurot, mis oleks pidanud katma ekspertiisi kulud. See oli minu jaoks väga ebameeldiv kogemus, kuna helistasin spetsialistidele, kes vastasid, et programm ongi loodud nii, et kui alaealine on nõus osalema, siis katab ekspertiisi tasud automaatselt riik või PPA. See teave võib levida alaealiste seas ja tekitada olukordi, kus inimesed kasutavad programmi ära. See on huvitav, et läbikukkumise korral ei pea noor tasuma ekspertiisi tasu.
(piirkonnapolitseinik)*

Esile toodi ka üksikuid juhtumeid, kus **lapsevanemad ei ole nõus, et nende laps osaleb programmis**. Sellistes olukordades peavad spetsialistid pingutama, et selgitada programmis osalemise eeliseid ja selle positiivset mõju noore tulevikule.

Lastekaitse spetsialistide ja piirkonnapolitseinike hinnangul tuleneb **vanemate vastuseis** sellest, et sageli on vanemad eitusfaasis ega tunnista oma **lapse probleemi tõsidust**, mistõttu nad ei näe vajadust programmis osaleda. On olnud juhtumid, kus vanemad ei ole koostöövalmid ja võivad isegi spetsialistidele vastu hakata, kuna nad ei usalda nende püüdlusi noort aidata. Lisaks püüavad mõned vanemad oma soovide ja vajadustega juhtumikorraldajatele lahendusi peale suruda, arvates kindlalt teadvat, milliseid muutusi nad oma lapses näha soovivad. See takistab spetsialistide tööd probleemide vähendamisel laiemalt. See suhtumine lõhub koostöövõimalusi ja muudab keeruliseks programmi tõhususe tagamise.

Elukohaga seotud kitsaskohad

Programmis osalejate puhul, kes elavad **eri paigus**, on programmi läbiviimine **keerulisem**. Näiteks, kui noor **elab saarel**, kuid käib **koolis mandril**, võivad tekkida raskused, kuna vanemad või eestkostjad ei pruugi alati kohal olla, et teda jälgida. Samuti on noori, kes elavad **välismaal**, mis muudab regulaarsetel kontrollidel osalemise keeruliseks. Lisaks on noori, kes elavad **kärgpere** tingimustes, kus vanemad elavad lahus, mis toob kaasa lisaväljakutseid.

Probleemina töid ühes KOV-is piirkonnapolitseinikud välja, et on mitmeid noori, kes sooviksid programmis osaleda, kuid elavad piirkonnas, kus nende **KOV ei ole programmiga liitunud**. See probleem ilmneb juhtumite korral, kus noored on toime pannud süüteod teises piirkonnas ning juhtumit menetleb teise piirkonna politsei. Selle tagajärjel ei pruugi noorel olla võimalust tegu heastada, karistusregister puhtaks jätta ning saada vajalikku abi ja tuge. Samuti töid piirkonnapolitseinikud välja, et sel teemal on proovitud läbirääkimisi pidada, kuid seni pole positiivset tulemust tulnud.

Meie menetleme ju neid tegusid sündmuskoha järgi. Noor võib olla mujalt, aga paneb rikkumise korda siin KOV-is, siis ta tuleb meie lauale, mitte ei lähe elukohajärgse KOV-i lauale. Meie tahaks ta programmi võtta, aga elukohajärgne KOV ütleb, et neil pole sellist asja. [...] Ja kui noor seal piirkonnas tarvitab, siis tehakse talle rahatrahv. (piirkonnapolitseinik)

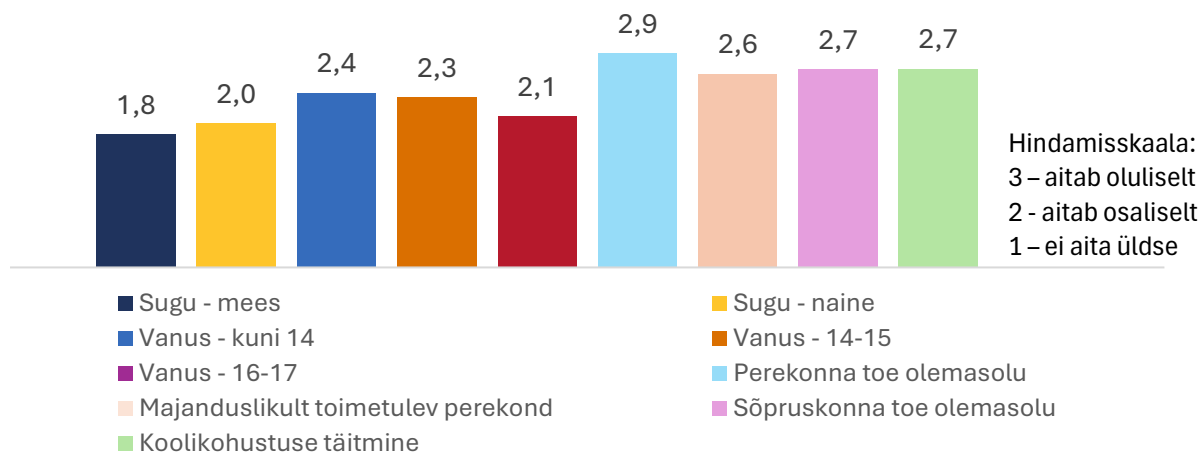
Programmi satuvad noored, kellel on sõltuvusprobleemid. Ennetusprogrammi on sattunud osalejaid, kellel on sõltuvusprobleemid, kuigi nad ei kuulu programmi sihtgruppi. Noorte jaoks, kes on pikemat aega seotud narkootikumide kasutamisega, võivad programmi tegevused osutada **ebapiisavaks**. Sõltuvus on keeruline probleem, mis vajab meditsiinilist sekkumist ja pikaajalist ravi.

Kuna ma ei ole arst, ei saa ma raviplaanide koostamisega tegeleda. Kui noorel on sõltuvus, siis on vajalik, et raviasutused teeksid koostööd meiega. Esiolgu võib olla vajalik spetsiaalne ravikuur. (piirkonnapolitseinik)

Mitmetes KOV-ides **puuduvad spetsialistid**, kes oskaksid tegeleda **sõltuvusprobleemidega**. Lisaks napib vajalikke teenuseid ning noori ei saa suunata sobivatesse raviasutustesse, kuna neid **ei ole piirkonnas** piisavalt **saadaval**. Proovitud on „Puhast Tulevikku“, millele järgnes suunamine kinnise lasteasutuse teenusele (KLAT), mis osutus tõhusaks. Pärast seda oli võimalik uuesti jätkata „Puhta Tulevikuga“.

4.4 Programmi tulemuslikkust mõjutavad tegurid

Lastekaitse spetsialistide ja piirkonnapolitseeride hinnangul aitab programmi tulemuslikkusele kõige rohkem kaasa **perekonna toe olemasolu** (joonis 8).



Joonis 8. Programmi tulemuslikkust mõjutavad tegurid

Ennetusprogrammi edukale läbimisele aitab tugevalt kaasa eelkõige **perekonna** toe olemasolu (2.9), **sõpruskonna** toe olemasolu (2.7) ja **koolikohustuse täitmine** (2.7). Majanduslikult toimetuleva perekonna mõju hinnatakse samuti kõrgelt (2.6). Pisut madalamalt hinnatakse programmis osaleja enda sotsiaaldemograafilisi tegureid nagu sugu ja vanus.

Mõned vastajad märkisid, et neil pole olnud kogemust tüdrukute ja alla 14-aastastega programmis. Samuti leiti, et vanus ei ole kõige olulisem tegur, sest programmis osalemise edu sõltub palju noore iseloomust, sisemistest omadustest ja välistest mõjuteguritest.

Toetavad tegurid võivad olla **universaalsed**, mitte spetsiifilised. Näiteks võib narkoennetuse toetavaks teguriks olla elukoha lähedal kättesaadav abi, pädevad spetsialistid ja nende olemasolu. Sõpruskonnal on samuti oluline roll, kuid negatiivne sõpruskond ei suuda toetada ning positiivne sõpruskond pole võib-olla noore probleemidest teadlik.

Perekodudes elavad noored pole sageli suutnud sõltuvusainetest täielikult loobuda. Samas võib igasugune info aidata noort paremini mõista ja õige abi juurde suunata.

Sotsiaaldemograafiline profiil

Süvaintervjuudest lastekaitse spetsialistide ja piirkonnapolitseeridega selgus, et programmis osalejate **sotsiaaldemograafiline profiil** võib mõjutada programmi tulemuslikkust. Spetsialistide hinnangul võib vanus mängida olulist rolli, kuna noorematel noortel, nagu **14-15-aastastel**, on sageli suurem **motivatsioon** ja nad on käitumise muutmisele avatumad. **Vanemad noored**, näiteks 18-aastased, võivad oma **iseseisvust** tugevalt rõhutada, mis võib tekitada rohkem vastuolu programmis osalemisel. Seetõttu on nad **raskemini mõjutatavad**.

Kui noored satuvad pilti juba varases eas, siis nende puhul tundub, et sekkumine on tõhusam ja mõjub paremini. (piirkonnapolitseerik)

Programmis osalejate **soo osas** arvamused **lahknesid**. Rohkem intervjuueeritavaid leidis, et poistega on keerulisem töötada. Üks lastekaitse spetsialist märkis, et tema kogemuse põhjal on olnud vaid üks juhtum, kus tüdrukuga tuli programmi pikendada. Ta tõi esile, et tüdrukud suhtuvad programmis teisiti. Samas oli ka neid, kes leidsid, et hoopis tüdrukutega on keerulisem.

*Tüdrukutel võib olla erinevaid põhjuseid, miks nad võivad olla vähem motiveeritud või miks nende tulemused võivad olla keerulisemad. [...] Poisid võivad tõepoolest mõnel juhul olla rohkem motiveeritud või võtta programmi tõsisemalt.
(lastekaitse spetsialist)*

Oli ka neid, kes ei leidnud, et vanus ja sugu võivad mõjutada programmi tulemuslikkust. Oluliseks peeti hoopis spetsialisti enda **oskusi noori motiveerida** ja aidata neil **probleemidega** toime tulla.

Elukoht

Süvaintervjuudest ilmnes, et programmi tulemuslikkus sõltub ka **piirkondlikest eripäradest**. **Väiksemates KOV-ides**, kus kogukond on väiksem ja kokkuhoidlikum, on ka järelevalve **loomulik** ning seetõttu on programmis osalejatel väiksem tõenäosus võrgustikust välja langeda. Suuremates KOV-ides pakub piirkonna suurus osalejatele rohkem **anonüümsust**, mis omakorda muudab nende jälgimise **keerulisemaks**.

*Väike kogukond ei lase noortel võrgustikust välja kukkuda, sest võrgustikutöö on tugev. See on suurte linnade miinus, kus võib olla lihtsam ära kaduda.
(lastekaitse spetsialist)*

Täiendavalt toodi ka välja, et suuremates piirkondades on **mõjuained kergemini kättesaadavad** ning noored võivad sattuda **halbadesse seltskondadesse**, mis suurendab riskikäitumise ohtu. Samas sõltub linnades palju sellest, millises **linnaosas elatakse** – piirkondades, kus kogukond on tugevam, on abivajavaid noori lihtsam märgata ja toetada.

See tihe rahvastik ja mitmekesisus loovad olukorra, kus kahtlased seltskonnad ja negatiivsed mõjutused võivad kergesti kätte saada. Noored võivad sattuda sellistesse keskkondadesse, kus nad puutuvad kokku narkootikumide proovimise võimalustega. (piirkonnapolitseinik)

Väiksemates piirkondades peavad spetsialistid olema **paindlikumad**, kuna **inimressursid on piiratud ja vahendeid napib**. Samas toodi välja, et väiksemates KOV-ides on aega rohkem, mida noortele suunata. Samuti tagab väiksem inimeste ring, et ametkondade esindajad tunnevad üksteist, mis muudab koostöö sujuvamaks.

Väikses kohas on lihtsam ning võrgustikutöö oleks suuremas KOV-is keeruline. Meil siin ametnikud teavad inimesi paremini ja kohe reageerivad, kui näevad midagi kahtlast. Info liikuvus on samuti parem. (piirkonnapolitseinik)

Suuremates piirkondades on seevastu **tugiteenused** paremini kättesaadavad. Väiksemates piirkondades võimalused napivad ning spetsialiste on vähe, kes oleksid pädevad näiteks nõustamisteenuseid pakkuma.

Lisateenused, nagu nõustamine, peavad olema kättesaadavad. Ma tean, et kõikides omavalitsustes see alati nii ei ole. (lastekaitsespetsialist)

Oli ka neid, kes ei nõustunud, et elukoha asukoht mõjutab programmi tulemuslikkust, rõhutades, et määravaks on spetsialistide **oskused ja pühendumus**. Lisaks on **teenuskeskused** kõikjal olemas ning programmis osalejad ei saa lihtsalt ära kaduda.

Muud tegurid

Kõige enam toodi lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseinike süvaintervjuudes välja, et programmi tulemuslikkust mõjutab ka **perekondlik tegur**. Oluline on, kas lapsevanemad või hooldajad **toetavad** programmis osalejat või mitte. Lisaks peeti pere osalust ennetusprogrammi **tegevuskava** koostamisel oluliseks, et nad tunneksid end kaasotsustajatena.

Kui laps saab spetsialistide juures abi, on oluline, et ta leiaks kodus toetava keskkonna, kus vanemad mõistavad ja toetavad tema püüdlusi. See muudab lapse muutuste teekonna oluliselt lihtsamaks. (lastekaitsespetsialist)

Programmi tulemuslikkust mõjutab ka perekonna **suhtumine narkootikumidesse**. Kui peres on suhtumine narkootikumidesse tolerantne või leebe, võivad noored omandada sarnased **hoiakud** kodust. Samuti tõi üks lastekaitsespetsialist esile, et **karm kasvatusstiil** võib laste suhtumist narkootikumidesse **negatiivselt mõjutada**, lükates nad tarbimise poole. Teiselt poolt, kui lapsevanemad on **üksikõiksed**, kus nende noor käib ja kellega aega veedab, võib see samuti raskendada noorte puhtaks saamist. Üks piirkonnapolitseinik tõi täiendavalt esile, et keeruline võib olla ka **üksikvanematega** peredes, kus kogu vastutus ja eluolu lasub ühe vanema õul. Sellises olukorras on keerulisem last pidevalt toetada ja tema tegemistel silma peal hoida.

Teise olulise tegurina toodi välja **eakaaslaste mõju**. Kui programmis osaleja veedab aega seltskonnas, kus narkootikumide tarvitamine on tavapärane **vaba aja veetmise viis**, võib tal olla keeruline narkootikumidest eemale hoiduda. Lisaks nimetati tegurina ka **liigset vaba aega**, kui programmis osalejal pole ühtegi huviringi ega tegevust, mida peale kooli teha. Nii on kergem halvale teele sattuda.

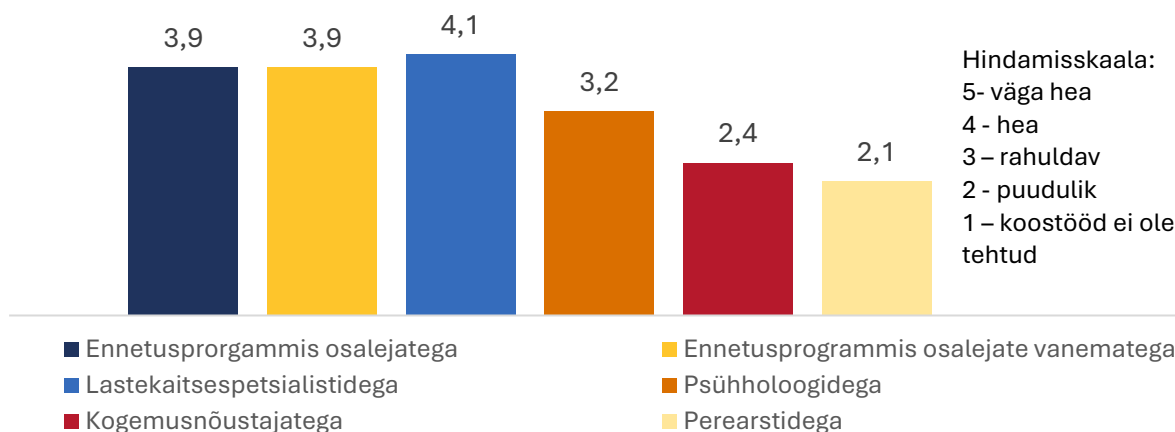
Kui kogu tutvusringkond koosneb probleemsest seltskonnast, on selle ringi eemaldamine äärmiselt keeruline ja võib tekitada veelgi suuremat mässumeelsust. See võib viia isegi olukordadeni, kus noored jooksevad kodust ära või süveneb probleem. (piirkonnapolitseinik)

Tegurina toodi välja ka **toimetulek koolis**. Kui programmis osalejal läheb koolis hästi, võib see toimida positiivse motivaatorina ja toetada tema edusamme programmis. Vastupidi, koolis esinevad raskused võivad kanda negatiivset mõju ka teistesse eluvaldkondadesse, sealhulgas programmi osalemisse ja saavutustesse.

Täiendavalt rõhutati, et programmi tulemuslikkus sõltub suuresti ka **spetsialistide omavahelisest koostööst**. Kui programmis osaleja jääb ajapuuduse tõttu tähelepanuta ja satub nn „halli tsooni“, võib ta vajalikust abist ilma jääda, mis vähendab programmi efektiivsust. Samuti rõhutati, et lastekaitse spetsialistide ja piirkonnapolitseinike vaheline koostöö peab olema sujuv, et noor tunneks, et temaga tegeletakse järjepidevalt ja temast hoolitakse.

4.5 Koostöö osapoolte vahel

Lastekaitse spetsialistid ja piirkonnapolitseinikud hindasid kõige kõrgemalt **koostööd lastekaitse spetsialistidega** (joonis 9). Kõrgelt hinnati koostööd ka nii ennetusprogrammis osalejatega kui nende vanematega (mõlemad 3.9). **Madalamad hinnangud** anti koostööle psühholoogidega (3.2), kogemusnõustajatega (2.4) ning perearstidega (2.1) ning enim seetõttu, et koostöö läbiviimine spetsialistidega on vähene. Lisaks toob 4 lastekaitse spetsialisti avatud vastustes välja, et koostöö politseiga on olnud väga hea.



Joonis 9. Kuidas hindate koostööd erinevate osapoolte vahel ennetusprogrammi raames?

Ka programmis osalejate lapsevanematel paluti hinnata koostööd eri osapooltega. Koostööd **piirkonnapolitseinikutega** hinnati enamasti heaks või väga heaks, samas mainiti, et politsei suhtlus võib kohati tunduda liiga ametlik ja autoritaarne, mistõttu sooviksid vanemad rohkem näha usaldusliku suhte loomist noore ja tema perega. Koostöö **lastekaitsetöötajatega** sai samuti head hinnangud ning lapsevanemad tõid esile rahulikke ja toetavaid vestlusi. Lastekaitse

pakkus mitmel juhul olulist tuge ning samuti peeti suhtlemist lastekaitsetöötajatega sõbralikuks ja vastutulelikuks.

Ühed ja samad inimesed olid kogu aeg, kes kodus käisid. Üks politseinik ja üks noorsootöötaja. Väga sõbralikud olid, miski ei häirinud. (programmiosaleja)

Lapsevanemad tõid ka välja, et **kommunikatsioon** erinevate osapoolte vahel **ei ole** alati **sujuv**. Näiteks väljendasid mõned vanemad muret selle üle, et testide tulemusi ei jagatud nendega piisavalt kiiresti või et nad said tulemustest teada vaid noore vahendusel. Kokkuvõttes sooviksid lapsevanemad suurendada spetsialistide koostööd ka noore perega, et tagada parem ja läbipaistvam suhtlus lapsevanemate, politsei ja lastekaitsetöötajate vahel.

Koostöö KOV-i esindajate ja piirkonnapolitseinike vahel

Süvaintervjuudest lastekaitse spetsialistide ja piirkonnapolitseinikega selgus, et spetsialistid peavad omavahelist **koostööd väga oluliseks**, et **ennetusprogrammi edukalt rakendada**. Kuna programmis osalevad tihti abivajavad noored siis on kahe spetsialisti töhus koostöö nende toetamisel **määrava tähtsusega**.

Koostöö KOV-i töötajatega on üldiselt hea. Noortel on palju probleeme ning koostöö on vajalik. (piirkonnapolitseinik)

Siiski on koostöö eri KOV-ides ennetusprogrammide rakendamisel **varieeruv**. **Kohtumised** toimuvad peamiselt kodukülastuste või võrgustikukohtumiste vormis, näiteks programmi käivitamise ajal. Intervjuudest selgus, et suuremas osas KOV-ides on programmi rakendamine **eraldiseisev** – piirkonnapolitseinikud ja lastekaitse spetsialistid viivad läbi neile määratud tegevusi.

Kohalik omavalitsus teeb perega praktiliselt eraldi tööd, andes noorele lisaülesandeid. See töö on väga juhtumipõhine, mistõttu olen lastekaitse töös, sealhulgas kohtumistes, vähem kursis. (piirkonnapolitseinik)

Suuremates KOV-ides on piirkonnapolitseinike ja lastekaitse spetsialistide koostöö sageli **piiratud**, kuna juhtumeid on palju ja koostööle ei jää piisavalt **aega**. Koostöö piirdub sageli vaid **vajalike teadete** edastamisega, näiteks narkotestide tulemustega. On ka KOV-e, kus suhtlus toimub vaid programmi **alustamisel ja lõpetamisel** ning siis, kui midagi **negatiivset** juhtub, näiteks osaleja narkotest osutub positiivseks.

Väiksemates KOV-ides on koostöö tavaliselt **tihedam**, kuna seal viiakse sageli läbi rohkem ennetusprogrammi **tegevusi üheskoos**, mis soodustavad tihedamat suhtlemist. Väiksema spetsialistide arvu tõttu võib olla koostöö **pikemaajalisem ja usaldusväärsem**. Toodi välja ka edulugu ühe KOV-i põhjal, kus on ennetusprogrammi rakendamine olnud väga sujuv ning noori

on võetud ka naabervaldadest, kuna piirkonnapolitseinikel võib olla mitu KOV-i, kus nad tegutsevad.

Olen märganud, et kui tekib mõni probleem või mure lapsi puudutavas olukorras, on lastekaitse alati kättesaadav ja abivalmis. Nad julgustavad ja toetavad lapsi ning aitavad kaasa nende tulevikule. Minu kogemus näitab, et koostöö toimib suurepäraselt ja ma ei oskaks välja tuua ühtegi miinust selles protsessis.
(piirkonnapolitseinik)

Meil on väga hea koostöö ja tõeliselt vedanud selles osas. Hetkel on meil näiteks kaks noort naabervallast, kes osalevad „Puhast Tulevik“ programmis. [...] Kuna meie vallal on palju kogemusi ja praktikat programmi rakendamisel, võtame vastutuse programmi läbiviimise osa enda kanda, kui see logistiliselt sobib noorele.
(lastekaitsespetsialist)

Koostöö tõhusus sõltub suuresti ka spetsialistide **isiklikest eelistustest**. Mõned eelistavad näost-näku kohtumisi, samas kui teised eelistavad suhtlemiseks telefonikõnesid ja e-kirju. Intervjuudes mainiti, et koostöö sõltub inimesest, mõne inimesega on kontakti saamine väga lihtne, samas kui teisega on keeruline.

Piirkondliku koostöö efektiivsus sõltub suuresti isiksustest. Mõne koostööpartneriga on väga lihtne kontakti saada, teistega aga mitte. See võib olla üsna väljakutse, kui pead jälitama e-kirju või vastuseid telefonikõnedele. (lastekaitsespetsialist)

Osad lastekaitsespetsialistid leidsid, et piirkonnapolitseinikud võiksid anda neile rohkem informatsiooni **testide tulemuste** ja **muude tegevuste** kohta. **Infoliikuvuse probleem** tekib kuna spetsialistid ei saa **omavahel kokku**, vaid kogu suhtlus käib läbi telefoni või e-kirjade. Mõned piirkonnapolitseinikud tõid esile, et nad on pidanud koostööd ise eest vedama, kuna lastekaitsespetsialistid on olnud pigem passiivsed, kuigi juhtumikorraldajana peaksid just nemad seda rolli täitma.

Küsimus on ka selles, kust peaks tulema vajalik info. Kas piirkonnapolitseinikud unustavad kirja saata või ei tea nad, millal nad peaksid teatama, et nad on noorega kohtunud. See tekitab segadust ja küsimusi. Kui me rakendaksime „Puhast Tulevikku“ füüsiliselt koos, siis sellist küsimust ei tekiks. Me teaksime automaatselt, kas noor on käinud ja testi teinud või mitte. (lastekaitsespetsialist)

Koostööd mõjutab ka see, kui KOV-ides spetsialistid tihti **vahetuvad**. Seda esineb eriti **suuremates KOV-ides**, kus hea koostöö väljakujunemine võtab sageli aega. Uued spetsialistid ei pruugi olla veel kõigi protsesside ja nüanssidega täielikult kursis, mis võib omakorda **aeglustada tõhusat koostööd**. Lisaks, kui asendustöötajaid ei leita kohe, peavad olemasolevad spetsialistid

töötama **lisakoormusega**. Ühe KOV-i näitel esines juhtum, kus asendajaks määrati spetsialist, kellel puudus varasem kogemus noortega töötamisel. Sellisel juhul ei sobinud tema lähenemine noorte vajadustega.

Minul oli üks „Puhta Tuleviku” juhtum, kus asendaja ei olnud noortega varem tegelema. Koostöö ei sujunud hästi, eriti seoses tema lähenemise ja suhtlemisega lastega. Kui mina oleksin olnud see noor, ei oleks ma tahtnud tagasi tulla, sest tema lähenemine polnud sobiv. Üldiselt on meil siiski hea infovahetus.
(lastekaitsespetsialist)

Koostöö teiste organisatsioonide ja asutustega

Ennetusprogrammi tegevuste rakendamisel toimub koostöö **teiste organisatsioonide ja asutustega juhtumipõhiselt**. Teised osapooled kaasatakse siis, kui ilmneb **selge vajadus** nende ekspertarvamuse või sekkumise järele. Kaasamisega tegelevad peamiselt lastekaitsespetsialistid, kuid on ka KOV-e, kus seda teevad piirkonnapolitseinikud.

Täpselt see, et millist abi noor kõige rohkem vajab, siis saame ta ka tänu koostööpartneritele suunata ja paluda appi tulla. (piirkonnapolitseinik)

Rõhutati, et koostöövõrgustikku ei laiendata ilma **mõjuva põhjusega**, sest programmis osalejad eelistavad sageli, et nende osalemisest teaks võimalikult **vähe inimesi**. Soovitakse vältida ka **lisastressi osalejale**, sest mõned noored tunnevad end ebamugavalt, kui peavad programmi raames suhtlema paljude spetsialistidega. Kui spetsialiste on palju ja keegi pidevalt vahetub, võib noor tunda end ebakindlalt ega julge alati küsida, kes keegi on ja miks ta midagi teeb.

Praegu meie seisukoht on see, et kui me paneme ennast selle noore kingadesse, siis me mõtleme, kui suurelt me peaksime tema probleeme avalikult kajastama või kui palju inimesi peaks teadma, et ta on nende asjadega hädas. [...] Me ei kutsu lihtsalt inimesi laua äärde istuma pelgalt selleks, et nad seal oleksid. (lastekaitsespetsialist)

Kõige rohkem tehakse koostööd **nõustamisteenuste läbiviijatega**, näiteks psühholoogide ja psühhiaatritega. Nende **ekspertarvamus** on oluline, et hinnata, kui palju vajab programmis osaleja ja tema perekond täiendavat abi ning kas vajadus on muude teenuste järele. Koostööd on tehtud ka haiglate sotsiaaltöötajatega ja raviarstidega. Seda eriti juhtudel, kui noorel on sõltuvusprobleemid.

Ennetusprogrammi rakendamisel kaasatakse mitme KOV-i näitel ka **kooli**, eriti juhul, kui esineb **koolikohustuse mittetäitmist** või on narkootikumidega seotud probleemid toimunud **kooli territooriumil**. Koolikohustuse mittetäitmisel on ühe KOV-i näitel kaasatud sellisel juhul ka valla hariduskorraldaja. Enamasti võtavad piirkonnapolitseinikud või lastekaitsespetsialistid kooliga

ühendust, et uurida, kuidas noorel koolis läheb. Reeglina ei teavitata kooli noore osalemisest programmis.

*Koolilt oleme küsinud lapse edusammude kohta. Kui on vaja teada, kas laps tuleb toime või on mingeid puudujääke, siis kool on mulle tagasisidet andnud.
(lastekaitespetsialist)*

Ühe KOV-i näitel tehakse koostööd **Toidupangaga**, sest programmis osalenud käisid vabatahtlikutena abis. Koostööd on tehtud ka **huviharidusasutustega**. Lisaks on koostööd tehtud ka **Töötukassaga**, kui teenust on pakutud nende organisatsiooni kaudu. Kui programmis osaleja suunatakse **teistesse programmidesse**, tehakse koostööd ka nende programmide koordinaatoritega. Näiteks tehakse koostööd SPIN-programmi treeneritega, et koguda väärtuslikku tagasisidet. Lisaks ühes KOV-is on koostööd tehtud NEET-programmi kontaktisikuga.

*SPIN-programmi treeneritega, paljud samad lapsed osalevad mõlemas programmis, seega on toimunud infovahetust nende kahe programmi vahel.
(lastekaitespetsialist)*

Koostöövõrgustikku kaasatakse **noorsootöötajad** siis, kui programmis osaleja veedab oma aega noortekeskuses. Sel juhul võib olla noorsootöötaja programmis osaleja jaoks usaldusisik. Lisaks on tehtud koostööd kohalike **turvakeskustega**, seda juhtudel, kui on pakutud rehabilitatsiooniteenuseid.

Samas tõdeti, et tihti ei õnnestu kaasata väliseid eksperte, kuna spetsialistidel endal on ajapuudus. See probleem on eriti tuntav suuremates KOV-ides.

*Seal on küll kirjutatud, et kaasata psühholooge ja psühhiaatrid, aga päriselus ei ole see võimalik. Nad ei ole sellest huvitatud ja lihtsalt ajalise ressursi tõttu ei jõuaks ka.
(lastekaitespetsialist)*

JÄRELDUSED PROGRAMMI TULEMUSLIKKUSE KOHTA

Programmi mõju hindamine

- ✓ **Ennetusprogramm on vastanud enamiku spetsialistide, lastevanemate ning noorte ootustele ja osutunud tõhusaks**, aidates suurendada teadlikkust narkootikumide tarvitamisega seotud ohtudest ning aidates noortel narkootikumidest loobuda.
- ✓ **Programmi mõju on raske objektiivselt hinnata**, kuna puuduvad tõenduspõhised mõõdikud ning järelkontroll. Programmi tegevused vastavad küll teaduspõhisele lähenemisele, aga tõenduspõhiselt ei ole hinnatud nende praktilist rakendamist. Hetkel hinnatakse KOV-ides mõju erinevalt ning hinnang tugineb peamiselt subjektiivsele tagasisidele. Keeruline on kontrollida, kas noor jätkab narkootikumide tarvitamist või on toimunud positiivseid muutusi.
- ✓ **Spetsialist peab looma programmis osalejaga usaldusliku kontakti, et suurendada programmi tegevuste mõju**. Usaldusliku suhte korral on osalejad avatumad ning valmis oma probleemidega tegelema ja lahendusi leidma.
- ✓ **Programmi pikaajaline mõju sõltub programmis osaleja motivatsioonist**. Kuigi programm aitab lühiajaliselt noori kontrollida ja teadlikkust tõsta, sõltub pikaajaline mõju paljuski iga noore enda motivatsioonist ning sellest, kuidas programm nende isiklikele vajadustele sobitub.

Programmi peamised kitsaskohad

- ✓ **Juhendmaterjalide ja koolituste puudumise tõttu on programmi rakendamise kvaliteet ebaühtlane**. Lastekaitsespetsialistid peavad sageli end programmi tegevustega ise kurssi viima. See viib spetsialistide ülekoormamiseni ja võib takistada programmi ühtlast rakendamist, sest programmiga seotud teadmised põhinevad sageli isiklikul initsiatiivil.
- ✓ **Narkootikumide tarvitamise teemal on vaja rohkem ekspertteadmisi**. Mitmed lastekaitsetöötajad tunnevad puudust teadmistest narkootikumide tarvitamise teemal. See näitab vajadust täiendkoolituste ja ekspertnõu järele, et parandada programmi rakendamise kvaliteeti.
- ✓ **Programmi kestus on liiga lühike**. Lapsevanemate hinnangul on kuuekuuline programm liiga lühike, et saavutada pikaajalisi muutusi.
- ✓ **Ajalise ressursi nappus vähendab programmi tulemusi**. Lastekaitsespetsialistid ja piirkonnapolitseinikud on ülekoormatud. Seetõttu ei suudeta alati piisavalt süveneda juhtumitesse, kuigi noortega juhtumid vajavad rohkem tähelepanu.
- ✓ **Rollide ja vastutuste ebaselgus takistab programmi tõhusat elluviimist**. Lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseinike vahel esineb segadust rollide ja vastutusalaade jaotamisel. See toob kaasa ebaefektiivset koostööd ja arusaamatusi, mis võivad programmi edusamme pidurdada.
- ✓ **Osapoolte omavaheline koostöö on kohati vähene**. On KOV-e, kus ei toimu regulaarseid kohtumisi ega arutelusid ning juhtumi raames koostöö tegemine on pigem formaalne kui sisuline. See vähendab programmi tõhusust, kuna osapooltel võib puududa vajalik info. Programmis osalejad on tundud samuti puudulikku kommunikatsiooni osapoolte vahel.
- ✓ **Noored ei ole motiveeritud osalema programmis**. Kuigi ennetusprogramm mõjub positiivselt, sõltub selle tõhusus peamiselt noorte valmisolekust ja spetsialisti oskusest programmi kasulikkust selgitada. Motiveeritud osalejad saavutavad häid tulemusi, kuid paljud näevad seda kohustusena, mis võib viia katkestamise ja õigusrikkumiseni.
- ✓ **Narkotestide läbiviimisel ja tõlgendamisel on esinenud raskusi**. Sealhulgas sobivate tingimuste puudumine, süljetestide ebatäpsus ning nõue, et uriinittesti peab teostama samast soost ametnik, mis tekitab logistilisi väljakutseid. Lisaks on tuvastatud juhtumeid, kus programmis osalejad üritavad testitulemusi teadlikult mõjutada.
- ✓ **Programmi satuvad sageli noored sõltuvusprobleemidega**. Siiski ennetusprogramm ei paku sõltuvusravi ja programmi tegevustest ei pruugi piisata. Lisaks puudub mitmes KOV-is spetsialiste, kes suudaksid neid aidata. Samuti ei ole PPA-l ega KOV-il pädevust hinnata, kas noorel on sõltuvus või narkootikumide kuritarvitamine.

Tulemuslikkust mõjutavad tegurid

- ✓ **Elukoha asukoht on tekitanud mitmeid murekohti.** Programmi rakendamine on keerulisem, kui noor elab teises elukohas kui ametlikult registreeritud, mis raskendab jälgimist ja osalemist. Samuti ei saa vahelejäädud noored vajalikku abi, kui KOV-is puudub programmi koostöökokkulepe.
- ✓ **Nooremad programmis osalejad on sageli kergemini mõjutatavad, kui vanemad programmis osalejad, kes rõhuvad iseseisvusele.** See võib tekitada rohkem vastuolu programmis osalemisel.
- ✓ **Programmis osalejate soo mõju programmi tulemuslikkusele hinnati erinevalt:** enamasti peeti poistega töötamist keerukamaks, kuid mõne spetsialisti kogemusel nõuavad hoopis tüdrukud pikemat sekkumist.
- ✓ **Muudest teguritest mõjutavad kõige enam programmi tulemuslikkust perekond ja eakaaslased.** Vanemate toetus ja nende hoiakud narkootikumide suhtes mängivad olulist rolli noore käitumises ja valikutes. Samuti avaldavad mõju eakaaslased, eriti juhul, kui narkootikumide tarvitamine on nende seas tavapärane ajaveetmise viis.

Koostöö osapoolte vahel

- ✓ **Koostöö tõhusus piirkonnapolitseinike ja lastekaitse spetsialistide vahel sõltub piirkonnast, isiklikest eelistustest ja töökoormusest.** Spetsialistide koostöö on äärmiselt oluline ning väiksemates kohalikes omavalitsustes on see tavaliselt sujuvam. Suuremates KOV-ides võivad koostööd takistada juhtumite rohkus ja töötajate sagedane vahetumine. Probleeme tekitab ka aeglane teabevahetus ning piiratud võimalused näost-näku kohtumisteks. Edukas koostöö eeldab selget suhtlemist ja kõigi osapoolte aktiivset kaasamist.
- ✓ **Programmis osalenute lapsevanemad peavad koostööd ennetusprogrammi raames üldiselt heaks,** kuid toovad esile, et suhtlus võiks olla sujuvam. Spetsialistide ja perede vaheline kommunikatsioon ei ole alati piisavalt kiire või läbipaistev. Eriti testide tulemuste jagamisel ootavad lapsevanemad rohkem läbipaistvust ja kiiremat informeerimist.
- ✓ **Teisi osapooli kaasatakse vastavalt vajadusele, kuid seda peetakse oluliseks.** Osapooli kaasatakse ekspertarvamuse saamiseks. Peamiselt vastutavad kaasamise eest lastekaitsetöötajad, kuid mõnes KOV-is teevad seda ka piirkonnapolitseinikud. Koostööd tehakse kõige enam nõustamisteenuste pakkujatega. Leiti, et noorte vaimse ja füüsilise heaolu toetamiseks tuleks tihedamalt kaasata psühholooge ja perearste.

5 Ettepanekud ja soovitused alaealiste narkoennetuse läbiviimiseks KOV-ides

Ettepanekud aitavad edaspidi korraldada paremini KOV-ides narkoennetust alaealistele, kes on esmakordselt narkootikumidega vahele jäänud. Ettepanekud põhinevad uuringutulemustel (süvaintervjuudel ja küsitlustulemustel) ning eksperthinnangutel. Ettepanekuid on võimalik kasutada „Puhta Tuleviku“ arendamiseks peatükis 6 toodud stsenaariumite rakendamisel ning alaealiste narkoennetuse läbiviimiseks KOV-ides laiemalt.

1. Tõhusam ja struktureeritud koostöö osapoolte vahel

Soovitame lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseinike omavahelist **koostööd** tugevdada, et ennetustegevuste rakendamine oleks **tõhusam**. Antud soovitus toodi välja ka süvaintervjuudes. Koostöö ei tohiks piirduda ainult ülesannete jagamisega, kus tegevuste elluviimine jääb ühe osapoole kanda, ega taanduda vaid formaalsele dokumendihaldusele või koostöölepingute täitmisele.

Tõhusa ja struktureeritud koostöö tagamiseks on oluline korraldada **regulaarseid kohtumisi ja infoseminare**, et osapooled saaksid põhjalikumalt tutvuda üksteise tegevustega, sealhulgas teiste piirkondade kasutatavate meetoditega. Sellistel seminaridel oleks kõigil võimalus jagada oma teadmisi ja kogemusi, mis omakorda annaks kõigile võimaluse saada uusi ideid.

Oluline on tagada, et osapooled kohtuksid regulaarselt ka **näost-näkku**, mitte piirdudes vaid telefoni või e-kirjade teel suhtlemisega. Praeguses olukorras, kus mõnedes KOV-ides omavahelisi kohtumisi peaaegu ei toimu, tuleks kehtestada konkreetset reeglid, millal ja kui sageli kohtumised peaksid aset leidma. **Isiklik kontakt** on osutunud eriti oluliseks, kuna see aitab osapooltel paremini mõista tegevuste tegelikku mõju ja suurendab vastastikust koostööd.

Kohtumised noortega võiksid toimuda **ühiselt**, kaasates nii lastekaitsespetsialisti, piirkonnapolitseiniku, noore ja vajadusel ka tema pere. Selline lähenemine oleks noore jaoks mugavam, kuna tal ei tuleks eraldi kohtuda nii lastekaitsespetsialisti kui ka piirkonnapolitseinikuga. Ühised kohtumised osapooltega aitaksid tagada, et kõik oleksid samal lainel ning saaksid koos töötada noore toetamise ja lahenduste leidmise nimel, pakkudes koordineeritumat ja terviklikumat tuge.

2. Järelekontrolli teostamine

Järelekontroll peale tegevuste läbiviimist võimaldaks hinnata, kui **tulemuslikud** on olnud senised tegevused. Mitmed lastekaitsespetsialistid ja piirkonnapolitseinikud rõhutasid süvaintervjuudes järelekontrolli olulisust pärast tegevuste lõppemist. Järelekontroll on oluline, et tuvastada noored, kes võivad vajada **jätkutuge**. Kuigi noored võivad saavutada kuuekuulise puhtuse, on võimalik, et nad võivad pärast tegevuste lõppu jätkata tarbimist.

Järelekontrolli rakendamiseks toome välja ettepanekud, mida rõhutati ka süvaintervjuudes. Esiteks on oluline jälgida, kas noorel tekib pärast tegevuste lõppu **uusi probleeme** või **õigusrikkumisi**. Seda saab teha näiteks kooli kaudu, uurides, kuidas noor koolis hakkama saab ja kas on ilmnenud käitumismuutusi või õpiraskusi, mis võivad viidata probleemide süvenemisele.

Lisaks traditsioonilistele mõõdikutele tuleks keskenduda noore **igapäevaelu kvaliteedile** nagu näiteks **huvialad** ja **vaba aja sisustamine** ning arvestada noore **motivatsiooni** ja **arengut**. Lastekaitsespetsialistid ja piirkonnapolitseinikud tõid küsitluses esile, et toetav, **mitteformaalne**

järeloktroll kuus kuud pärast tegevuste lõppu aitaks hinnata noore edusamme ja riskitaset. **Vestlus** sobiks hästi edasise käekäigu ülevaate saamiseks, aidates tuvastada võimalikke uusi probleeme ja pakkuda vajadusel täiendavat tuge, et vältida riskikäitumise süvenemist.

Samas tuleb tõdeda, et järeloktrulli elluviimine võib osutada **keeruliseks**, kuna pole kindel, kui edukalt on võimalik noori pärast kohustusliku perioodi lõppu jälgida. Pole selge, kui paljud oleks valmis vabatahtlikult ja aktiivselt osalema jätku-uuringutes või täiendavates seiretegevustes. Seetõttu tuleks noorele selgelt kommunikeerida, millal ja mis tingimustel järeloktroll toimub.

3. Lastekaitse spetsialistide ja piirkonnapolitseinike rollide ja vastutusvaldkondade selgem määratlemine

Selge ja konkreetne rollide jaotus aitab **vähendada eeldusi ja ootusi** teiste osapoolte tegutsemisele, tagades, et kõik noored **saavad võrdset tähelepanu**, olenemata elukoha piirkonnast. See aitab vältida olukordi, kus tegevused jäävad arusaamatuste tõttu ellu viimata ning hoiab ära olukorra, kus üks osapool kannab liigselt koormust.

Seetõttu oleks soovitatav jätta **juhtumikorraldus lastekaitse spetsialistidele**. Nad oskavad hallata keerulisi juhtumeid, pakkuda vajalikku tuge ja koordineerida erinevaid teenuseid. Piirkonnapolitseinike roll võiks seevastu olla pigem toetav ja abistav. Ülesandeks peaks jääma noore sobivuse hindamine, et vältida sõltuvusprobleemidega noorte kaasamist.

4. Määratleda ennetustegevuste selge sihtgrupp

Ennetustegevused peaksid olema suunatud eelkõige **esmakordsetele tarvitajatele**, sest need on kavandatud just sellele sihtgrupile. Sõltuvusprobleemidega noored vajavad sageli intensiivsemaid tugimeetmeid, mistõttu üksnes ennetusprogrammi „Puhast Tulevik“ praegustest tegevustest ei pruugi nende abistamiseks piisata. Erinevatele vanusegruppidele ja erineva riskitasemega osalejatele sobivad **erinevad sekkumisviisid**, mistõttu on oluline määratleda selge sihtrühm.

5. Luua juhiseid ja materjale ennetustegevuste rakendamiseks

Ennetustegevuste paremaks rakendamiseks tuleks kaaluda selgete **juhiste** loomist, mis määratleksid **struktuuri** ja **tegevusjuhised**, võimaldades ühtset ja tõhusat lähenemist igas piirkonnas. Soovitust toodi välja ka süvaintervjuudes lastekaitse spetsialistide ja piirkonnapolitseinikega.

Kuigi praeguse ennetusprogrammi „Puhast Tulevik“ loominguiline paindlikkus on osade lastekaitse spetsialistide ja piirkonnapolitseinike hinnangul selle tugevus, on siiski vajadus **kindlama struktuuri** järele. See aitaks vältida segadust (eriti rakendamise algfaasis) ning pakkuda tugivõrgustikule selgemaid suuniseid ja raamistikku. Esmase **juhendamaterjali** loomine võimaldaks tegevusi paremini koordineerida ning tuvastada, millised lähenemised on kõige tõhusamad.

Juhendamaterjalid oleksid abiks ka kohtumistel noortega, kus on kirjas iga kohtumise eesmärgid ja teemad. Arvestades vaimse tervise toetamise keskset rolli probleemide lahendamisel, oleks otstarbekas kaaluda ka lastekaitse spetsialistide jaoks täiendavate tööriistade ja materjalide loomist vaimse tervise hindamiseks. Materjalid võiksid sisaldada ka narkootikumide temaatikat, et lastekaitse spetsialistid oleksid olulise infoga kursis.

6. Vajalik on luua hindamisraamistik

Vajalik on töötada välja **hindamisraamistik**, mis aitaks hinnata noorte sobivust ja ennetada sõltuvusprobleemidega noorte kaasamist. Nende juhiste abil saavad piirkonnapolitseeritud tõhusalt hinnata, kas noorel esinevad **sõltuvusprobleemid**, kasutades selleks loodud **hindamiseetodeid**.

Hindamisraamistik peaksid olema **selgelt struktureeritud** ja sisaldama kriteeriume, mis aitavad tuvastada sõltuvusprobleemide märke. Lisaks võiksid juhised sisaldada soovitusi edasisteks sammudeks, kui leitakse sõltuvusprobleemide tunnuseid, et suunata noored õige abi juurde.

7. Loobuda narkotestide kasutamisest kui kohustuslikust ennetustegevusest.

Narkotestid võivad noori ajutiselt **distsiplineerida**, kuid ei suuda pakkuda toetavat keskkonda, mis aitaks teha teadlikke ja pikaajalisi muutusi oma käitumises.

Tegemist on pigem **lühiajalise meetmega**, millel puudub jätkusuutlik mõju. Probleemiks on ka narkotestide tulemuste tõlgendamine, mis on sageli olnud ebatäpne ja võib viia ekslike järeldusteni. Seetõttu on soovitatav loobuda narkotestide kasutamisest kui kohustuslikust ennetusmeetmest ja suunata rohkem ressursse alternatiivsetele meetmetele, nagu nõustamine ja psühholoogiline tugi, mis aitavad saavutada pikaajalisemat ja püsivamat lahendust.

8. Kaasata rohkem osapooli ennetustegevuste raames

Senisest enam tuleks **kaasata lapsevanemaid**, kuna nad mängivad olulist rolli noorte toetamisel ja positiivsete muutuste elluviimisel. Perekond mõjutab noorte käitumist ning vanemad saavad aidata noortel teha püsivalt **häid valikuid**. Seda tõdeti ka süvaintervjuudes, et osa vanemaid peab noorte probleemide käsitlemist kellegi teise vastutuseks. Küsitluse tulemused kinnitasid, et ka lapsevanemad tunnevad vajadust tihedama koostöö järele lastekaitsespetsialistide ja piirkonnapolitseeritud. Lastevanematele **suurem kaasamine** võiks motiveerida neid aktiivsemalt enda lapse probleemidega tegelema. See omakorda võib parandada nii noore kui ka kogu pere heaolu.

Samuti tuleks vajadusel rohkem kaasata **koolipsühholooge**, kuna noored veedavad suure osa päevast koolis. Koostöö võimaldaks pakkuda noortele **terviklikumat tuge**, eriti olukordades, kus koolikeskkonnas esinevad samuti probleemid. Selline lähenemine aitaks tagada, et noored saaksid vajalikku abi ning toetust nii koolis kui ka ennetustegevuste raames, soodustades seeläbi nende üldist heaolu ja arengut. Vajadust nähti ka **kaasata rohkem noori** ning kuulata nende **arvamusi** ja **soove**. Ümarlaudade kohtumised ametnike vahel ei pruugi alati olla kõige tõhusamad probleemide lahendamiseks, kuna need ei pruugi piisavalt arvestada osalejate vaatenurki ja vajadusi.

Soovitame kaaluda ka **noorsootöötajate** kaasamist, et pakkuda veelgi mitmekülgsemat tuge, eriti raskemate juhtumite puhul. Seda rõhutati ka süvaintervjuudes, et noorsootöötajad saaksid pakkuda täiendavat abi, mis toetaks noorte positiivset arengut ja edusamme.

9. Täiendada ennetustegevusi

Ennetustegevuste raames võiks kaaluda **laiemat tegevuste valikut**. **Nõustamisteenused** võiksid olla **kohustuslik osa**, mida rõhutati ka süvaintervjuudes. Samas võiks nõustamisteenuse pakkujale jääda otsustusõigus, kui ta leiab, et osalejale ei ole seda teenust tarvis. Lisaks tuleks veelgi enam pakkuda **perenõustamist**, et toetada vanemlikke oskusi ja lahendada probleeme pereringis.

Soovitame pakkuda laialdasemalt **narkootikumide teemal nõustamisteenuseid** noortele. Praegu pole sellised teenused mitmes Eesti piirkonnas kättesaadavad. Narkootikumidega seonduvaid nõustamisi ja loenguid peaksid läbi viima **nõustajad**, kellel on selleks olemas **ekspertteadmised**. See tagab, et osalejad saavad usaldusväärset ja asjakohast teavet, mis aitab neil paremini mõista narkootikumide mõju ja riske ning toetab nende vaimset heaolu.

Süvaintervjuudest lastekaitsepspecialistide ja piirkonnapolitseinikega selgus ka, et piirkonnapolitseinikud peaksid informeerima noori **õigusrikkumiste tagajärgedest**. Oluline on selgitada, millal algab süüvõime, mis on süüteod ning kuidas need võivad noore tulevikku mõjutada. Rääkida tuleks mitte ainult narkootikumide tarvitamisest, vaid ka teistest süütegudest.

10. Vajalik on sõlmida koostöökokkulepped igas KOV-is

Noore osalemine ennetustegevustes ei tohiks sõltuda tema **elukohast**. Koostöökokkuleppeid ei ole iga KOV-iga sõlmitud, kuigi narkootikumidega seonduvaid õigusrikkumisi võib olla igas KOV-is. Igal omavalitsusel peaks olema piisav võimekus ennetustegevuste rakendamiseks ja vajaliku abi pakkumiseks.

11. Määrata noortele usaldusisik

Ennetustegevuste raames võiks noorel olla määratud **usaldusisik**, kuna see tagab **pideva toe** kogu protsessi vältel, aidates luua kindlustunnet ja järjepidevust. Usaldusisik saab pakkuda noorele vajalikku tuge, juhendamist ja suunamist, olles samal ajal kättesaadav probleemide tekkimisel. Usaldusisik võib olla nii võrgustikujuht või ka keegi teine. Oluline on, et see roll oleks **selgelt määratletud**, tagades, et noorel oleks alati keegi, kellele toetuda. See aitab suurendada tegevuste tõhusust ja motiveerib noort aktiivsemalt osalema.

12. Motiveerida veelgi enam vahelejäänud noori ennetustegevustes osalema

Noorte ennetustegevustest osalemisest keeldumise vähendamiseks on oluline, et piirkonnapolitseinikud ja lastekaitsepspecialistid rõhutaksid veelgi **tegevustes osalemise eeliseid**. Spetsialiste tuleks toetada täiendavate juhiste ja koolitustega, et nad oskaksid paremini **motiveerida** noori vabatahtlikult osalema. Ennetavad sekkumised on kõige tõhusamad siis, kui noore osalemine on vabatahtlik. Noortele peab jääma tunne, et nad kontrollivad ise oma elu ja neil on õigus teha iseseisvaid otsuseid.

6 Programmi edasise rakendamise alternatiivsed võimalused

Uuringu järelduste ja soovitude põhjal oleme koostatud kolm võimalikku stsenaariumit ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ edasiseks rakendamiseks, et pakkuda mitmekülgseid ja sihtrühma vajadustele vastavaid lahendusi.

1. **Ennetusprogrammi loomine.** Stsenaarium keskendub teaduspõhise ja standardiseeritud lahenduse loomisele, mis tagaks selged juhised ja võrdse ligipääsu kõigile osalejatele. See stsenaarium võimaldab viia programm „Puhas Tulevik“ vastavusse traditsiooniliste ennetusprogrammide nõuetega, pakkudes tugevamat raamistikku ja mõõdetavaid tulemusi.
2. **Võrgustikutöö mudeli edasiarendamine.** Stsenaarium tugineb programmi „Puhas Tulevik“ senisele ülesehitusele pakkudes paindlikkust ja võimalust kohandada sekkumisi vastavalt KOV-ide ja noorte vajadustele. „Puhas Tulevik“ on sisuliselt võrgustikumudel, kuid nimetuselt praegu ennetusprogramm, ning selle stsenaariumi rakendamisega oleks programmi sisu ja nimetus ka omavahel kooskõlas.
3. **Ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ liitmine mõne muu mudeliga.** Stsenaarium pakub võimaluse tõhusamalt kasutada olemasolevaid ressursse ja vältida dubleerimist.

Stsenaariumeid valideeriti valdkonna ekspertidega valideerimisseminaris. Järgenvolt on esitatud ülevaade igast stsenaariumist koos eeliste ja puuduste ning rakendusettepanekutega.

Teaduspõhise ennetusprogrammi loomine

Esimeseks stsenaariumiks on kindla raamistikuga ennetusprogrammi loomine (vt ka joonis 10). Ennetusprogramm pakub struktureeritud lähenemist, mille eesmärk on tegeleda konkreetsete probleemidega, näiteks narkootikumide tarvitamise ennetamisega, pakkudes tõenduspõhiseid sekkumisi ja tegevusi riskigruppidele. Ennetusprogramm võib olla üleriigiline või kohaliku tasandi programm, mis rakendab teaduspõhiseid lähenemisi ja meetodeid, et saavutada soovitud tulemusi. Programmi eesmärk on tagada, et sekkumised oleksid standardiseeritud ja järgitavad, pakkudes osalejatele võrdsed võimalused ja toetuse.

Kuigi praegu on „Puhas Tulevik“ ennetusprogrammi nime all, sarnaneb see pigem võrgustikutöö mudelile. See stsenaarium on loodud selleks, et „Puhas Tulevik“ oleks vastavuses traditsioonilise ennetusprogrammi nõuetega.

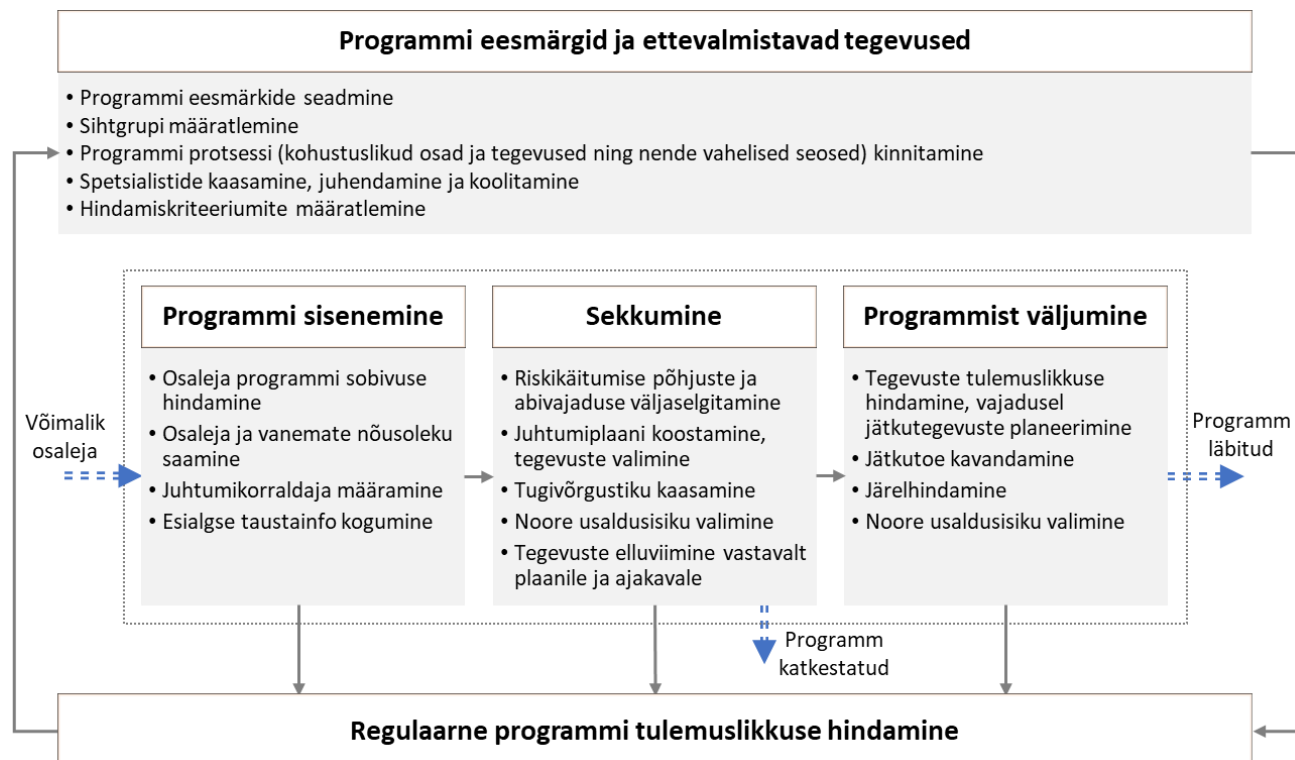
Eesmärk: Luua ja ellu viia selgelt struktureeritud ennetusprogramm, mille kõik tegevused põhinevad teaduslikult tõendatud meetoditel ja millel on tugev teoreetiline alus. Eesmärgiks on tagada osalejatele võrdsed võimalused, standardiseeritud tugi ja selgepiiriline programm, mida on lihtne rakendada ja jälgida.

Sihtgrupp: Programmi sihtgrupp on jagatud kaheks vanuserühmaks: 12-14-aastased ja 15-17-aastased noored, kellel on tuvastatud suurenenud risk narkootikumide tarvitamiseks. Programm pakub tõenduspõhiseid sekkumismeetmeid, mis on kohandatud vastavalt vanuserühmale.

Rakendamistegevused:

- **Osalejate valik.** Iga noore puhul hinnatakse tema sobivust ennetusprogrammi arvestades tema individuaalseid vajadusi ja programmi eesmärke ja tegevusi.

- **Osalemise nõusolek.** Programmis osamine on vabatahtlik. Vajalik on noore ja vajadusel ka tema vanemate või hooldajate nõusolek. Osalejad peavad olema täielikult teadlikud programmi eesmärkidest, tegevustest ja meetoditest, et tagada nende kaasatus ja pühendumus.
- **Koostöö ja juhised.** Programmiga kaasnevad põhjalikud koolitused, juhised ja tööriistad spetsialistidele, et tagada ühtlane rakendamine. Tihe koostöö erinevate osapoolte vahel (spetsialistid, kool, vanemad, noored) tagab selge arusaama rollidest ja vastutustest.
- **Sekkumisloogika.** Programm määratleb selgelt, millal ja kuidas sekkumised toimuvad, milliste riskide puhul rakendatakse milliseid tegevusi, ning kohandab sekkumised vastavalt konkreetsele olukorrale. Enne sekkumiste alustamist tehakse noortele põhjalik riskihindamine, et määrata kindlaks prioriteetsed vajadused.
- **Tegevused.** Programm põhineb kindlaks määratud raamistikul, mis tagab ühtse lähenemise ja võimaldab pakkuda igale osalejale samu võimalusi ja ressursse. Võimalik on omavalitsusliite kaasates luua regioonipõhine süsteem, kus osalejad saavad vajalikku tuge spetsialistidelt neljas piirkonnas. Kuigi see võib tähendada, et noored peavad teenuse saamiseks kaugemale liikuma, tagab see kvaliteetsema ja ühtlasema teenuse. Siiski võib probleemiks osutuda transpordivõimaluste puudumine, mis võib vähendada noorte juurdepääsu teenustele. Programm on sarnane teiste struktureeritud programmidega, nagu SPIN-programm või Gordoni perekool, kus tegevused on standardiseeritud ja toimub järjepidev töö programmisest tegevuste raames.
- **Järelhindamine.** Programmis viiakse läbi regulaarne järelhindamine, mille käigus analüüsitakse tegevuste tulemuslikkust ja programmi üldist sobivust. Hindamiskriteeriumid hõlmavad noorte käitumise muutusi, riskide vähenemist ja osalejate rahulolu. See võimaldab programmi pidevat kohandamist ja täiustamist, et tagada optimaalsed tulemused.



Joonis 10. Ennetusprogrammi protsess

Stsenaariumi eelised	Stsenaariumi puudused
<p>Struktureeritud lähenemine. Tagab selge ja süsteemse lähenemise, mis võimaldab sarnaseid tegevusi kõigile osalejatele</p> <p>Tõenduspõhised sekkumised. Sekkumised põhinevad teaduslikult tõestatud meetoditel, mis suurendab programmi usaldusväarsust ja efektiivsust.</p> <p>Võrdsed võimalused osalejatele. Kuna tegevused on standardiseeritud, saavad kõik osalejad juurdepääsu samadele teenustele ja ressurssidele.</p> <p>Selged rakendamise juhised. Juhised ja koolitused aitavad tagada ühtset rakendamist.</p> <p>Lihtsam hindamine ja mõõdetavus. Selgepiirilise struktuuriga programm võimaldab lihtsamat tulemuste hindamist ja mõõdikute kasutamist.</p> <p>Paremad võimalused lisarahastuse hankimiseks. Keskelt juhitud programmi puhul on selgelt määratletud vastutusosalad ja formaalne juhtimisstruktuur, mis teeb rahastuse hankimise, haldamise ja aruandluse läbipaistvaks ja usaldusväärsemaks. Aruandlus on lihtsasti kontrollitav ja standardiseeritud, vastates hästi EL fondide rahastuse saamiseks vajalikele nõuetele.</p>	<p>Vähem paindlikkust. Kindel raamistik vähendab paindlikkust kohandada sekkumisi vastavalt KOV-ide spetsiifilistele vajadustele ja osalejate vajadustele.</p> <p>Spetsialistide vähesuse probleem. Kvalifitseeritud spetsialistide, nagu psühholoogide ja sotsiaalpatoloogide, puudus võib takistada tõhusat rakendamist.</p> <p>Logistilised väljakutsed osalejate jaoks. Piirkondlikult organiseeritud teenuse pakkumine võib nõuda noortelt pikemaid vahemaid teenuse saamiseks, mis võib vähendada ligipääsetavust.</p> <p>Ressursimahukas. Programmi ülesehitamine ja käigushoidmine on kallis ja aeganõudev, nõuab olulisi investeeringuid nii rahaliste vahendite kui ka inimressursside osas.</p>

Kokkuvõttes on struktureeritud ennetusprogramm teaduslikult tõendatud meetoditel põhinev lahendus, mis keskendub selgele sekkumisloogikale ja standardiseeritud tegevustele. See tagab osalejatele kindla ja järjepideva tugivõrgustiku ning võimaldab pideva järelhindamise kaudu kohandada sekkumisi vastavalt noorte vajadustele. Selline lähenemine võib olla tõhus pikaajaliselt ja ühtlase kvaliteedi tagamiseks, kui kõik osapooled teevad tihedat koostööd.

Siiski ei eelista aruande koostajad struktureeritud ennetusprogrammi stsenaariumi kasutamist esmakordse narkosüüteoiga politseisse sattunud alaealiste probleemide lahendamiseks. Selline programm nõuab ulatuslikku ettevalmistust ja ressursse, mis teeb süsteemi ülesehitamise keeruliseks ja kulukaks. Ehkki ühtne lähenemine võimaldaks säilitada sarnast kvaliteeti kogu Eestis, ei ole nii mahuka ja keeruka lahenduse arendamine mõistlik vaid narkootikumide esmatarbijate jaoks. Standardiseeritud lähenemine takistab paindlikku ja kohandatut lähenemist, mida KOV-id suudaksid efektiivsemalt pakkuda näiteks läbi võrgustikutöö mudeli.

Võrgustikutöö mudeli edasiarendamine

Teine stsenaarium põhineb võrgustikutöö mudeli rakendamisel (vt ka joonis 11), mis sarnaneb praeguse ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ struktuurile ja protsessidele. Võrgustikutöö mudel on lähenemine, mis keskendub erinevate osapoolte, sealhulgas spetsialistide, organisatsioonide ja kogukondade koostööle. Mudel soodustab teabevahetust osapoolte vahel, mis aitab leida parimaid lahendusi. Võrgustikumudel on paindlik ja võimaldab KOV-idel kohandada sekkumisi vastavalt noore vajadustele ja KOV-i võimalustele.

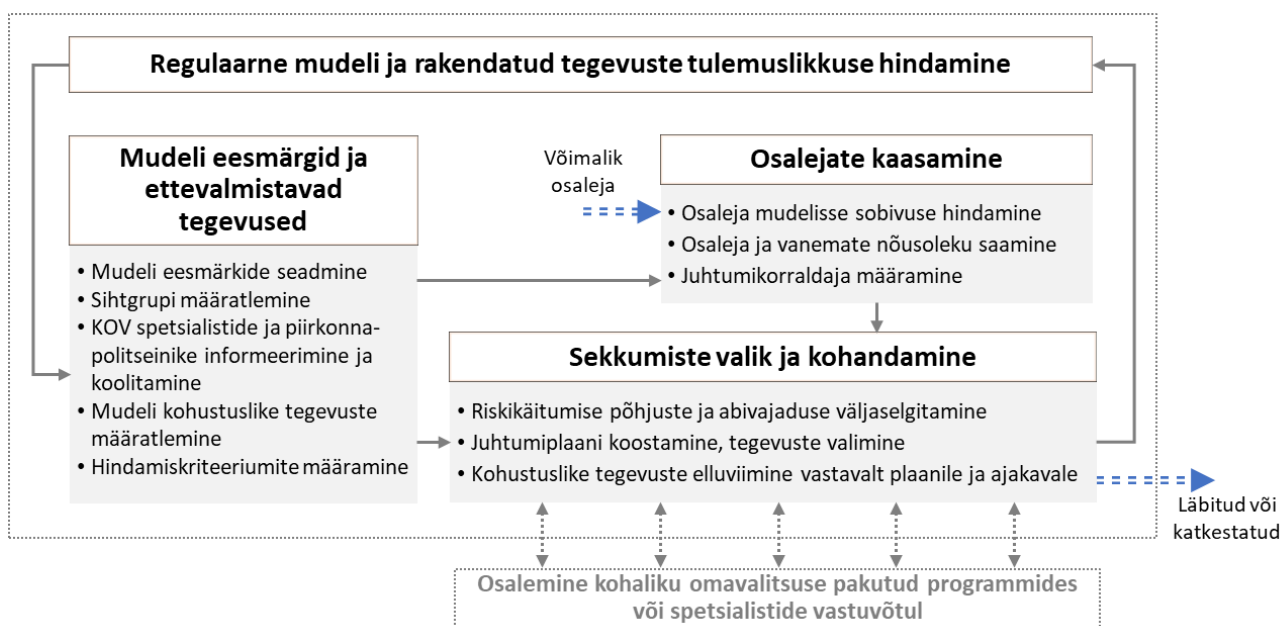
Stsenaarium on loodud seetõttu, et praegu viiakse ennetusprogrammi ellu peamiselt KOV-i tasandil juhtumipõhiselt ning võrgustikutöö mudeli stsenaariumi rakendamine soodustaks paindlikkust veelgi enam.

Eesmärk on pakkuda alla 18-aastastele noortele tõenduspõhiseid sekkumisi, mis vastavad nende individuaalsetele vajadustele. Lähenemine on paindlik, võimaldades KOV-idel rakendada olemasolevaid ressursse ja kohandada sekkumisi vastavalt noorte vajadustele kõige sobivamal viisil.

Sihtgrupp on alla 18-aastased noored, kellel on tuvastatud narkootikumide tarvitamise riskid.

Rakendamistegevused:

- **Osalejate valik.** Iga noore puhul hinnatakse mudelisse sobivust arvestades tema riskitaset, individuaalseid vajadusi ja olukorda. Hindamisel võetakse arvesse ka KOV-i võimalusi ja olemasolevaid sekkumisvõimalusi.
- **Osalemise nõusolek.** Võrgustikutöö mudeli rakendamine on vabatahtlik ja osalemiseks on vajalik nii noore kui ka vajadusel tema vanemate või hooldajate nõusolek.
- **Koostöö ja juhised.** Võrgustikutöö mudeli oluliseks aluseks on liikmete vaheline tihe ja pidev koostöö. See tagab ühtse lähenemise ja koordineeritud tegevused, et pakkuda noortele parimat võimalikku tuge. Vanemate või hooldajate kaasamine on oluline osa protsessist, kuna nende tugi võib aidata kaasa noore edasisele arengule.
- **Sekkumisloogika.** Noore jaoks koostatakse individuaalne juhtumiplaan, mis põhineb tema vajaduste ja olukorra hindamisel.
- **Tegevused.** Tõenduspõhiste tegevuste hulgast valitakse sobivaimad sekkumised vastavalt KOV-i võimekusele ja noore riskidele ning probleemidele. Noore jaoks määratakse usaldusisik, kes toetab noort kogu protsessi vältel. Kontaktisik võib olla juhtumiplaani koostamise eest vastutav võrgustikujuht või keegi, kes on lähedalt seotud noore ja tema toetamisega. Programmi raames pakutakse ka lapsevanematele vajalikke juhendmaterjale ja toetavat nõustamist.
- **Järelhindamine.** Pärast sekkumiste rakendamist peab toimuma järelhindamine, et analüüsida tegevuste tulemuslikkust. Hindamiskriteeriumid peavad olema paika pandud, näiteks korduvate rikkumiste esinemine teatud aja jooksul.



Joonis 11. Võrgustikutöö mudeli protsess

Muutused osapooltele

Võrgustiku eesmärk oleks pakkuda tuge nii noorele kui ka lapsevanemale. Hetkel on lapsevanema osalus piiratud, kuid võrgustikutöö mudel looks võimaluse kaasata neid aktiivsemalt.

Praegu täidavad lastekaitsetöötajad ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ raames juhtumikorraldajate rolli. Võrgustikutöö mudeli rakendamine võib anda neile veelgi suurema vastutuse ja laiendada nende rolli.

Stsenaariumi eelised	Stsenaariumi puudused
<p>Paindlikkus ja kohandatavus. Sekkumisi on võimalik kohandada vastavalt osaliste vajadustele ja KOV-ide võimalustele.</p> <p>Spetsialistide kaasamine. Võimalus rohkem kaasata spetsialiste eri valdkondadest noorte toetamiseks.</p> <p>Selgem rollijaotus. Stsenaarium aitab luua selge rollijaotuse. Kõik osapooled mõistavad oma vastutust ja ülesandeid, mis vähendab segaduse ja rollikonfliktide tekkimise võimalust. Juhtumikorraldaja aitab koordineerida protsessi ja hoida suhtlust osapoolte vahel sujuvana.</p> <p>Teabe ja ideede vahetus. Aitab kaasa parimate praktikate jagamisele ja uusimate teadusuuringute tulemuste rakendamisele, mis omakorda suurendab sekkumiste tõhusust.</p> <p>Kuluefektiivsus. Võimaldab KOV-del optimeerida ressursse, hoides ära kattuvaid tegevusi ja suunates vahendeid efektiivsemalt.</p>	<p>Ebaühtlane rakendamine. KOV-ides erinevad võimalused või motivatsioon ressursse suunata. Erinevates piirkondades erineval tasemel teenused.</p> <p>Spetsialistide nappus. Psühholoogide, sotsiaalpedagoogide ja teiste nõustajate nappus mõjutab mudeli tõhusust.</p> <p>Keeruline korraldada järelhindamist. Kui mudelit rakendatakse KOV-ides erinevalt ja juhtumipõhiselt, võib olla keeruline hinnata selle üldist tulemuslikkust ja mõju.</p> <p>Edukus sõltub juhtumikorraldajate motiveeritusest ja kompetentsist. Vähenenud motiveeritus ja vajalike oskuste puudus võib negatiivselt mõjutada sekkumiste tõhusust, tekitada usaldamatust ja vähendada noorte ja perede osalust mudelis.</p>

Kokkuvõttes on võrgustikutöö mudel sobiv lahendus esmakordse narkosüüteoga politseisse sattunud alaealiste probleemidega tegelemiseks, kuna see võimaldab paindlikku lähenemist, mis on kohandatud iga noore individuaalsetele vajadustele ja kohalikele oludele. Mudel keskendub spetsialistide koostööle ja võimaldab kaasata erinevaid eksperte, nagu sotsiaaltöötajad, psühholoogid ja noorsootöötajad, et pakkuda terviklikku tuge ja sekkumisi. See lähenemine aitab tagada, et noored saavad juurdepääsu teenustele ja toetusele, mis vastab nende konkreetsetele vajadustele ning vähendab riski, et nad satuvad edasistele õigusrikkumistele.

Võrgustikutöö mudel võimaldab KOV-idel valida ja rakendada kõige sobivamaid sekkumismeetodeid olemasolevate tõenduspõhiste lahenduste hulgast. Siiski ei peaks narkotestid olema võrgustikutöö mudeli kohustuslik osa, vaid võiksid olla kasutusel toetava meetmena juhtudel, kui on vajalik kinnitada noore korduvat narkootiliste ainete tarvitamist. Selline paindlikkus aitab hoida fookust noore vajadustel ja pakkuda sobivat tuge tema suunamisel.

„Puhta Tuleviku“ liitmine muu mudeli/programmiga

Programmi liitmine muu mudeli või programmiga. Eestis on kasutusel mitmeid ennetusprogramme ja -mudeleid, mis on suunatud õigusrikkumiste ennetamisele. Üheks võimaluseks on liita „Puhas Tulevik“ mõne teise, juba toimiva ja teaduspõhise mudeli või programmiga. Selline lähenemine aitaks vältida tegevuste dubleerimist ja pakkuda noortele terviklikumat sekkumist. Samuti võimaldab see ressursse paremini optimeerida, kasutada tõhusamalt spetsialistide oskusi, pakkuda riskinoortele integreeritud ja koordineeritud tuge.

Pakume liita ennetusprogramm „Puhas Tulevik“ Sotsiaalkindlustusameti (edaspidi SKA) „Ringist välja“ (edaspidi RV) mudeliga. RV mudel põhineb intensiivsel võrgustikutööl ning annab tegevusraamistiku võrgustikule, et aidata noorte probleeme lahendada. Juhtumikorraldajateks on KOV-id. Eesmärgiks on toetada noort, kellel esineb korduvaid õigusrikkumisi ning keskmise või kõrge tasemega riskikäitumist. Võrgustikku kaasatakse lisaks noortele ka nende pere, hooldajad või eestkostjad.⁵³ Mudel tugineb teoreetilisele raamistikule ning on Tervise Arengu Instituudi ennetuse teadusnõukogu poolt hinnatud kui arendamisjärgus olev programm.⁵⁴

RV mudeli rakendamine kestab vähemalt kuus kuud ning SKA pakub juhtumikorraldajale toetust. Mudeli lõppfaasis hinnatakse riskitaset ja tegevuste tulemuslikkust ning kui risk on vähenenud, lõpetatakse mudeli kasutamine. Kuus kuud pärast RV-mudeli lõpetamist jälgitakse noore olukorda ning kui riskitase on taas tõusnud, kaalutakse uuesti mudeli kasutamist.

Ennetusprogramm „Puhas Tulevik“ kohati dubleerib RV võrgustikutöö mudelit. Teeme ettepaneku kaaluda kahe riiklikult rahastatud programmi integreerimist üheks ühtseks võrgustikuks, et vältida kattuvusi ja tagada ressursside optimaalsem kasutamine. RV mudel on juba toimiv ja sellel on välja töötatud hindamissüsteem, mis võimaldab objektiivset tulemuslikkuse hindamist.

Sihtgrupp on alla 18-aastased noored, kes on vahele jäänud õigusrikkumistega (sh narkootikumide tarvitamine ja omamine).

Osalemise nõusolek. Rakendamine on vabatahtlik ja osalemiseks on vajalik nii noore kui ka vajadusel tema vanemate või hooldajate nõusolek. Osalejad peavad olema täielikult teadlikud ühtse mudeli eesmärkidest, tegevustest ja meetoditest. Ühtse võrgustiku loomine võib parandada töökorraldust ja suurendada mõjuulatust. Lisaks võiks see pakkuda selgemat struktuuri ja koordineerimist erinevatele osapooltele.

Koostöö ja juhised. Liitumine RV mudeliga loob aluse tõhusamale võrgustikutööle, mis võib tugevdada erinevate osapoolte vahelist koostööd ja pakkuda terviklikumaid lahendusi.

Programmil „Puhas Tulevik“ ja mudelil "Ringist välja" on mitmeid sarnasusi, kuna mõlemad keskenduvad riskinoorte toetamisele ja ennetusele. Siiski „Puhas Tulevik“ keskendub rohkem narkootikumide tarvitamise ennetamisele, pakkudes tõenduspõhiseid sekkumisi, samas kui "Ringist välja" mudel tegeleb laiemalt õigusrikkumiste ja riskikäitumisega. Samas nende liitmine võib pakkuda terviklikumat lähenemist, mis katab nii õigusrikkumiste kui ka narkootikumide tarvitamise ennetamise. See võib muuta sekkumised efektiivsemaks, kuna mõlemad probleemid

⁵³ Sotsiaalkindlustusamet. (2024). "Ringist välja" mudel. Kasutatud 18.10.2024, <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/ringist-valja-mudel>

⁵⁴ Ausmees, L. ja Strömpl, J. (2023). *Ringist Välja*. Kasutatud 18.10.2024, <https://www.tai.ee/sites/default/files/2023-08/Ringist%20V%C3%A4lja.pdf>

esinevad tihti koos. Lisaks saaksid KOV-id ja teised partnerid kasutada optimaalsemalt ressursse ja spetsialistide oskusi, vältides kattuvaid tegevusi ja sekkumisi.

Muutused osapooltele

„Puhas Tulevik“ rakendamine sõltub KOV-ide võimekusest ja lähenemisviisist. Kui KOV-ides on ennetustöö struktureeritud, on tõenäolisem, et noored ei satu enam politsei vaatevälja, kuna nad saavad vajalikku abi ja toetust õigeaegselt. Tõhus koostöö ja ressurside tõhus kasutamine aitavad ennetada probleemide süvenemist ning suunavad noored õigete teenuste juurde, pakkudes neile vajalikku tuge ja suunamist.

Stsenaariumi eelised	Stsenaariumi puudused
<p>Koostöö tugevnemine. Liitumine RV mudeliga võib tugevdada koostööd KOV-ide, spetsialistide ja noorte vahel, luues integreeritud lahendusi.</p> <p>Tegevuste integreerimine. Liitmise korral ühendatud tegevused ja võrgustikutöö võimaldavad pakkuda noortele terviklikumat ja koordineeritumat tuge.</p> <p>Kuluefektiivsus. Liitmise korral saab ressursse jagada ja kasutada tõhusamalt, mis aitab vähendada dubleerivaid tegevusi ja kulusid.</p> <p>Töökoormus väheneb. Liitmise korral kaob vajadus eraldi struktuuride juhtimiseks. See suurendab tegevuste tõhusust KOV-ides ja vähendab dubleerimist.</p>	<p>RV mudeli efektiivsus pole veel selge. Kuna RV mudel on alles arendamisjärgus ja efektiivsus pole täielikult tõestatud, võib liitmine olla ennatlik.</p> <p>„Puhas Tulevik“ kaotab oma eripära. Liitmisel võib „Puhas Tulevik“ sulanduda RV mudelisse ja kaotada oma algse eesmärgi. Raskem on eristada programmitegevuste unikaalseid sekkumisi, väheneb fookus ja nähtavus KOV-ides.</p> <p>RV mudeli rahastamine ei pruugi olla jätkustuulik. RV mudeli rahastus on projektipõhine ning see ei pruugi tagada pikaajalist ja stabiilset rahastusmudelit ning mudeli rakendamist.</p>

Kokkuvõttes ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ liitmisel RV mudeliga on mitmeid olulisi riske, millega peab arvestama. Kuigi liitmine võiks vähendada KOV-ide töökoormust ja optimeerida ressurside kasutust, on RV mudel endiselt arendamisjärgus ja selle tõhusust pole täielikult tõestatud. Selline liitmine võib viia „Puhas Tulevik“ programmi eripära kadumiseni, muutes raskemaks spetsiifiliste ja sihipäraste sekkumiste rakendamise. Kuna erineva tasemega omavalitsustel võib olla keeruline uusi programme rakendada, on oluline säilitada senise programmi tugevused, tegeleda kitsaskohtade parandamisega ja leida lahendus, mis pakub järjepidevat ja sihipärast tuge riskinoortele.

Kasutatud allikad

- Adams, R., Dominelli, L. ja Payne, M. (2009). *Social work: themes, issues and critical debates*; Third edition. Palgrave Macmillan. Bloomsbury Publishing.
- Adriana. (2020). Interventie Moti-4. In Databank Effectieve Jeugdinterventies. Nederlands Jeugdinstituut. Kasutatud 09.02.2024, <https://www.nji.nl/interventies/moti-4>
- Ankkuri. (i.a). Introduction. Kasutatud 07.02.2024, <https://ankkuritoiminta.fi/en/manual/introduction>
- Ausmees, L. ja Strömpl, J. (2023). Ringist Välja. Kasutatud 18.10.2024, <https://www.tai.ee/sites/default/files/2023-08/Ringist%20V%C3%A4lja.pdf>
- Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The exercise of control*. New York: W. H. Freeman.
- Bandura, A. (2001). Social Cognitive Theory of Mass Communication. *MEDIAPSYCHOLOGY*, 3, 265–299. http://cogweb.ucla.edu/crp/Media/Bandura_01.pdf
- Crime prevention in Finland. (i.a). The Anchor Model. Kasutatud 07.02.2024, <https://rikoksentorjunta.fi/en/anchor-model>
- Cuijpers, P. (2002). Effective ingredients of school-based drug prevention programs: A systematic review. *Addictive Behaviors*, 27(6), 1009–1023. [https://doi.org/10.1016/S0306-4603\(02\)00295-2](https://doi.org/10.1016/S0306-4603(02)00295-2)
- Dupont, H., Candel, M. J. J. M., Kaplan, C. D., Van De Mheen, D. ja De Vries, N. K. (2016). Assessing the efficacy of MOTI-4 for reducing the use of cannabis among youth in the Netherlands: A randomized controlled trial. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 65, 6–12. <https://doi.org/10.1016/j.jsat.2015.11.012>
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (1997). Evaluating drug prevention in the European Union. Kasutatud 10.10.2024, https://tobias-lib.ub.uni-tuebingen.de/xmlui/bitstream/handle/10900/81801/EMCDDA_Monograph_02.pdf
- European Union Drugs Agency. (1992). Drug Avoidance Self-Efficacy Scale (DASES). Kasutatud 19.09.2024, https://www.euda.europa.eu/drugs-library/drug-avoidance-self-efficacy-scale_en
- European Union Drugs Agency. (2023). MOTI-4: Motivational Interviewing, self-monitoring, and strengthening behavioural control to reduce cannabis use. Kasutatud 24.01.2024, https://www.euda.europa.eu/best-practice/xchange/moti-4-motivational-interviewing-self%E2%80%93monitoring-and-strengthening-behavioural-control-reduce-cannabis-use_en
- European Union Drugs Agency. (2023). Preventure - a personality-targeted intervention to prevent substance use disorders in vulnerable youth. Kasutatud 24.01.2024, https://www.euda.europa.eu/best-practice/xchange/personality-targeted-substance-misuse-intervention-preventure_en
- European Union Drugs Agency. (2023). STAD – (Stockholm prevents Alcohol and Drug problems): an environmental strategy in nightlife environments focussing on the improvement of the compliance of alcohol legislation regarding overserving and age limits. Kasutatud 08.02.2024, https://www.euda.europa.eu/best-practice/xchange/stad-%E2%80%93-stockholm-prevents-alcohol-and-drug-problems-environmental-strategy-nightlife-environments-focussing-improvement-compliance-alcohol-legislation-regarding-overserving-and-age-limits_en

- Gripenberg-Abdon, J., Wallin, E. ja Andréasson, S. (2011). Long-term effects of a community-based intervention: 5-year follow-up of 'Clubs against Drugs'. *Addiction*, 106(11), 1997–2004. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2011.03573.x>
- Hadland, S.E. (2022). Filling in the Gaps: Building the Evidence Base for SBIRT in Adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 71(4), S1–S4. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10245381/>
- Harmon-Jones, E. ja Mills, J. (2019). An Introduction to Cognitive Dissonance Theory and Overview of Current Perspectives on the Theory. E. Harmon-Jones (toim), *Cognitive dissonance: Reexamining a pivotal theory in psychology* (lk 3–24). American Psychological Association, <https://doi.org/10.1037/0000135-001>
- Justiitsministeerium. (i.a). Alaealiste õigusrikkumised. Kasutatud 23.10.2024, <https://www.just.ee/kuritegevus2023/alaealiste-oigusrikkumised/>
- Justiitsministeerium. (i.a). Ennetusprogramm „Puhas tulevik“ <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ennetusprogrammi-puhas-tulevik#:~:text=Ennetusprogrammi%20%E2%80%9EPuhas%20tulevik%E2%80%9C%20eesm%C3%A4rk%20on,sotsiaalsele%20ja%20ps%C3%BChhologilisele%20toimetulekule%20ja>
- Kaakinen, M., Vauhkonen, T., Tanskanen, M. Ja Hoikkala, T. (2022). Ankkuritoiminnan vaikuttavuus. Kasutatud 07.02.2024, <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164154>
- Krank, M. ja Robinson, J. (2017). Automatic Cognitive Processes and Youth Substance Use: Risks and Prevention. *Current Addiction Reports*, 4, 386–396.
- Kriminaalpoliitika (i.a). Ennetusprogramm „Puhas Tulevik“. Kasutatud 10.10.2024, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ennetusprogrammi-puhas-tulevik>
- LaMorte, W. W. (2022). *Social Norms Theory. Behavioral Change Models*. Boston: Boston University School of Public Health. <https://sphweb.bumc.bu.edu/otlt/MPH-Modules/SB/BehavioralChangeTheories/BehavioralChangeTheories7.html>
- Maierová, E., Charvát, M., Miovský, M. ja Šťastná, L. (2015). Preventure: Adaptation and Pilot Implementation of a Targeted Brief Intervention in the Czech Setting – Process Evaluation Study. *Adiktologie*, 15(1), 12–32. http://199757.w57.wedos.ws/wp-content/uploads/2018/09/2015_S_Maierova_Evaluace-procesu-1.pdf
- McNeil, S. E., Chen, R. J., & Coghurn, M. (2023). *Drug Testing*. Treasure Island: StatPearls Publishing.
- Miljan, M. (i.a). Ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ retsensioon.
- Miller, M. B. ja Rollnick, S. (2023). *Motivational Interviewing Fourth Edition Helping People Change and Grow*. Guilford Publications.
- MTÜ SPIN. (i.a). Mis on SPIN? Kasutatud 08.08.2024, <https://www.spinprogramm.ee/programm/>
- Möhle, M., Nijkamp, L., de Greef, J. ja Mulder, J. (i.a). *STAD in Europe. A manual for communities preventing alcohol related harm*. Kasutatud 10.10.2024, <https://stadineurope.eu/resources/sie-manual/>

- Narko.ee. (i.a). Nõustamisprogramm kanepitarvitajatele (VALIK programm). Kasutatud 08.08.2024, <https://www.narko.ee/siit-saad-abi/noustamisprogramm-kanepitarvitajatele/>
- Narko.ee. (i.a). Tugiisik narkootikumide tarvitavale inimesele (SÜTIK programm). Kasutatud 08.08.2024, <https://www.narko.ee/siit-saad-abi/tugiisik-narkootikumide-tarvitajale-sutik-programm/>
- Nation, M., Crusto, C., Wandersman, A., Kumpfer, K. L., Seybolt, D., Morrissey-Kane, E. ja Davino, K. (2003). What works in prevention: Principles of effective prevention programs. *American Psychologist*, 58(6-7), 449–456. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.58.6-7.449>
- Nederlands Jeugdinstituut. (i.a). Moti-4. Kasutatud 24.01.2024, <https://www.nji.nl/interventies/moti-4>
- O'Connor, E., Thomas, R., Senger, C., Perdue, L., Robalino, S. ja Patnode, C. (2020). Interventions to Prevent Illicit and Nonmedical Drug Use in Children, Adolescents, and Young Adults: Updated Evidence Report and Systematic Review for the US Preventive Services Task Force. *JAMA*, 323(20), 2067–2079. <https://jamanetwork.com/journals/jama/fullarticle/2766429>
- Perkins, H. W. (2003). The emergence and evolution of the social norms approach to substance abuse prevention. H. W. Perkins (toim), *The Social Norms Approach to Preventing School and College Age Substance Abuse: A Handbook for Educators, Counselors, and Clinicians*, (lk 3–19). San Francisco: Jossey-Bass.
- Petratis, J., Flay, B. R. ja Miller, T. Q. (1995). Reviewing theories of adolescent substance use: organizing pieces in the puzzle. *Psychological Bulletin*, 117(1), 67–86. doi: 10.1037/0033-2909.117.1.67.
- PreVenture. (i.a). A Preventive Mental Health Program for Teens. Kasutatud 23.01.2024, <https://preventureprogram.com/>
- PreVenture. (i.a). Become a Certified Preventure Facilitator. Kasutatud 23.01.2024, <https://preventureprogram.com/next-steps-facilitators/>
- Preventure. (i.a). What is PreVenture? Kasutatud 24.01.2024, <https://preventureprogram.com/program/>
- Rich, E. G. (2017), *Exploring perceived reasons and risk factors for illicit drug use among youth in the Western Cape: implications for primary prevention*, Muizenberg, Auquarian Publications
- Rutiku, S. (2017) Teaduse ühiskondliku väärtuse ja mõju kirjeldamisest ja hindamisest. <https://www.etag.ee/wp-content/uploads/2017/08/teaduse-m6ju-kirjeldamine.pdf>
- SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus. (i.a). STEP-programm. Kasutatud 08.08.2024, <https://step.ee/>
- Siseministeerium. (i.a). Eesti narkopoliitika aastani 2030. Kasutatud 23.10.2024, https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/documents/2022-01/eesti_narkopoliitika_aastani_2030_valge_raamat_210x297mm_varvilisem%20%282%29.pdf
- Sotsiaalkindlustusamet. (2024). "Ringist välja" mudel. Kasutatud 18.10.2024, <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/ringist-valja-mudel>
- Sotsiaalkindlustusamet. (2024). Mitmedimensiooniline pereteraapia. Kasutatud 08.08.2024, <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/mitmedimensiooniline-pereteraapia>

- Stockholm förebygger Alkohol- och Droghproblem. (i.a). About Stad. Kasutatud 10.01.2024, <https://www.stad.org/en/about-stad>
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration. (1998). Screening and Assessing Adolescents for Substance Use Disorders. Kasutatud 01.10.2024, <https://store.samhsa.gov/sites/default/files/sma12-4079.pdf>
- Tervise Arengu Instituut. (2018). Uimastiennetus Eestis. Kasutatud 02.10.2024, https://www.tai.ee/sites/default/files/2021-03/15422884779_uimastinnetus__.pdf
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2015). International Standards on Drug Use Prevention. Kasutatud 10.10.2024, <https://www.unodc.org/unodc/en/prevention/prevention-standards.html>
- Wallin, E., Norström, T. ja Andréasson, S. (2003). Alcohol prevention targeting licensed premises: a study of effects on violence. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 64(2), 270–277. <https://doi.org/10.15288/jsa.2003.64.270>
- World Health Organization. (2002). *Prevention of psychoactive substance use: A selected review of what works in the area of prevention*. Kasutatud 02.12.2024, https://cdn.who.int/media/docs/default-source/substance-use/prevention-substance-use.pdf?sfvrsn=b0a0d910_2&download=true
- Yao, L. ja Kabir, R. (2023). *Person-Centered Therapy (Rogerian Therapy)*. Treasure Island: StatPearls Publishing. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK589708/>
- Younis, N. M. (2022). Efficacy of Health Beliefs Model-Based Intervention in Changing Substance Use Beliefs among Mosul University Students: A Randomized Controlled Trial. *Bionatura Journals*, 7(2), 1–5. <https://www.revistabionatura.com/files/2022.07.02.35.pdf>

Lisa 1. Ülevaade alaealistele suunatud ennetusprogrammidest

Programm	Eesmärk	Sihtgrupp	Teaduspõhisus
STAD programm	Vähendada alkoholi ja narkootikumide tarbimist ja sellega seotud kahjusid.	Noored, narkootikumide ja alkoholi tarbijad	Jah
Ankkuri mudel	Ennetada korduvõigusrikkumisi.	15-20 aastased õigusrikkujad ja koduvägivalla ohvrid/toimepanijad.	Ei
MOTI-4 programm	Halbade käitumismustrite vähendamine, sealhulgas narkootiliste ainete tarvitamise vähendamine.	14-24-aastased noored	Jah
PreVenture	Noorte eneseefektiivsuse ja kognitiiv-käitumuslike oskuste arendamine, et nad suudaksid tõhusamalt toime tulla erinevate väljakutsetega.	12-18-aastased noored	Jah
„Puhas Tulevik“	Vähendada narkootikumide tarvitamist ja omamist, ennetada narkosüütegusid, parandada sotsiaalseid oskusi, aidata kaasa noore ja tema pere toimetulekule. ⁵⁵	Kuni 18-aastased noored	Ei

⁵⁵ Justiitsministeerium. (i.a). Ennetusprogramm „Puhas tulevik“, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ennetusprogrammi-puhas-tulevik#:~:text=Ennetusprogrammi%20%20E2%80%9EPuhas%20tulevik%20E2%80%9C%20eesm%C3%A4rk%20on,sotsiaalsele%20ja%20ps%C3%BChholoogilisele%20toimetulekule%20ja>

Lisa 2. Ennetusprogrammi mõju hindamise mõõdikud, andmekogumise viisid ja mõõdetava mõju avaldumise periood

Mõõdik	Andmekogumise viis ja sagedus	Mõõdetava mõju avaldumise periood
Väljundnäitajad		
Osalejate arv	Osalejate andmed	Kohene
Tegevuste arv	Tegevuste logi ja aruanne; igakuiselt	Kohene
Jagatud infomaterjalide arv	Materjalide jagamise arvestus; igakuiselt	Kohene
Koolituse läbinud juhtumikorraldajate arv (osakaal)	Koolitustel osalejate nimekirjad ja tulemused pärast iga koolitust	Kohene
Kaasatud KOV-ide arv	Koostöölepingute ja partnerluste arvestus; kord kvartalis	Kohene
Finantsnäitajad		
Kulu ühe osaleja kohta	Finantsaruanne; kord aastas	Kohene
Kokku investeeritud rahaline toetus	Finantsaruanne; kord aastas	Kohene
Partnerorganisatsioonide rahaline panus	Partnerite aruanded; kord aastas	Kohene
Tulemusnäitajad		
Narkootikumide kasutamise vähenemine	Osalejate küsitlus enne ja pärast programmi ja järelküsitlus 6 kuud hiljem	Lühiajaline (6 kuud kuni 1 aasta)
Teadlikkuse tase narkootikumide ohtudest	Eel- ja järeltestid; programmis osalemisel	Lühiajaline (kohene kuni 1 aasta)
Suhtumise muutus narkootikumidesse	Küsitlus enne ja pärast programmi; järelküsitlus 6 kuud hiljem	Lühiajaline (6 kuud kuni 1 aasta)
Sotsiaalsete oskuste areng	Juhtumikorraldaja hinnang. osalejate enesehindamine. Programmi sisenemisel ja lõpus.	Lühiajaline (kohene kuni 1 aasta)
Programmi läbinute osakaal	Programmi lõpetamise arvestus; pidev andmekogumine	Kohene
Mõjunäitajad		
Narkootikumide tarvitamise levimus kogukonnas	Üleriiklik uuring; kord aastas	Pikaajaline (1 kuni 5 aastat)
Pikaajaline tervisekäitumine	Üleriiklik tervisekäitumise uuring; kord 5 aasta jooksul	Pikaajaline (5 kuni 10 aastat või enam)
Koolis osalemine ja haridustulemused	Kooliaruanded ja kohaloleku andmed; kord aastas	Pikaajaline (1 kuni 5 aastat)
Eluvalikute jätkusuutlikkus	Osalejate järelküsitlused ja intervjuud; 1, 3 ja 5 aastat pärast programmi	Pikaajaline (1 kuni 5 aastat)

Lisa 3. Intervjuu küsimused piirkonnapolitseinikele

1. Palun andke lühike ülevaade, millises piirkonnas te piirkonnapolitseinik olete ning kui kaua olete piirkonnapolitseinikuna töötanud?
2. Kuivõrd olete kursis ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ eesmärkidega? Kuivõrd tegevuste ja võimalustega?
3. Milline on teie roll ennetusprogrammi rakendamisel antud piirkonnas?
4. Palun kirjeldage, kuidas täpselt ennetusprogrammi rakendatakse Teie piirkonnas?
 - Kui sageli ennetusprogrammi rakendatakse?
 - Kui suur meeskond tegeleb KOV-is ennetusprogrammi rakendamisega? Kas see on olnud piisav tulemuste saavutamiseks?
 - Kuidas toimuvad kohtumised programmis osalejaga?
 - Kuidas toimub koostöö ennetusprogrammi rakendamisel antud kohaliku omavalitsuse ja piirkonnapolitsei vahel?
 - Kas koostööd tehakse ka teiste asutuste ja organisatsioonidega, et rakendada ennetusprogrammi tegevusi? Millistega täpsemalt?
5. Milliseid tegevusi ennetusprogrammis osalejatega tehakse? Milliseid tegevusi lisaks pakute?
6. Millised tegevused on olnud kõige tõhusamad Teie hinnangul? Palun tooge näiteid õnnestumistest?
7. Kuidas hindate, kas ja kuidas programmi tegevused on aidanud kaasa programmi eesmärkide saavutamisele?
8. Kas on esinenud mingisuguseid probleeme või kitsaskohti ennetusprogrammi rakendades? Millised need on olnud? Kuidas olete neid lahendanud?
9. Milliseid muutusi olete täheldanud programmi läbinute hulgas? Kui palju on olnud programmis osalenute hulgas korduvrikkumisi? Kuidas hindaksite programmi tegevuste tulemusi pikaajaliselt?
10. Kuidas arvate, kas kohaliku omavalitsuse suurus, asukoht ja alaealiste sotsiaaldemograafiline profiil võivad mõjutada ennetusprogrammi tulemuslikkust?
11. Milliseid muid tegureid peate oluliseks, mis võiksid samuti mõjutada ennetusprogrammi tulemuslikkust?
12. Kas Teil on ettepanekuid või täpsemaid vajadusi ennetusprogrammi jätkutegevusteks kohalikes omavalitsustest?
13. Kas soovite veel midagi lisada millest me ei rääkinud või mida peate oluliseks jagada seoses „Puhas Tulevik“ ennetusprogrammiga?

Lisa 4. Intervjuu küsimused lastekaitse spetsialistidele

1. Kui kaua olete lastekaitse spetsialistina töötanud?
2. Kuivõrd olete kursis ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ eesmärkidega? Kuivõrd aga tegevuste ja võimalustega?
3. Milline on teie roll ennetusprogrammi rakendamisel antud kohalikus omavalitsuses?
4. Palun kirjeldage, kuidas täpselt ennetusprogrammi rakendatakse Teie piirkonnas?
 - Kui sageli ennetusprogrammi rakendatakse?
 - Kui suur meeskond tegeleb KOV-is ennetusprogrammi rakendamisega? Kas see on olnud piisav tulemuste saavutamiseks?
 - Kui sageli toimuvad juhtumikorraldaja ja programmis osaleja kohtumised? Mida kohtumistel tehakse? Mis järgneb, kui programmis osaleja ei ilmu kohtumisele? Või paneb toime uue rikkumise?
 - Kui kaua osalejat programmis hoitakse? Kuidas toimub programmist väljumine? Millest sõltub programmi pikkus osaleja jaoks? Kas pärast programmi lõppemist on KOV-il osalejaga edasine kontakt?
 - Kuidas toimub koostöö ennetusprogrammi rakendamisel antud kohaliku omavalitsuse ja piirkonnapolitsei vahel?
 - Kas koostööd tehakse ka teiste asutuste ja organisatsioonidega, et rakendada ennetusprogrammi tegevusi? Millistega täpsemalt?
5. Milliseid tegevusi ennetusprogrammis osalejatele pakutakse?
6. Kirjeldage/tooge näiteid tegevuste õnnestumistest?
7. Kuidas hindate, kas ja kuidas programmi tegevused on aidanud kaasa programmi eesmärkide saavutamisele?
8. Milliseid kitsaskohti ennetusprogrammis on esinenud ja kuidas olete neid lahendanud?
9. Kas olete hinnanud ennetusprogrammi mõju? Kuidas seda teinud olete? Milliste mõõdikute abil saaks seda paremini teha?
10. Milliseid muutusi olete täheldanud programmi läbinute hulgas? Kui palju on olnud programmis osalenute hulgas korduvrikkumisi? Kuidas hindaksite hindate programmi tegevuste tulemusi pikaajaliselt?
11. Kuidas arvate, kuivõrd kohaliku omavalitsuse suurus, asukoht ja alaealiste sotsiaaldemograafiline profiil võivad mõjutada ennetusprogrammi tulemuslikkust?
12. Milliseid muid tegureid peate oluliseks, mis võiksid samuti mõjutada ennetusprogrammi tulemuslikkust?
13. Kas Teil on ettepanekuid või täpsemaid vajadusi ennetusprogrammi jätkutegevusteks kohalikes omavalitsustes?
14. Kas soovite veel midagi lisada millest me ei rääkinud või mida peate oluliseks jagada seoses ennetusprogrammiga?

Lisa 5. Intervjuu küsimused lapsevanematele

1. Meenutage palun ja jutustage lühidalt, kust saite informatsiooni „Puhas Tulevik“ ennetusprogrammi kohta ?
2. Millistel kaalutlustel otsustasite, et Teie laps võiks osaleda ennetusprogrammis?
3. Millal ja kui kaua teie laps osales „Puhas Tulevik“ ennetusprogrammis?
4. Milliseid tegevusi ennetusprogrammi raames täpsemalt läbi viidi? Millised nendest tegevustest osutusid Teie hinnangul tõhusamaks? Palun põhjendage
5. Milliseid peamisi raskusi ja takistusi Teie, kui lapsevanem, märkasite oma lapse osalemisel ennetusprogrammis?
6. Millised olid peamised raskused Teile lapsevanemana selle ennetusprogrammi ajal?
7. Milline oli koostööprotsess ennetusprogrammi elluvijatega? Kuidas olid rollid jaotatud?
8. Kuidas koostöö ennetusprogrammi elluvijatega Teie hinnangul toimis?
9. Kuidas Teie hindate, kas ja millist tuge oleks Teie laps veel vajanud programmi raames?
10. Kas ja millist tuge vajaksid lapsevanemad programmi raames?
11. Kuivõrd jäite ennetusprogrammi korraldusega rahule? Kuidas Teid kaasati aruteludel KOV-is? Kuidas kaasati KOV-i poolt pakutavates programmides või spetsialistide vastuvõttudel? Kuidas kaasati narko kiirteste ja kodukülastusi tehes?
12. Millised olid Teie ootused seoses ennetusprogrammi korraldusega ja tulemustega?
13. Kuivõrd ootused täitusid? Kui ei täitunud, siis miks? Palun täpsustage
14. Palun kirjeldage, milline oli ennetusprogrammi läbimise mõju Teie lapsele? Kuidas see mõjutas pere, suhteid ning Teid ennast?
15. Mis võiks ennetusprogrammis teisiti olla või mida programmis veel teha, et noori paremini aidata?
16. Kas soovite veel midagi lisada millest me ei rääkinud või mida peate oluliseks jagada seoses „Puhas Tulevik“ ennetusprogrammiga?

Lisa 6. Intervjuu küsimused programmis osalejatele

1. Räägi palun lühidalt endast: kui vana sa oled, kus sa koolis käid, kus sa elad ja kes lisaks sinule su peres veel on?
2. Kirjelda ennast, näiteks kas eelistad pigem sõpradega aega veeta või eelistad üksindust? Millised on sinu lemmiktegevused ja vaba aja veetmise viisid? Mis on sinu hobid või huvid?
3. Millal ja kui pikalt osalesid „Puhas Tulevikus”? Kui sa kodus sellest räägid, siis kuidas sa ise nimetad seda programmi (nt ütledki „Puhas Tulevik“ või midagi muud, mida?) Lepime kokku et kasutame sulle harjumuspärast nimetust
4. Kuidas sa jõudsid „Puhas Tulevik“ programmi? Kes pakkus „Puhtas Tulevikus“ osalemist? Kas oled nõus rääkima, mis põhjusel sind kutsuti liituma?
5. Mis tundeid või mõtteid „Puhas Tulevik“ Sinus alguses tekitas?
6. Meenuta palun, kuidas „Puhas Tulevik“ algas ja mis tegevused toimusid päris alguses? Kirjelda, milliseid tegevusi pakuti „Puhtas Tulevikus“ veel edaspidi?
7. Kuidas (tegevus, mis intervjuueeritav nimetas) täpsemalt käis? Kui ei maininud, siis suunavalt küsime :
8. Kuidas arutelud „Puhta Tuleviku“ inimestega käisid?
9. Kuidas kiirtestide tegemine ja kodukülastused käisid?
10. Kas oli ka muid programme või vastuvõtte, kus sa käisid ?
11. Millised tegevused olid kõige kasulikud ja meeldisid kõige rohkem? Miks?
12. Millised tegevused ei tundunud nii kasulikud ja ei meeldinud sulle? Miks
13. Kuidas sa arvad, kas „Puhta Tuleviku“ ajal oli midagi keerulist või murettekitavat?
14. Kes sinuga „Puhta Tuleviku“ ajal tegelesid? Kas need samad inimesed olid „Puhta Tuleviku“ lõpuni? Kuidas sa neid inimesi kirjeldaksid, iseloomustaksid?
15. Palun kirjelda, kuidas te suhtlesite omavahel? Kuidas sinu arvates läks suhtlus ja koos tegutsemine nende inimestega?
16. Kes veel teadis sinu osalemisest selle 6 kuu jooksul, mil „Puhas Tulevik“ toimus? Mis nad sellest arvasid?
17. Mida su sõbrad arvasid sellest? Mida nad oleksid öelnud, kui nad oleksid teada saanud? Miks sa nii arvad?
18. Mõttele oma pere peale ja meenuta, kuidas on sinu suhted vanematega muutunud võrreldes enne „Puhas Tulevik“ osalemist ja pärast seda? Paremad või halvemad – kuidas? Kuidas on su läbisaamine õdede-vendadega muutunud?
19. Mis muutus peale „Puhta Tuleviku“ lõppu sinu elus (näiteks suhtlus perega ja sõpradega või midagi seoses kooliga)?
20. Palun selgita, kuidas „Puhas Tulevik“ sind aitas?
21. Kujuta ette, et sa poleks sattunud „Puhtasse Tulevikku” - milline su elu praegu siis oleks?
22. Mida võiks programmis teisiti teha, mis aitaks järgmisi noori, kes sinuga sarnasesse olukorda tulevikus satuvad?
23. Soovid sa midagi lisada veel, millest me ei rääkinud või mida pead oluliseks jagada seoses „Puhta Tulevikuga“?

Lisa 7. Küsitlus lastekaitse spetsialistidele ja politseiametnikele

1. Kuivõrd kursis olete ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ (edaspidi ennetusprogramm) võimaluste ja tegevustega?

Olen hästi kursis
Pigem olen kursis
Pigem ei ole kursis
Ei ole üldse kursis

Kommentaar:

--

2. Hinnake palun, kui aktiivselt olete ennetusprogrammi KOV-is üldiselt rakendanud?

Ennetusprogrammi rakendatakse sageli
Ennetusprogrammi rakendatakse harva
Ennetusprogrammi ei rakendata üldse

2a. Mis põhjusel ei ole ennetusprogrammi KOV-is üldiselt rakendatud või rakendatakse harva?

Pole olnud juhtumeid, kus saaks ennetusprogrammi rakendada
Puuduvad vajalikud spetsialistid ja teenused, et ennetusprogrammi rakendada
Ma ei ole teadlik ennetusprogrammi olemasolust
Kasutatakse muid meetmeid
Ei pea vajalikuks kasutada
Muu

Kommentaar:

--

Kui vastasite eelmisele küsimusele “Muu”, siis palun täpsustage:

--

3. Millised on olnud ennetusprogrammi ellu viimisel peamised kitsaskohad ja takistused?

Ennetusprogrammis osaleja vastupanu programmi tegevustele
Ennetusprogrammis osaleja vanemate vastuseis
Personali puudus, et tegevusi ellu viia
Rahaliste vahendite nappus
Vähene koostöö elluviijate vahel
Muud takistused
Ei ole täheldanud olulisi takistusi

Kommentaar:

--

Kui vastasite eelmisele küsimusele “Muud takistused”, siis palun täpsustage:

--

4. Kuidas hindate ennetusprogrammi tegevuste kasulikkust?

	Väga kasulik	Pigem kasulik	Pigem ei ole kasulik	Ei ole kasulik	Ei ole rakendatud
Kodukülastuste tegemine					
Narko kiirtestide tegemine					
Arutelude läbiviimine osapooltega					
KOV-i poolt pakutavad muud programmid ja teenused					
Spetsialistide vastuvõttud					

5. Milliseid KOV-i poolt pakutavaid muid programme ja tegevusi olete veel pakkunud ennetusprogrammis osalejatele?

--

6. Milline on olnud ennetusprogrammi tegevuste mõju?

	Positiivne mõju	Pigem positiivne mõju	Neutraalne / mõju puudub	Pigem negatiivne mõju	Negatiivne mõju	Ei oska hinnata
Kodukülastuste tegemine						
Narko kiirtestide tegemine						
Arutelude läbiviimine osapooltega						
KOV-i poolt pakutavad muud programmid ja tegevused						
Spetsialistide vastuvõttud						

Kommentaar:

--

7. Kas ennetusprogrammi mõju on vastanud ootustele?

Mõju on vastanud ootustele
Mõju on pigem vastanud ootustele
Mõju pigem ei ole vastanud ootustele
Mõju ei ole vastanud ootustele
Ei oska hinnata

Kommentaar:

--

8. Kuidas olete ennetusprogrammi mõju hinnanud?

--

9. Palun hinnake, kuidas mõjutab programmis osaleja taust ennetusprogrammi läbimist?

	Positiivne mõju	Pigem positiivne mõju	Neutraalne / mõju puudub	Pigem negatiivne mõju	Negatiivne mõju	Ei oska hinnata
Sugu						
Vanus						
Perekonna tugi ja kodune taust						
Perekonna majanduslik staatus ja leibkonna sissetulek						
Hariduslik taust						
Sõpruskond						

Kommentaar:

10. Kuidas hindate koostööd erinevate osapoolte vahel ennetusprogrammi raames?

	Väga hea	Hea	Rahuldav	Puudulik	Koostööd ei ole tehtud	Ei oska öelda
Ennetusprogrammis osalejatega						
Ennetusprogrammis osalejate vanematega						
Piirkonnapolitsenikega						
Lastekaitse spetsialistidega						
Psühholoogidega						
Kogemusnõustajatega						
Perearstidega						
Ennetusprogrammi kontaktisikuga						

11. Milliseid täiendavaid tegevusi võiks ennetusprogrammi lisada, et paremini vastata programmis osalejate vajadustele?

12. Kuidas Teie hinnangul oleks võimalik ennetusprogrammi efektiivsemaks muuta?

13. Kuidas saaks ennetusprogrammi paremini kohalike omavalitsuste vajadustega kooskõlla viia?